

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN'DA İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİ: RİSKLER VE FIRSATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Alper Vural

ANKARA – 2022

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN'DA İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİ: RİSKLER VE FIRSATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Alper Vural

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Seda Erkoç Yeni

ANKARA – 2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerek araştırma gerek yazım ve gerekse de düzeltme aşamalarında ufuk açıcı önerileriyle çalışma motivasyonumu arttıran değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Seda Erkoç Yeni'ye minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Ayrıca tüm eğitim sürecimde üzerimden desteğini esirgemeyen annem Nebahat Vural'a, ve ablam Serap Vural'a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Küresel güç mücadelesinin merkezi adreslerinden biri olan ve bu nedenle 19. yüzyılda Rusya Çarlığı ile İngiltere arasında cereyan eden “Büyük Oyun”a ev sahipliği yapan Afganistan, modern dönemde de “Yeni Büyük Oyun”un sahnelendiği alan olarak dikkat çekmektedir.

Yeni Büyük Oyun’un bir parçası olarak ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan müdahalesini gerçekleştirmiştir. Fakat Washington yönetimi, Afganistan’daki 20 yıllık işgal döneminde sağlıklı bir rejim inşa etmeyi başaramamıştır. Buna bağlı olarak da 2001 yılında Amerikan müdahalesi neticesinde devrilen Taliban, 20 yıl aradan sonra yeniden Afganistan’a egemen olmuştur.

İkinci Taliban dönemi ise bölgesel ve küresel siyaset açısından oldukça önemli bir gelişme şeklinde yorumlanmaktadır. Zira Ortadoğu-Güney Asya-Orta Asya bağlantısallığını sağlayan kritik bir jeopolitik konumda bulunan Afganistan’da yaşanan gelişmelerin etkileri Afganistan’la sınırlı kalmamaktadır. Özellikle de Afgan Sorunu karşısında bölgesel ve küresel aktörler arasında bir farklılaşma söz konusudur.

Bölge devletleri Taliban’ı uluslararası projelere dâhil ederek Afganistan’daki krizi fırsat haline getirmeye odaklanırken; küresel aktörler ise daha çok terör, güvenlik ve insan hakları gibi değerler perspektifinden meseleye yaklaşmakta ve Taliban iktidarıyla ilişkili risklere odaklanmaktadır. Bu nedenle de Afganistan merkezli gelişmelerin hem ülke içi hem de bölgesel ve küresel etkileri incelenmektedir. Bu tezde de Afganistan merkezli gelişmeler bağlamında ikinci Taliban dönemi, riskler ve fırsatlar çerçevesinde ele alınmaktadır.

ABSTRACT

Afghanistan, which is one of the central addresses of the global power struggle and therefore hosting the "Great Game" between the Russian Tsardom and England in the 19th century, draws attention as the area where the "New Great Game" is staged in the modern period.

As part of the New Great Game, the United States intervened in Afghanistan after the terrorist attacks of September 11. However, the Washington administration failed to build a healthy regime during the 20-year occupation period in Afghanistan. Accordingly, the Taliban, which was overthrown as a result of the American intervention in 2001, dominated Afghanistan again after 20 years.

The second Taliban era is interpreted as a important development in terms of regional and global politics. Because the effects of the developments in Afghanistan, which is in a critical geopolitical position providing the Middle East-South Asia-Central Asia connectivity, are not limited to Afghanistan. There is a differentiation between regional and global actors, especially in the face of the Afghan Problem.

While the regional states focus on turning the crisis in Afghanistan into an opportunity by including the Taliban in international projects; global actors, on the other hand, approach the issue through values such as terrorism, security and human rights and focus on the risks associated with the Taliban government. For this reason, both the domestic, regional and global effects of Afghanistan-centered developments are examined. In this thesis, in the context of Afghanistan-centered developments, the second Taliban era is discussed within the framework of risks and opportunities.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

CENTOM: ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı

CIA: ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı

DEAŞ: Devletü'l Irak ve's Şam

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

ISAF: Uluslararası Güvelik Destek Gücü

ISI: Pakistan Servisler Arası İstihbaratı

ISKP: DEAŞ Sözde Horasan Emirliği

İRP: İslami Röneseans Partisi

KGAÖ: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

M. Ö.: Milattan Önce

M. S.: Milattan Sonra

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ÖİH: Özbekistan İslam Hareketi

Pentagon: ABD Savunma Bakanlığı

SEATA: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü

TAP: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğalgaz Boru Hattı

TAPI: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğalgaz Boru Hattı

TİKA: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Taliban'ın Yönetim Yapısı.....	16
Şekil 2: Taliban'ın Lider Yapısı.....	18
Harita 1: Taliban Şuraları ve Etkili Oldukları Bölgeler.....	17
Harita 2: Afganistan'da Taliban'ın Kontrol Ettiği Bölgeler.....	47

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Düzenlenen Konferanslar.....	36
--	----

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
TABLO LİSTESİ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	4
1. KİMLİK VE SOSYAL İNŞACILIK BAĞLAMINDA TALİBAN	4
1.1. Kimlik	4
1. 2. Sosyal İnşacılık	7
1. 3. Sosyal İnşacılık Bağlamında Taliban	11
BÖLÜM 2	13
BİRİNCİ TALİBAN DÖNEMİ	13
2.1. Taliban Hakkında Genel Bilgiler	13
2.2 Örgütlenmesi	14
2.3.2. Kimliği ve İdeolojisi	20
2.4. Taliban'ın İktidarı Ele Geçirmesi ve Taliban Emirliği Dönemi (1996-2001)	25
2. 5. ABD'nin Afganistan'a Müdahalesi	31
2. 5. 1. Sonsuz Özgürlük Operasyonu ve Taliban'ın Devrilmesi	31
2. 5. 2. Taliban Tekrar Güç Kazanması	37
2. 5. 4. ABD'nin Geri Çekilişi ve Değişen Bölgesel/Küresel Dengeler	43
BÖLÜM 3	50
İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİ	50
3. 1. Taliban Yönetiminin İç Politikadaki Meşruiyetine Dair Tartışmalar	54
3. 1. 1. Taliban'ın Anayasa Politikası	54

3. 1. 2. Afganistan’da Siyasi Sistem Tartışmaları.....	57
3. 2. Taliban’ın Uluslararası Politikadaki Tanınma Sorunu.....	63
3. 2. 1. Küresel Aktörler Açısından Afganistan.....	65
3. 2. 1. 1. ABD Açısından Afganistan	65
3. 2. 1. 2. Rusya Açısından Afganistan.....	71
3. 2. 1. 3. Çin Açısından Afganistan	75
3. 2. 2. Bölgesel Aktörler Açısından Afganistan	80
3. 2. 2. 1. Türkiye’nin Afganistan Politikası.....	80
3. 2. 2. 2. Özbekistan’ın Afganistan Politikası	82
3. 2. 2. 3. Türkmenistan’ın Afganistan Politikası	83
3. 2. 2. 4. Kırgızistan’ın Afganistan Politikası.....	84
3. 2. 2. 5. Kazakistan’ın Afganistan Politikası	84
3. 2. 2. 6. Pakistan’ın Afganistan Politikası.....	85
Sonuç	88

GİRİŞ

Güney Asya coğrafyasında yer alan ve Orta Doğu ile Orta Asya arasında köprü vazifesi üstlenen Afganistan, Avrasya jeopolitiğine egemen olmak isteyen aktörler tarafından Avrasya'nın hâkimiyetine açılan kapı olarak görülmüş ve bu nedenle de tarih boyunca küresel güç mücadelesinin başlıca oyun sahalarından biri olmuştur. Rudyard Kipling tarafından “Büyük Oyun” şeklinde nitelendirilen ve 19. yüzyıla damga vuran İngiliz-Rus rekabetini anlatan mücadelenin sahnelendiği coğrafya olan Afganistan (Rasizade, 2002, s.125), 1979 senesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve daha sonra da 2001 yılında da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından işgal edilmiştir. Bu da “Yeni Büyük Oyun”un da aynı coğrafyada vuku bulduğunu gözler önüne sermiştir (Weitz, 2006, s.155). Çünkü Afganistan, küresel aktörlerin ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Yeni Büyük Oyun da en temelde Avrasya hâkimiyet mücadelesi şeklinde özetlenebilir.

ABD ve müttefiklerinin 20 yıllık işgalin ardından 29 Şubat 2020 tarihinde imzalanan Doha Antlaşması neticesinde 31 Ağustos 2021 tarihine gelindiğinde söz konusu ülkeden çekilmesi, “Yeni Büyük Oyun”da yeni bir aşamaya geçildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Mevzubahis aşama, Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik ödül (Brzezinski, 2005, s.176) olarak tanımladığı Afganistan'ın işgaliyle hegemonyasını merkezileştirip imparatorluk projesini hayata geçirmeye çalışan Washington yönetiminin (Çiftçi, 2009, s.210) söz konusu projeden vazgeçerek bölgede meydana gelebilecek kaos çerçevesinde rakiplerini sınırlandırma hedefiyle ilişkilendirilebilir. Bu noktada Afganistan'ın geleceğinin ABD-Rusya-Çin hattındaki küresel güç mücadelesini yakından ilgilendirdiği ifade edilebilir. Zira Afganistan'ın içinde bulunduğu zorlukları aşması, bölgesel iş birliğine, barışa ve refaha katkı sağlayabilecekken; bahse konu olan ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlar, Afganistan'ı terör, göç ve insani krizlerle anılan bir ülke olarak bölgesel istikrarsızlık kaynağı haline getirebilir.

Bu kapsamda uluslararası kamuoyunun en çok merak ettiği soru, Sovyetler Birliği'nin çekilmesinin ardından Mücahit grupların iktidarı paylaşamaması neticesinde yaşanan iç savaşın ve nihayetinde iktidara gelen Taliban'ın zikredilen

dönemde yaşattığı hadiselerin ABD'nin çekilmesinin ardından tekrarlanıp tekrarlanmayacağıdır. Çünkü ABD, 20 yıllık savaş boyunca devirmeye çalıştığı Taliban'la anlaşmak durumunda kalarak Doha Antlaşması'nı imzalamış ve Taliban'ın 15 Ağustos 2021 tarihinde Kabil'ie egemen olmasının ardından 31 Ağustos 2021 tarihinde bölgeden çekilme sürecini tamamlamıştır.

Bahse konu olan yeni dönemde Taliban'a ilişkin temel tartışma, hareketin değişip değişmediği sorusu etrafında şekillenmektedir. Taliban'a olumsuz yaklaşan kesimler, hareketin değişmediğini ve takiye yaptığını belirtmektedir (Balcı, 2022: 111). Yine bu görüşe göre Afganistan, kısa süre içerisinde terörizm üreten bir merkeze dönüşecek, insan hakları ihlalleriyle anılacak ve buradaki radikalleşme bölgesel istikrarsızlığı tetikleyecektir. Buna karşılık Taliban'ın değiştiğini savunanlar ise organizasyonun işgal deneyimden önemli dersler çıkarttığını, Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirdiğini ve El Kaide başta olmak üzere terörist gruplarla olan ilişkilerini kestiğini dile getirmektedir (Bayar, 2021: 491).

Bu tezde de ikinci Taliban dönemine ilişkin tartışmalar ele alınmakta ve buradan hareketle, Afganistan'ın geleceğine dair öngörülerde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada tartışmaya açılan konu, “Taliban değişti mi?” sorusudur. Bu temel sorudan hareketle tez, Taliban'ın ideolojik zemininde bir farklılaşma olmadığı; lakin iş birliği ve radikalleşme yönündeki adımlarını iç ve dış konjonktürün belirleyeceği hipotezini sorgulamayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda tezde sosyal inşacılık teorisi çerçevesinde bir inceleme yapılmaktadır. Bunun temel nedeni, Taliban'ın kendi kimliğini tanımlama, topluma inşa etme ve gerek iç gerekse de dış politikada kimlik temelli bir değerlendirme üzerinden hareket etmesidir. Bu anlamda Taliban'ın rasyonel ve pragmatik bir ulus-devlet refleksiyle hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Zira ikinci Taliban döneminde örgütün yönelimlerinin değişmediği söylenebilir. Çünkü örgüt, tıpkı birinci Taliban döneminde olduğu gibi Peştun milliyetçisi ve İslami bir kimlikle hareket etmektedir. Bu kapsamda anayasa tartışmalarında ve kapsayıcı hükümet kurulması noktasında muhalefetin ve uluslararası toplumun beklentilerini karşılamamakta, kız okullarını kapalı tutmakta ve iktidarı diğer etnik gruplarla paylaşmaya yanaşmamaktadır. Bu tezde mevzubahis politikalar ele alınmakta ve

asında Taliban'ın ideolojik duruşunun değişmediği argümanı temellendirilmeye çalışılmaktadır.

Bununla birlikte Taliban'ın nasıl bir çizgide konumlandığının anlaşılabilmesi için Afgan halkının ve uluslararası toplumun beklentilerinin ve yaklaşımının anlaşılması gerekmektedir. Zira uluslararası toplumun izole ettiği bir aktörün radikalleşmesi kaçınılmazdır. Bu tez, yöntemsel olarak literatür taramasına dayanmakta olup; Türkçe, İngilizce ve Farsça kaynaklardan faydalanılmamk suretiyle hazırlanmıştır. Türkçe alan yazınına bakıldığında, Taliban'ın ikinci dönemine ilişkin çok fazla çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu kapsamda İskender Karakaya ve Mohammad İshak Nazari'nin kaleme aldığı "Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 Ve 2021 Sonrası) Ve Afganistan Dış Politikası" başlığıyla *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*'nde yayınlanan makale dikkat çekmektedir. Lakin söz konusu makale daha ziyade Taliban'ın dış politikasına odaklanmaktadır. Benzer bir şekilde Rüştü Kaya ile Erdal Bayar'ın yazdıkları ve *Güvenlik Stratejileri Dergisi*'nde yayınlanan "Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği" başlıklı makale de ikinci Taliban dönemine odaklanmasına rağmen meselye Orta Asya'nın güvenliği çerçevesinde yaklaşmıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar Taliban'ın değişip değişmediği sorusuna somut yanıtlar arayan makaleler değildir. Bu nedenle de tezin literatüre mütevazı bir katkı yaparak yazındaki bir boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede tezin temel hipotezi, Taliban'ın uluslararası işbirliği süreçlerine dâhil olmak istediği; fakat ideolojik anlamda Diyobendi Ekolü üzerinde inşa ettiği fikirlerini değiştirmedir. Bununla birlikte tezin açık kaynak taraması üzerinden hazırlanması ve saha araştırmasının yapılamaması tezin temel sınırlılığını teşkil etmektedir.

Tüm bu bilgilerden hareketle, Taliban'ın birinci döneminde uluslararası toplumdan izole olduğu ve buna bağlı olarak da radikalleştiği görülürken; ikinci döneminde de ideolojik dönüşüm yaşamaması hasebiyle söz konusu izolasyon durumunun devam ettiği söylenebilir. Bu yüzden de Taliban'ın bölgesel işbirliği zeminine çekilmediği takdirde Afgan Sorunu'nun çözümsüzlüğe mahkûm olduğu öne sürülebilir. Bu tezde de bahse konu olan durum incelenmektedir.

BÖLÜM 1

1. KİMLİK VE SOSYAL İNSACILIK BAĞLAMINDA TALİBAN

Tezin birinci bölümde tezin kuramsal çerçevesinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kimlik kavramı incelenmekte ve kimlik inşası bağlamında sosyal insacılık teorisi irdelenmekte ardından sosyal insacılık bağlamında Taliban'ın kendi kimliğini tanımlayış biçiminde değinilmektedir.

1.1. Kimlik

Kimlik sözcüğü, yüzyıllar boyunca karşılaşılan ve kullanılan bir kavramı ifade etse de 20. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinde mühim bir olarak yerini almış ve çeşitli bilimsel tartışmalara konu olmuştur. Kuşkusuz bu dönüşümde, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından sosyalizm ve liberalizmin arasındaki rekabetin bitmesi ve buna bağlı olarak sınıf kimliğinin yerini etnik ve ulusal kimliklerin alması etkili olmuştur.

Kimlik en basit anlamıyla, kişi ya da kişilerden oluşan grupların kim olduklarını tanımlayış biçimlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda William Connoly, söz konusu kavramın “Ben kimim?” ve “Nereye aitim?” sorularına yanıt aradığını dile getirmektedir (Connoly, 1995: 92-93). İnsanların ve grupların kendilerini tanımlayış biçimleri, kimliklerini de şekillendirmektedir (Checkel, 1998: 228). Bu yüzden de kimlik, toplumların kendilerini tanımladıkları kavramlar üzerinden açıklanabilmektedir. Bu bağlamda kimliğin şekillenmesinde rol oynayan başlıca hususların dil, din, kültür, gelenek-görenek vb. değerler olduğu ifade edilebilir. Elbette söz konusu değerler, kişilerin tarihsel süreç içerisinde kendilerini konumlandıkları noktalar üzerinde de etkili olmaktadır. Bu yüzden de kimlik, kişileri ve grupları ötekilerden ayıran başlıca husustur. Bu da kimliğin tanımlanması esnasında kim olduğun kadar kim olmadığına da karar verildiğini göstermektedir. Yani her kimlik, temelde bir öteki algısı üzerinden inşa edilmektedir.

Kimlik kavramını ilk tanımlayan kişinin John Locke olduğu görülmektedir. Locke'a göre kimlik bilinci, en temelde idrak etme; yani farkına varma durumudur (Çıvgın, 2019: 374). Bu anlamda dil, din ve kültür gibi birleştirici etkenler

üzerinden bir araya gelen ve ortak ölkü etrafında birleşen insanların milleti oluşturdukları söylenebilir. Elbette bu da ulusal kimlik olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Ulusal kimliklerin gelişimi, milliyetçiliğin özellikle de Fransız Devrimi'nin sonrasında modernizmin ulaştığı evrenin bir yansıması şeklinde nitelendirilebilir. Zira milliyetçiliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte feodal toplumların geleneksel kurumları büyük bir değişime uğramış, bir anlamda cemaatten cemiyete geçiş şeklinde tanımlanabilecek bir sürecin yaşandığı görölmüş ve milletleşme meydana gelmiştir (Kösoğlu, 2006: 135). Bu anlamda milletleşme, modernizm bağlamında kritik bir süreci tanımlayan son derece önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır.

Yukarıda dile getirilen hususlar çerçevesinde modern anlamda milliyetçilik kavramının dayandığı noktanın Fransız Devrimi olduğu iddia edilebilir. Hatta söz konusu tarihi, Aydınlanma Çağı'na kadar gerilere götürmek de mümkündür. Nitekim konuya ilişkin yaptığı değerlendirmede Yavuz Yıldırım, Fransız Devrimi'nin ulus inşa süreçlerine etkisini yurttaşlık olgusunun halk yaratma amacındaki rolü üzerinden tanımlayan bir yaklaşım ortaya koymuştur. (Yıldırım, 2019: 253).

Lakin Fransız Devrimi'ni esas alarak temellendirilen milliyetçiliklerin modern milliyetçilik teorisini yansıttığını da vurgulamak gerekmektedir. Oysa teorik düzeyde üç farklı milliyetçilik kuramından bahsetmek mümkündür. Bu kuramlar; ilksel yaklaşım, modern milliyetçilik ve etno-sembolizm şeklinde sıralanabilir. Bahse konu olan kuramsal yaklaşımların arasındaki temel farklılık, milleti bir araya getiren etkenlerin neler olduğu sorusuna verdikleri yanıtlardan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda ilk olarak ilkselci teoriden bahsetmek gerekmektedir. Bu teorik perspektif, milletleri antropolojik ögeler üzerinden incelemektedir. Buna göre, milletler, tarihin eski dönemlerinden beri var olan yapılardır (Cavers, 2011: 22). Özcü yaklaşım şeklinde de nitelendirilen ilksel teorisinin başlıca temsilcisi Clifford Geertz ve Steven Grosby'dir. Bu ikiliye göre, modern devletlerin kimlikleri, eski tarihi mitlere dayanmakta olup; bir tarihsel devamlılık durumunu yansıtmaktadır (Grosby, 2005: 8). Bu anlamda söz konusu

yaklaşım, “her şeyden önce yaratılmış olma hep var olma” halidir. Bir diğer ifadeyle, modern kimlikler bile ilkel bağlardan beslenmektedir. Anlaşılacağı üzere ilksel milliyetçilik, antropolojik bir okumaya dayanmakta ve bu da etnik kimliği temel alarak toplumlar arasındaki etkileşimi göz ardı eden ırkçı bir yoruma kapı aralamaktadır. Dolayısıyla ilksel milliyetçiliğe, ilkel milliyetçilik de denilebilir (Ertan-Örs, 2018: 56). Her ne kadar günümüzde aşırı sağ ideolojiye sahip neo-Naziler gibi oluşumlar tarafından ilksel milliyetçiliğe atıf yapılan referansların verildiği sıklıkla görülen bir durum olsa da modernleşme süreçleri ve en temelde uluslaşma ya da milletleşme denilen olgunun modernizm ile iç içe geçmiş olması, ilksel milliyetçiliğin realiteden uzak kalmasına sebebiyet vermektedir. Bir diğer ifadeyle kabile toplumlarından cemiyetleşmeye geçiş ilkel bağların da etkisizleşmesini beraberinde getirmiştir.

Milliyetçilik teorileri çerçevesinde ele alınabilecek ikinci yaklaşım ise modern milliyetçilik kuramıdır. Aslında mevzubahis yaklaşım, sosyal inşacı teoriyle de yakından ilişkilidir. Çünkü modern milliyetçilikler de tıpkı inşacılar gibi kimliklerin ve dolayısıyla milletlerin inşa edilen değerler çerçevesinde oluştuklarını savunmaktadır. Bu çerçevede modernizmin bir yansıması olarak modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasının ulusların inşa edilmesinde etkili olduğunu savunan modern milliyetçiler, belirli sınırlar üzerinde aynı yasalara ve kurumlara bağlı olarak müşterek gelecek ülküsünü paylaşan kişilerin milleti oluşturduğunu savunmaktadır (Turan, 2011: 139). Bir diğer ifadeyle modern milliyetçilik, etnik; yani ilkel-ilksel bağlardan ziyade; yurttaşlık bağını ön plana çıkaran modern bir yaklaşımı içselleştirmiştir.

Yurttaşlık bağına dayalı millet inşası sürecine ilişkin teorik çalışmaları Jean Jacques Rousseau’ya kadar gerilere götürmek mümkündür. Zira Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* isimli eserinin temel mantığı, modern milliyetçilik tezlerine ışık tutan bir mahiyete haizdir. Modern milliyetçilik noktasında akla gelen temel temsilciler, Ernest Renan, Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Eric Hobsbawm gibi isimlerdir (Gökalp, 2007: 282).

Her bir düşünürün modern milliyetçilikler noktasında farklı nüansları ön plana çıkardığını belirtmek mümkün olsa da temel yaklaşımlarının ulusların inşa

edilmesi olduğu ve düşünürlerin fikirlerin bu perspektif üzerinden şekillendiği söylenebilir. Bu noktada Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler* isimli eserinden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü Anderson'a göre, milletler, birtakım sembollerin kullanılması vesilesiyle hayali cemaatlerin; yani hayalde tahayyül edilen toplulukların birliktelik duygusunun güçlendirilmesiyle ortaya çıkarlar (Anderson, 1993: 20). Benzer bir şekilde Gellner de milliyetçiliklerin sanayi toplumuna geçişin bir neticesi olarak toplumsal yapıdan ve özellikle de kültürel taleplerden doğan ihtiyaçların neticesinde inşa edildiğini savunmaktadır (Aksakal, 2011: 53). Hobsbawm da tarihsel açıdan ulusları ideolojik inşa süreçlerinin bir parçası olarak tanımlamaktadır (Güder, 2016: 14).

Milliyetçilik teorileri çerçevesinde ifade edilmesi gereken üçüncü yaklaşım ise etno-sembolist kuramdır. Özü itibarıyla etno-sembolizm, bahsi geçen diğer iki kuramın sentezini içeren bir yaklaşımdır. Buna göre, milliyetçiliğin ortaya çıkışı, modern uluslarla ilgili bir husustur. Hatta bu yönde oluşan bir ihtiyacın karşılanmasıdır. Lakin modern ulusların etnik temellerden beslendiği de somut bir gerçekliktir (Smith, 2004, 16). Bu çerçevede millet, ortak ataları bulunduğuna inanan insan topluluğu olarak tanımlanabilir (Özkırımlı, 2010: 17). Başlıca temsilcisi Anthony Smith olan etno-sembolizm, ulusal kimliklerin modern doğasını kabul ederken; etnik kimliklerin ve bu anlamda tarihi ve kültürel kodların rolünün de yadsınamayacağı kanaatini savunmaktadır (Şimşek, 2009: 83). Özetlemek gerekirse etnosembolistler, modern milliyetçilerin iddia ettiği gibi ulusların yalnızca günün koşulları çerçevesinde inşa edilmediğini; inşa süreçleri üzerinde tarihi belleğin ve ortak atalara dayalı etnik kimlik bilincinin etkisinin bulunduğunu; lakin modernizmin rolünün de reddedilemeyeceğini düşünmektedir. Bu değerlendirme kimlik kavramıyla birlikte sosyal inşaçılık teorisinin de bu tez için oldukça önemli bir çıkış noktası olduğunu açıklar niteliktedir.

1. 2. Sosyal İnşacılık

Tezin bu bölümünde ulusların modern milliyetçilik olgusu üzerinden inşa edildikleri yönündeki yaklaşım ele alınmaktadır. Zira modern milliyetçilik, milletlerin sonradan inşa edildiği fikriyle birlikte düşünüldüğünde, Soğuk Savaş sonrasında popülerleşen sosyal inşaçılık teorisini son derece önemli kılmaktadır.

Nitekim bu tezin temel araştırma alanını teşkil eden Taliban da her ne kadar ideolojik bakımdan konumlandığı nokta itibarıyla modernizmden uzakmış gibi görünse de Afganistan’da toplumu kendi değerleri çerçevesinde Sünni İslam anlayışının Diyobendi Ekolü’ne dayanan yorumu ile Peştun milliyetçiliğini birleştiren bir kimlik inşa etmek istemektedir. Bu yüzden de tezin teorik zemininin sağlam bir temele oturtulabilmesi için inşacı kuramın incelenmesi elzemdir.

1989 senesinde önce Almanya’yı ikiye bölen Berlin Duvarı’nın yıkılması yoluyla Doğu Almanya ile Batı Almanya’nın birleşmesi ve devam eden süreçte de Sovyetler Birliği’nin dağılması uluslararası politikanın yapısında köklü bir değişiklik meydana geldiğini göstermiştir. Zira söz konusu hadiseler, Soğuk Savaş’ın son bulduğunu gözler önüne sermiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, sadece iki kutuplu dünya düzenini değil; uluslararası sisteme ilişkin uluslararası ilişkiler teorilerinde yapılan tartışmaları da büyük ölçüde değiştirmiştir. Zira yaşanan gelişme, mevcut uluslararası ilişkiler teorileri açısından beklenmedik bir durumdu. Özellikle de neorealistler, sistemde bir dönüşümün herhangi büyük bir çatışma yaşanmaksızın gerçekleşmeyeceği görüşündeydiler. Yani iki kutuplu dünyanın sona ermesi, neorealistlerin öngöremediği bir gelişmeydi. (Güneş, 2012: 79)

Bu kapsamda Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası ilişkiler disiplinindeki teorisyenler, dünya siyasetini anlamak ve analiz etmek için çok daha kapsamlı yaklaşımlar geliştirmiştir. İnşacılık teorisi de bu arayışları neticesinde ortaya çıkan kuramlardan biridir. İnşacılık terimi, ilk kez 1989 senesinde Nicholas Onuf tarafından kullanılmıştır. Bahsi geçen terim, insanlar ile toplumlar arasındaki etkileşime dikkat çekmektedir (Oruç, 2017: 156). Fakat inşacılık, dünya siyasetini anlamada ve açıklamada etkili bir teori olarak Alexander Wendt’in “Anarchy is What States Make of It” adlı makalesini yayınlamasının akabinde kendini göstermiştir. Söz konusu makalesinde Wendt, daha çok maddi olmayan dünyaya odaklanmakta ve maddi dünyadaki değişimlerin sosyal dünya tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmektedir (Wendt, 1995: 75-81). Alexander Wendt, Nicholas Onuf, Christophe Jeffrelott, Alain Dieckhoff, Peter Katzenstein ve Pierre Van den Berghe gibi isimler tarafından temsil edilen inşacı yaklaşım; dünya

siyasetinin dinamiğini ve işlevini anlaşılabilir kılma noktasında mühim bir bakış açısı ortaya koymaktadır. (Alpman, 2018)

Realizm ve liberalizm gibi yaklaşımlar güç veya şirket gibi maddi faktörlere odaklanırken; inşacı teori fikirlerin etkisine yoğunlaşma eğilimindedir. İnşacılar, devleti olduğu gibi kabul etmek ve tamamen hayatta kalmayı amaçladığını iddia etmek yerine; devletlerin kimliğini ve çıkarlarını özel tarihsel süreçlerin son derece esnek bir çıktısı olarak görmektedir. Ayrıca inşacıların yoğunlaştığı nokta, toplumdaki baskın söylemdir. Bunun başlıca nedeni ise söylemin ilgileri ve inançları göstermesi, değiştirmesi ve kabul edilen değerler ile davranış normlarını belirlemesidir. Bu nedenle inşacılık, esas olarak değişimin ana kaynakları ve kökleri ile ilgilenen kuramsal bir perspektif sunmaktadır. Zira söylemi, ağları ve dolayısıyla değerleri şekillendiren mühim bir husustur. Bahse konu olan yaklaşım, geniş ölçüde Marksizm'in yerini almıştır (Örki-Yüksel Çendek-Ruşen, 2020: 52). Bu anlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından sınıf kimliğinin yerini ulus kimliğinin alması, atlanmaması elzem olan bir husus olarak dikkat çekmektedir. Zira devletlerin çıkarları noktasında sınıfların çıkarlarından ziyade milletlerin çıkarlarına ve tehdit algılamalarına odaklanılmıştır.

İnşacıların başlıca argümanı, uluslararası politikanın en temel yapılarının toplumsal; yani sosyal mahiyete haiz olduğu ve söz konusu yapıların da sistemde yer alan aktörlerin kimlik algılamalarını ve buna bağlı olarak da çıkar ve tehdit; haliyle risk ve fırsat tanımlamalarını oluşturduğu ve bu algılara yön verdiğidir. Bu sebeple de dünya hem bilgi hem de maddi faktörler tarafından yapılandırılmakta ve sürekli olarak inşa edilmektedir. Bu kapsamda Dilek Canyurt, inşacılığın üç temel iddiasının bulunduğunu iddia etmektedir. Canyurt, bahse konu olan iddialarını ise aşağıda yer alan cümleleriyle ifade etmektedir (Canyurt, 2016: 104):

1-Devletler temel analiz birimleridir; 2- Devletler sisteminde maddi güçlerden çok öznelarası ilişkilerden - Wendt öncelikle paylaşılan idealler tarafından oluşan insan ilişkilerini kastetmektedir- doğan ana yapılar vardır; 3- devlet kimlikleri ve çıkarları insan doğası ya da iç siyaset yerine bu yapılar tarafından inşa edilirler. Örnek olarak Wendt, Soğuk Savaş'ın ABD ve SSCB'nin kendi öznel kimliklerinin sayesinde oluşan bir sosyal yapı olarak inşa edildiğini iddia etmektedir. Bu yapı dolayısı ile

de ulusal çıkarları kısmen buna bağılı olarak inşa edildiğini belirtmektedir.

Bu bakımdan inşacılık, özneler arası bilginin ontolojik gerçekliğini vurgulaması ve öne çıkarması hasebiyle neoliberalizm ve neorealizmden ayrılmaktadır. Bu öznelerarası bilgi ve maddi dünya, birbirlerini etkilemesine rağmen yapılandırmacılığın maddi dünyayı ihmal ettiğı anlamına da gelmemektedir. Buna ek olarak hem maddi dünya hem de öznelerarası bilgi, bağımsız değildir ve birbirinden ayrılmamıştır. Dolayısıyla bu ilişkide göreceli bir özerklik söz konusudur. (Yesevi, 2021: 55-56)

İnşacı teoride maddi dünya, bireylerin ya da siyasi birimlerin hangi şekilde davranacağını net bir şekilde açıklayamamaktadır. Sadece yorumlama imkanını sınırlamaktadır. Bu nedenle de kimlikler de devletler tarafından inşa edilen yapılardır. Kısacası kimlik, kişi ya da grupları tanımlamada kullanılan bir araçtır. Bu anlamda güç dağılımı ve devletin askeri gücü, otomatik olarak uluslararası bir toplumsal yapı oluşturmamaktadır. Buna göre, dünyadaki tüm devletler üzerinde otoriteye sahip herhangi bir merkezi yönetim olmasa bile, uluslararası sistem kesinlikle “rekabetçi bir güvenlik sistemi” haline gelmektedir. Bu çerçevede inşacı yaklaşım, devletlerin durumlarını anlama ve bunlara tepki verme şeklini nasıl değiştirdiklerine odaklanmakta ve çalışmalarını bunun üzerine yoğunlaştırmaktadır (Alpman, 2018: 23).

Tüm bu bilgilerden hareketle ifade etmek mümkündür ki; devletler, hem toplumlarını hem de dış politikalarını kim oldukları sorusuna verdikleri yanıtı göre şekillendirirler. Zira devletlerin söz konusu soruya verdikleri yanıt, kendilerinden olmayana nitelendirme biçimlerini; yani öteki algılarını da ortaya koymaktadır. Bu anlamda kimlik, devletlerin iç ve dış güvenlik algılarını etkileyen bir unsurdur. Çünkü kimliğe bağılı olarak çıkarlar ve tehditler tanımlanmaktadır. Bu anlamda Taliban’ın kimlik tanımlayışının hem Afganistan iç politikasında uygulanan siyaset anlayışı hem de dış politikada geliştirilen ilişki biçimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu durum Taliban’ın inşacı teori bağlamında incelenmesinin uygunluğunu ortaya koyar.

1. 3. Sosyal İnşacılık Bağlamında Taliban

Taliban'ın kimlik algısını anlamadan, Taliban yönetiminin iç politikadaki davranışlarını ve uluslararası siyasetteki eylemlerini anlamak da mümkün değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, devletlerin kim oldukları sorusuna verdikleri yanıtlar, çıkar ve tehdit algılamalarına da yön vermektedir. Taliban yönetiminde Afganistan siyaseti de dış politikası da Taliban'ın kendisini tanımlayış biçimi etrafında şekillenmektedir. Bu noktada Canan Katılmış-Mehmet Emin Güven ikilisinin aşağıdaki değerlendirmeleri büyük ehemmiyet arz etmektedir:

Siyasal ve demokratik kurumların varlığı ve işlevselliği açısından oldukça zayıf, ancak toplumsal kimlik inşası açısından bir bütünlüğün olduğu Afganistan'da Taliban, toplumsal gerçekliğini “biz ve öteki” karşıtlığı üzerinden kazanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Taliban açısından “biz”i ve “öteki”yi oluşturan, aynı zamanda Taliban'ı Afganistan'da meşru gösteren unsurları ortaya koymaktır (Katılmış-Güven, 2022: 107).

Bu anlamda Taliban'ın kimlik tanımlayışında ötekinin rolü büyük önem arz etmektedir. Öteki ise iç politikada Peştun olmayan ve kendi dini yorumuna uymayan toplumsal kesimler ve dış politikada İslam Dünyası'nın çıkarlarını tehdit eden yabancı devletler ile mezhep temelli güç mücadelesinde Taliban'ın karşısında yer alan aktörlerdir.

Bu çerçevede Taliban'ın kimlik algılayışının merkezinde, bu tezin ilerleyen kısımlarında değinilecek olan Peştun milliyetçiliği ve Diyobendi Medreseleri'ne dayanan Sünni İslam yorumunun sentezinin bulunduğu söylenebilir (Bulut, 2021). Taliban, her iki kimliği de içselleştiren bir toplum yaratmak istemekte, özellikle de Afganistan'ın kuzey bölgelerine dönük göç politikasıyla asimilasyon uygulamakta ve kız çocuklarının eğitim aldığı okulların kapalı tutulması gibi uygulamalarla kendi ideolojisini içselleştiren bir nesil yetiştirmeye çalışmaktadır. Bu da Taliban'ın ideolojik değerler çerçevesinde Afgan toplumunda bir kimlik inşası gerçekleştirmeye çalıştığını net bir biçimde ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir. Bu kapsamda Taliban'ın mevcut durumunun ve Afganistan'ın geleceğine dair olası senaryoların anlaşılabilmesi için birinci Taliban döneminin,

Amerikan işgali esnasında Taliban'ın durumunun ve ikinci Taliban döneminin barındırdığı risklerin ve fırsatların incelenmesi elzemdir.

BÖLÜM 2

BİRİNCİ TALİBAN DÖNEMİ

Tezin ikinci bölümünde Taliban hakkında genel bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda önce Taliban'ın yapısı, örgütlenmesi, kimliği anlatılmakta ve daha sonra da sırasıyla birinci Taliban dönemi ve Amerikan işgali sürecinde Taliban'ın nasıl bir politika uyguladığı irdelenmektedir.

2.1. Taliban Hakkında Genel Bilgiler

Taliban, temel olarak “talib” kelimesinden türemekle ve çoğul anlama sahip olmakla birlikte “öğrenci” anlamına gelmektedir. Taliban'ın 1994 yılında ortaya çıktığına dair bir düşünce vardır. (Britannica, 2022) Lakin örgütün varlığı daha eskilere dayanmaktadır. Taliban, medreselerde örgütlenen bir yapı olduğu için, siyasi olarak ve silahlı bir örgüt olmadan önce de varlığını sürdürmekteydi. Zira “taliplerin” varlığı, 1978 yılında gerçekleştirilen darbenin öncesine kadar uzanmaktadır (Shahrani, 2008: 161).

Taliban'ın kurucusu Molla Ömer'dir. Mücahitlerin iktidarı paylaşamaması üzerine ülkedeki istikrarsızlığı sona erdireceği düşüncesiyle destek gören ve böylelikle Afganistan'daki zeminini genişleten Taliban, 1996 yılında Ömer'i “Emir-ül Müminin” yani “Müminlerin Lideri” olarak tanımlamıştır. Bu durum, aslında Taliban'ın ideolojik bakış açısını da şekillendirmektedir. Zira Taliban, aslında yerel bir örgüt olarak bilinmekle birlikte bütün müminlerin ya da Müslümanların lideri olarak Ömer'i açıklayarak örgütün bütün İslam Dünyası'nı hedeflediğini göstermiştir (Elias, 2022: 1).

Taliban'ın ideolojik bakış açısı incelendiğinde, belli başlı özelliklerin ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, İslam inancıdır. Örgüt, Afganistan'ın İslam şeriatına göre yönelttilmesini isterken; medreselerde öğrencilere bu amaçla eğitim vermiştir. İkinci olarak Peştun etnik kimliği ağır basan bir örgütten bahsedilebilir. Örgün önemli bir kısmı ve yöneticilerinin Peştun olması, diğer etnik grupların yönetimdeki varlığını sınırlandırmıştır. Hatta söz konusu etnik kimlik, örgütün Pakistan'a olan bakış açısını da şekillendirmiştir. Taliban, kurulduğu

günden itibaren en önemli desteği Pakistan'dan alırken; Durand Hattı ve “Büyük Peştunistan” konusunda Pakistan'la karşı karşıya gelmekten çekinmemiştir.

Taliban'ın amaçlarına bakıldığında öne çıkan temel özellikleri şunlardır:

1. Afganistan'da “saf” bir İslam devleti kurmak,
2. Yönetimde mollalara ve sadık insanlara görev vermek,
3. Aşiretçiliğin ve etnik ayrılıkçılığın kökünü kazımak,
4. Ülkeyi İslam kurallarına göre yönetmek ve halka bu çerçevede muamele etmek,
5. İslam devletleri ve örgütleriyle ilişkileri geliştirmek
6. İslam ülkeleriyle olan ilişkileri, İslam kuralları çerçevesinde belirlemek,
7. Kadınların başörtüsü takması sağlanacak,
8. Ülkede çeşitli kurumlar ve heyetler oluşturarak halkın dini kurallara riayet edip etmediğini kontrol etmek,
9. Ahlaksız suçlara, filmlere ve uyuşturucuya karşı mücadele etmek,
10. Bağımsız şeriat mahkemeleri kurmak,
11. Okulları ve üniversiteleri İslami kurallara uygun olarak yönetmek,
12. Ülke ekonomisini İslam'a uygun hale getirmek,
13. Ülkenin inşasında Müslüman devletlerden yardım almak,
14. Zekat/vergi ve kamu malı, halkın yararına olan projelere harcamak (Masrik, 2022).

Örgütün ayrıca Batı Medeniyeti'ne karşı olduğu, yöneticilerin demokratik yollarla seçilmemesi gerektiğini savunduğu ve pozitif bilimlere yerine dini bilimlere ağırlık verilmesini istediği söylenebilir (Kuehn, 2018: 90-92).

2.2 Örgütlenmesi

Taliban, sert bir hiyerarşi çerçevesinde örgütlenmiş bir gruptur. Örgütün değişen liderleri, Emir-ül Müminin olarak adlandırılan makama da geçmektedir. Bu nedenle örgüt lideri sorgulanamaz bir vaziyettedir. Örgüt, merkezi bir yapıdadır ve otoriter bir yönetim anlayışına sahiptir. Taliban'ın bir lideri ve liderin çeşitli yardımcıları vardı. Bu kapsamda bir Liderler Konseyi ya da Rehber-i Şura bulunmaktadır (Afsar-Samples-Wood, 2008: 66).

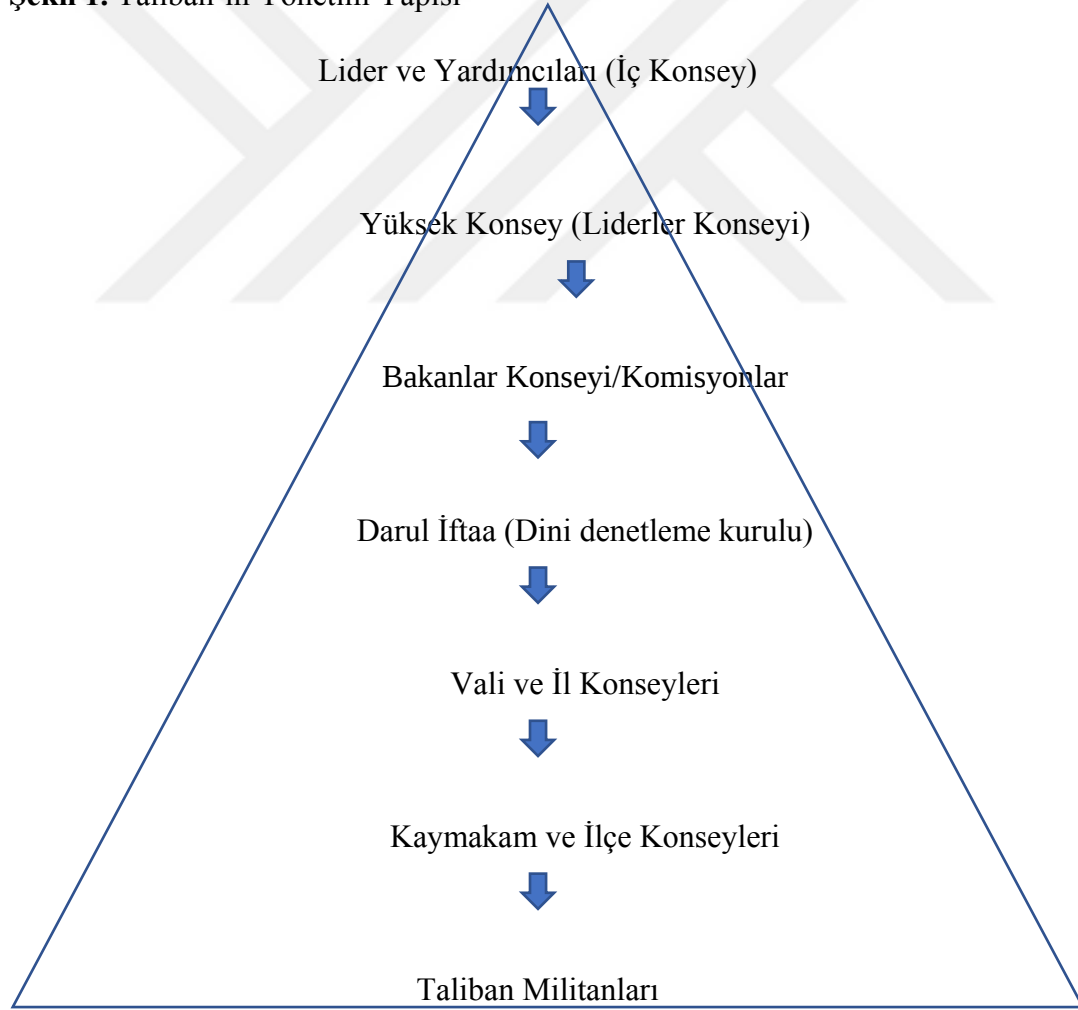
Liderler Konseyi, Taliban'ın en üst siyasi organıdır ve hayati kararlar genel olarak burada alınmaktadır. Konsey, genel olarak Taliban bakanları, diplomatlar, valiler, komutanlar ve dini liderlerden oluşmaktadır. Konseyin ilk başlarda 18 üyesi olduğu

iddia edilmektedir. Daha sonra bu sayının 21'e ve ardından 65'e çıkarıldığı söylenmektedir (Afsar-Samples-Wood, 2008: 66).

Bunun altında ise bir nevi Bakanlar Konseyi olarak kabul edilen Komisyonlar bulunmaktadır. Komisyonlar, askeri komisyon, istihbarat komisyonu, siyasi komisyon ve ekonomik komisyon gibi çeşitli uzmanlık alanlarına ayrılmıştır (Afsar-Samples-Wood, 2008: 66).

Ayrıca işgal döneminde örgütün merkezi Pakistan'ın Belucistan eyaletinin Ketta (Quetta) kentinde bulunmaktaydı. Ketta, stratejik bir öneme sahiptir. Öncelikle Afganistan'a yakındır. Buna ek olarak kentin dağlık yapısı, çeşitli grupların barınmasını ve sınırı geçişlerini kolaylaştırmıştır (BBC,2022).

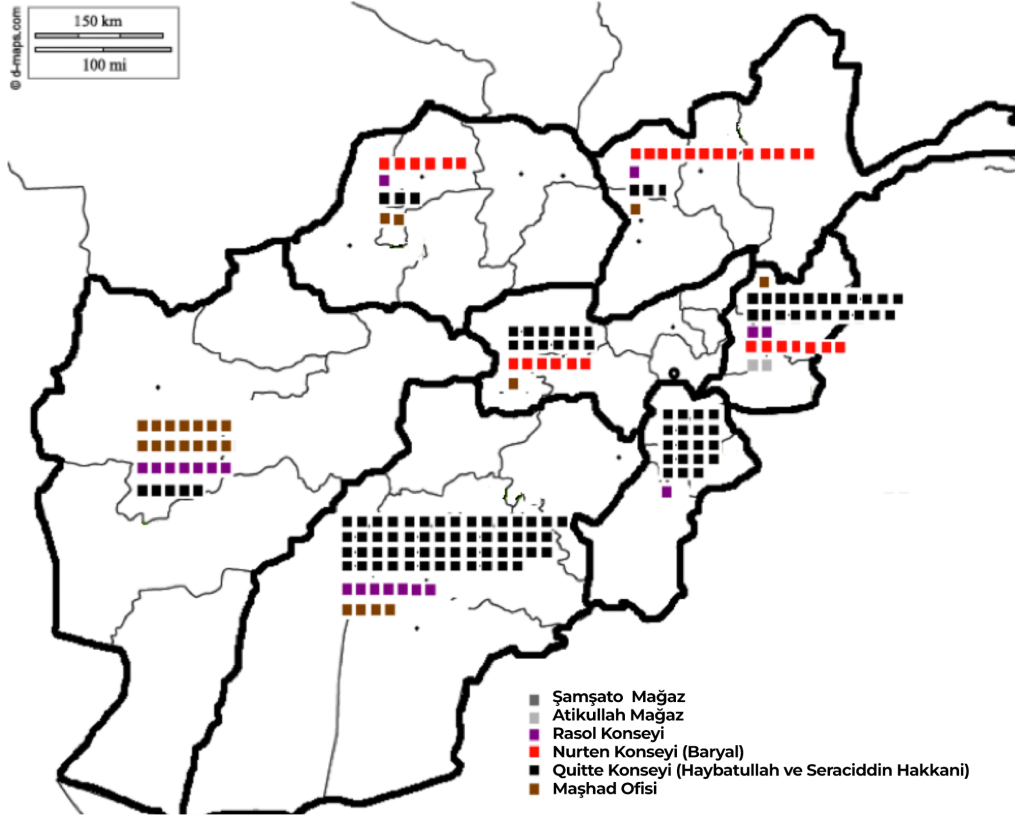
Şekil 1. Taliban'ın Yönetim Yapısı

Kaynak: Maşrik, “چې پرستال قاعده و طال بان ت فلوټ”.

Tüm bunların yanı sıra Taliban içinde çeşitli şuralar vardır. Bu şuraların liderleri aslında Taliban içindeki en güçlü isimler olmakla birlikte, örgütün bel kemiğini Ketta Şurası oluşturmaktadır. Zira bir nevi Ketta Şurası, Taliban liderini içinde barındırdığı ve Ketta’da yer aldığı için Liderler Konseyi olarak da bilinmektedir. Ketta Şurası, Taliban’ın en güçlü otoritesi olduğu gibi örgütün birçok uzantısını yönetmektedir. Taliban içindeki en büyük ve radikal unsur ya da bir diğer ifadeyle fraksiyon olan Hakkani Ağı da buraya tabidir. Nitekim Taliban, ABD tarafından terör örgütü olarak kabul edilmezken; Hakkani Ağı bir terör örgütü olarak tanınmaktadır. Diğer yandan Ketta’da Miran Şah Şurası ve Peşaver Şurası da etkilidir. Miran Şah, Pakistan’ın Kuzey Veziristan eyaletinden ve Peşaver ise Peşaver kentinden sorumludur. Taliban’ın diğer etkili şuraları ise merkezi Badahşan’da bulunan Kuzey Şurası, İran merkezli Meşhed Şurası ve Ketta Şurası’na muhalefet eden Resul Şurası’dır.

Harita 1. Taliban Şuraları ve Etkili Oldukları Bölgeler

Kaynak: Antonio Giustozzi, “Afghanistan: Taliban’s organization and structure”, Land Info, Erişim 30 Nisan 2022, 7, https://landinfo.no/asset/3589/1/3589_1.pdf

Burada önemli olan iki şuradan biri Meşhed Şurası ya da iddialara göre Meşhed Ofisi’dir. Çünkü söz konusu uzantı birbirine karşı olan Taliban ile İran’ın ABD işgal sürecinde ortak düşman mantığıyla yakınlaştığını göstermektedir. İkincisi ise Resul Şurası’dır. Bu ise Taliban’ın otoriter bir örgüt olmasına rağmen çeşitli muhalif hareketlere sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Taliban’ın Lider Yapısı

Taliban'ın Yapısı

Emir

Mevlevi Hibatullah Akhundzada

Siyasi, dini ve askeri meselelerde nihai karar verici. Rehber-i Şura Liderlik Konseyi lideri.

Eski Yardımcısı

ÖLENLER

Molla Ahtar Muhammed Mansur

Eski Taliban Lideri. Mayıs 2016'da İHA saldırısında öldürüldü.

Eski Yardımcısı

Molla Ömer

Taliban kurucusu ve eski lideri. Temmuz 2015'te öldü.

Yardımcılar

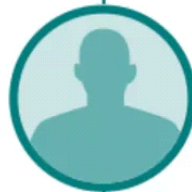
Sirajuddin Hakkani

Askeri Operasyonlar Komutanı
Hakkani Ağı

Molla Muhammed Yakub

Taliban kurucusu Molla Ömer'in oğlu

Rehber-i Şura - Liderler Konseyi

Strateji, politika ve genel karar verme süreçlerinden sorumlu 18'in üzerinde kişiden oluşur. Eski taliban bakanları, diplomatlar, hükümet yetkilileri, askeri ve dini liderlerden oluşur.

Bakanlar Kurulu

Askeri, siyasi, ekonomik, sağlık, eğitim, bilgi ve kültür, şehitler gibi bakanlıklardan oluşur.

Saha Komutanları ve Gölge Hükümet

Hükümet organlarında görev alan bazı üyelerden oluşur.

Kaynak: BBC, “Profile: New Taliban chief Mawlawi Hibatullah Akhundzada”, Erişim 30 Nisan 2022, <https://www.bbc.com/news/world-asia-36377008>

Diğer yandan Taliban’ın yönetimine günümüze kadar üç isim lider olarak geçmiştir. İlk olarak, örgütün kurucusu olan Molla Ömer’dir. İlk kez Emir-ül Müminin unvanını alan Molla Ömer, 2015 yılına kadar Taliban’ı yönetmiştir. Ancak Molla Ömer, hakkında çeşitli tartışmaların bulunduğu söylemek mümkündür. Çünkü varlığına çok az insan şahit olduğu söylenmektedir. Bu yüzden de adeta bir hayalet liderlik yapmıştır. 2015 yılında ise onun yerine Molla Ahtar Muhammed Mansur geçmiştir (Elias, 2022: 18).

Molla Ahtar Muhammed Mansur, hayalet bir lider gibi hareket etmemiştir. Ancak Molla Ahtar Muhammed Mansur, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çünkü seçimlere hile karıştırdığı iddia edilmiş ve örgütün önemli bir kısmı, yeni lideri Emir-ül Müminin olarak kabul etmemiştir. Taliban, içindeki bu sorun, 2016 senesine kadar devam etmiştir. 2016 yılında ABD’nin gerçekleştirdiği bir drone saldırısı sonrası Molla Ahtar Muhammed Mansur’un hayatını kaybetmesiyle Taliban’ın başına Mevlevi Hibatullah Akhundzada, geçmiştir. Günümüzde Akhundzada, Taliban liderliğini sürdürmektedir. (BBC, 2022)

Şema 2’de görüleceği üzere Akhundzada’nın iki yardımcısı bulunmaktadır. Aslında bu yardımcıları, Taliban içindeki ayırımı da özetlemektedir. Zira Hakkani Ağrı, Taliban içindeki en güçlü gruptur. Bu ağın dengelenmesi ve kontrol edilmesi gerekli görülmüştür. Bu kapsamda Sirajuddin Hakkani, Hakkani Ağrı’nın kurucusu olan ve 2018 yılında hayatını kaybedinceye kadar söz konusu ağı yöneten Celaleddin Hakkani’nin oğludur. Molla Muhammed Yakup ise Taliban’ın kurucusu olan Molla Ömer’in oğludur (Elias, 2022: 1).

Ayrıca bazı kaynaklarda Molla Abdul Gani Baradar Abdul Ahmad Turk’un üçüncü yardımcı olduğu iddia edilmektedir. Herkes tarafından Molla Abdul Gani Baradar olarak bilinen bu şahıs, Molla Ömer’in yakın arkadaşı olmakla birlikte Taliban’ın da kurucu isimlerinden biridir. Uzun yıllar boyunca Taliban içinde aktif görevler aldığı ve bir nevi filli liderlik yaptığı söylenmektedir. (EOSA, 2020)

Örgütün mali kaynaklarına bakıldığında ise kuruluşunun Washington yönetiminin Soğuk Savaş esnasında Sovyetler Birliği'ni çevrelemek ve esasen kuşatmak maksadıyla hayata geçirdiği “Yeşil Kuşak Stratejisi”ne dayandığı görülmektedir. Zira Taliban, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulmuş bir örgüt olsa da fikirsel temelleri, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali esnasında işgale karşı savaşıyan mücahitlere dayanmaktadır. Bu kapsamda Taliban'ın içerisinde yer alan pek çok ismin ABD'nin maddi desteğiyle Pakistan'da dini ve askeri eğitim aldığı iddia edilmektedir. Ayrıca bu dönemden itibaren Taliban'ın Körfez'deki Arap ülkeleri tarafından da finanse edildiği ve bu finansman desteğinin birinci Taliban döneminde sürdüğü belirtilmektedir. (Fazla, 2021: 100). Buna ek olarak Taliban'ın işgal dönemi boyunca Pakistan'ı bir merkez olarak kullandığı düşünüldüğünde, İslamabad yönetiminin de örgütü desteklediği öne sürülebilir. Ayrıca örgütün Amerikan işgaliyle mücadele bağlamında gizli bir şekilde Rusya, Çin ve İran gibi ABD tarafından öteki, rakip veya düşman şeklinde nitelendirilen çeşirli aktörler tarafından desteklendiği de iddia edilmiştir ((ISIS: Russia Coordinating with Taliban Forces to Fight Terror Group, 2015).

Diğer taraftan El Kaide gibi çeşitli radikal grupların ve terör örgütlerinin birinci Taliban döneminde Afganistan'ı üs olarak kullanma karşılığında Taliban yönetimine finansman desteği sağladığı da belirtilmektedir (Mardsen, 2002: 41-42). Taliban'ın bir diğer gelir kaynağını ise gerek iktidarda olduğu dönemlerde gerekse de işgal sürecinde Afgan halkından topladığı zekat adı altındaki vergiler ve uyuşturucu ticareti oluşturmuştur (Mardsen, 2002: 42). Yani Taliban, iktidarda olmadığı dönemlerde bile belirli bir gelir kaynağından istifade etmeyi sürdürmeye muvaffak olmuş bir örgüt olması hasebiyle hayatta kalmış ve bir anlamda güçlenerek geri dönmüştür.

2.3.2. Kimliği ve İdeolojisi

Taliban'ın kimlik algısını anlamadan, Taliban yönetiminin iç politikadaki davranışlarını ve uluslararası siyasetteki eylemlerini anlamak da mümkün değildir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi, devletlerin kim oldukları sorusuna verdikleri yanıtlar, çıkar ve tehdit algılamalarına da yön vermektedir. Anlaşılabacağı gibi Taliban yönetiminde Afganistan siyaseti de dış politikası da Taliban'ın kendisini

tanımlayış biçimi etrafında şekillenmektedir. Bu noktada Canan Katılmış-Mehmet Emin Güven ikilisinin aşağıdaki değerlendirmeleri büyük ehemmiyet arz etmektedir:

Siyasal ve demokratik kurumların varlığı ve işlevselliği açısından oldukça zayıf, ancak toplumsal kimlik inşası açısından bir bütünlüğün olduğu Afganistan’da Taliban, toplumsal gerçekliğini “biz ve öteki” karşıtlığı üzerinden kazanmıştır (Katılmış-Güven, 2022: 107).

Bu anlamda Taliban’ın kimlik tanımlayışında ötekinin rolü büyük önem arz etmektedir. Öteki ise iç politikada Peştun olmayan ve kendi dini yorumuna uymayan toplumsal kesimler ve dış politikada İslam Dünyası’nın çıkarlarını tehdit eden yabancı devletler ile mezhep temelli güç mücadelesinde Taliban’ın karşısında yer alan aktörlerdir.

Bu çerçevede Taliban’ın kimlik algılayışının merkezinde, Peştun milliyetçiliği ile Diyobendi Medreseleri’ne dayanan Sünni İslam yorumunun sentezinin bulunduğu söylenebilir (Bulut, 2021). Dolayısıyla Taliban, her iki kimliği de içselleştiren bir toplum yaratmak istemekte, özellikle de Afganistan’ın kuzey bölgelerine dönük göç politikasıyla asimilasyon uygulamakta ve kız çocuklarının eğitim aldığı okulların kapalı tutulması gibi uygulamalarla kendi ideolojisini içselleştiren bir nesil yetiştirmeye çalışmaktadır. Bu da Taliban’ın ideolojik değerler çerçevesinde Afgan toplumunda bir kimlik inşası gerçekleştirmeye çalıştığını net bir biçimde ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir.

Meselenin Peştun kimliği boyutunda, Taliban’ın her şeyden önce Peştun milliyetçisi bir organizasyon olduğu ifade edilmelidir. Yöneticilerinin büyük çoğunluğu Peştun olan Taliban, iktidarı diğer kimlik gruplarıyla paylaşmaya yanaşmamaktadır. Aslında bu durum, Afganistan siyasi tarihinin gözler önüne serdiği realiteyle de uyumludur. Gerek Şah döneminde gerek Sovyet işgali döneminde gerekse de Amerikan müdahalesi sürecinde Kabil’e egemen olan Afgan liderlerin Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Mücahitler iktidarı dışında Peştun olduğu bilinmektedir (Frear, 2012: 1-2).

Esasen Taliban'ın kapsayıcı hükümet kurmama noktasında aldığı eleştiriler de bu Peştun milliyetçisi duruşundan kaynaklanmaktadır. Zira Taliban, iktidarı diğer kimlik gruplarıyla paylaşmaya yanaşmamaktadır. Oysa Afgan Sorunu'nun çözümü noktasında uluslararası toplumun odaklandığı en önemli meselelerden biri de ülkenin heterojen olan demografik durumunun göz önünde bulundurulması ve bu çerçevede tüm kimlik gruplarının yer alacağı kapsayıcı bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Taliban'ın bu konudaki talepleri reddetmesi ise hem iç hem de dış meşruiyetini tartışmaya açmaktadır. Nitekim 2021 yılının Ağustos ayında Afganistan'a egemen olan Taliban'ın kurduğu hükümet, aradan geçen bir yılı aşkın zamana rağmen hiçbir devlet ve uluslararası örgüt tarafından tanınmamıştır. Mevcut veriler, Taliban'ın kısa vadede tanınma sorununu aşmasının kolay olmadığını da göstermektedir. Çünkü uluslararası toplumun Taliban'a ilişkin beklentilerine rağmen Taliban yönetiminin söz konusu beklentileri karşılayacak adımlar atmadığı görülmektedir.

Hâlihazırda uluslararası düzeyde Taliban'ın tanınması noktasında somut bir ilerleme de en azından kısa vadede beklenmemektedir. Nitekim konuya dair yaptığı değerlendirmede ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, "Meşruiyet ya da destek istiyorlarsa öncelikle bunu kazanmaları gerek" demiştir (BBC Türkçe, 2021). ABD Dışişleri Bakanı'nın mevzubahis açıklamalarını Washington yönetiminin kısa ve hatta orta vadede Taliban yönetimini tanımak gibi bir niyetinin bulunmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Bilakis ABD, Taliban'ın cezalandırılması ve bu nedenle tecrit edilmesi şeklinde özetlenebilecek bir eğilime sahip olduğunu her fırsatta ifade etmektedir.

Üstelik söz konusu durum, Afganistan'da soydaşları bulunan Özbekistan'ın, Türkmenistan'ın ve özellikle de Tacikistan'ın Taliban'la ilişki kurmasını zorlaştırmaktadır. Zira bahse konu olan devletler, hem kendi soydaşlarının Afgan siyasetinde etkili olmasını, kendi ulusal çıkarlarına azami düzeyde ulaşabilmelerini sağlayacak bir etken olarak değerlendirmekte hem de soydaşlarına uygulanan asimilasyonist politikalardan büyük rahatsızlık duyarak onları korumak istemektedir. Özellikle de Duşanbe yönetimi, Taciklerin Afganistan'ın en büyük ikinci kimlik grubu olması sebebiyle Taciklerin belirleyici olduğu bir Afganistan

tahayyülüne sahiptir. Hiç şüphe yok ki bu durum, Tacikistan'ın Taliban politikasına da yansımaktadır (Kaura, 2021).

Aynı zamanda Taliban, Peştun milliyetçiliğinin bir yansıması olarak Büyük Peştunistan idealine de sahiptir (Shakir, 2020: 89). Bu durum ise Diyobendi Ekolü sebebiyle Taliban üzerinde mühim bir nüfuzu bulunan Pakistan'ın da Taliban'dan tehdit algılamasına neden olmaktadır. Çünkü Taliban, yalnızca Afganistan Peştunlarının değil; yeryüzündeki tüm Peştunların temsilcisi olduğunu iddia etmektedir (Karakaya-Nazari, 2022: 146).

Bunun yansıması olarak Taliban İngilizlerin demografik hassasiyetleri gözetmeksizin çizdiği Durand Sınır Hattı'nı tanımamaktadır. Bu da Pakistan'ın Taliban'la olan ilişkilerini zorlaştıran faktörlerin başında gelmektedir. Nitekim yakın geçmişte İslamabad yönetiminin bir oldubitti yaparak Afganistan sınırına tel örgü örme girişiminde bulunması, taraflar arasındaki ilişkilerde tansiyonun artmasına sebebiyet vermiştir. Büyük Peştunistan ideali, Pakistan'ın bölünmesine yönelik bir talep anlamını taşımakta ve bu da tarafları sık sık karşı karşıya getirmektedir. Çünkü Pakistan'da önemli bir Peştun nüfuz yaşamaktadır. Bu yüzden de İslamabad yönetimi, Peştun milliyetçiliğini kendi ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmektedir (Shah, 2019: 4).

Öte yandan Taliban'ın kimliği üzerinde etkili olan ve esasen Afgan halkının en azından belirli bir bölümünün desteğini almasını sağlayan etken ise medrese kültürüyle ilişkili Sünni-İslam yorumudur (Bulut, 2021). Dini eğitim veren medreseler incelendiğinde, iki ana akımın bulunduğu görülmektedir. Birincisi, görece ılımlı bir perspektife sahip olmasıyla tanınan Mevdudilere ait dini eğitim kurumlarıdır. İkincisi ise Taliban'ın toplumsal karşılığı noktasında belirli bir zemin teşkil eden; ancak aynı zamanda hem toplum içindeki tepkileri hem de uluslararası kamuoyunun Afganistan'ın geleceğine dair şüphelerini arttıran; yani iç meşruiyet problemini ortaya çıkaran husus da hiç şüphesiz Diyobendi geleneğiyle eğitim veren söz konusu medreselerdir. Aslında Diyobendi Medreseleri tarihsel olarak Hindistan merkezli bir biçimde kurulmuş dini okullardır. Fakat bahsi geçen medreseler, Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Pakistan merkezli olarak faaliyet yürütmüş ve dini eğitim çalışmalarını da bahse konu olan ülkede

sürdürmüştür. Elbette bu durum, İslamabad yönetiminin Taliban üzerindeki etkisinde de belirleyici bir rol oynamıştır.

Diyobendi Medreselerinde eğitim alan kişilerin radikal bir Sünnilik yorumunu içselleştirdiklerini öne sürmek mümkündür. Nitekim Taliban'ın radikal dini görüşlerinin temelleri de söz konusu medreselerde işlenen İslam anlayışına dayanmaktadır (Metcalf, 2022). Sovyetler Birliği'ne karşı Mücahit grupların cihat iddiası doğrultusunda yürüttükleri savaşta Diyobendi Medreseleri hem eleman temini bakımından kritik rol üstlenmiş hem de bu medreselerde öğrenim gören pek çok kişi, Taliban'ın kuruluşundan itibaren örgütün yapısında kritik görevlerde yer almıştır. Yani medreselerin, cihatçı gruplara ideolojik morivasyon sağladığını ifade etmek mümkündür. Üstelik bu medreselerde eğitim alan ve Taliban'ın kuruluş dönemine katkı vermeyen kişilerin de Taliban'a sıcak baktığı ya da bir diğer ifadeyle sempatiyle yaklaştığı iddia edilebilir. Zira bu kesimler ile Taliban kadroları arasında değerler birlikteliği şeklinde tanımlanabilecek ideolojik bir yakınlık durumu söz konusudur.

Tüm bunlara ek olarak 1990'lı yıllardaki Taliban iktidarı döneminde Afganistan'da uygulanan eğitim politikaları neticesinde ülkedeki medreselerde dini eğitim alan kişiler de söz konusu Diyobendi geleneğine göre eğitilmiştir (Metcalf, 2022). Bir anlamda bahse konu olan kişilerin dini ve ideolojik inşaa sürecinden geçtiklerini ifade etmek mümkündür. Öte yandan Taliban'ın özellikle de Afganistan'a egemen olduğu 1990'lı yıllarda ülkede medreseler kurduğu ve bu medreselerde verdiği eğitim sayesinde Taliban yanlısı bir kesim oluşmasını sağladığı; yani dini değerlere dayalı radikal ideolojisini en azından toplumun belirli bir bölümüne inşa ettiğini dile getirmek abartılı bir yorum değildir.

Kısacası zaman içerisinde Afgan halkında Taliban yanlısı bir kesim oluşmuştur. Ancak Diyobendi Ekolü, yukarıda da belirtildiği üzere, Sünni-İslam'ın radikal bir yorumunu içermektedir (Metcalf, 2022). Bu durum ise Taliban karşıtlığının da temel dinamiğini teşkil etmektedir. Diğer taraftan Taliban'ın eğitim politikasından kadınlar başta olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere yaklaşımında da Diyobendi Ekolü'nün etkisi vardır. Bu ekol, kimlik inşasının bir parçası olduğu gibi, meşruiyet probleminin de bir parçasıdır.

Daha da önemlisi Taliban'ın radikal dini değerleri içselleştirmiş bir yapıya sahip olması, radikalleşme ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Taliban'ın radikalleşmesi ise tüm bölgeyi istikrarsızlaştırabilir. Zira radikalleşme, Taliban'ın El Kaide gibi köktendinci yapılarla yakın ilişki kurmasını kolaylaştıran dikkat çekici bir faktör olarak nitelendirilebilir. Bahse konu olan radikalleşme ihtimali ise bölgesel aktörlerin güvenlik temelli endişelerinin artmasına sebebiyet vermektedir.

Üstelik mesele, yalnızca bölgesel aktörlerle sınırlı kalmamaktadır. Nitekim 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları örneğinde de olduğu gibi, uluslararası toplumun genelinde kaygılar oluşmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Taliban'ın kimliğini tanımlayış biçimi, dış politika yönelimlerini de etkilemekte ve bu da diğer aktörlerin Taliban'la geliştirdiği veya geliştireceği münasebetlere yansımaktadır. Tüm bu bilgilerden hareketle, Taliban'ın dış politika yönelimlerinin ve dolayısıyla Afganistan'ın uluslararası politikadaki konumlanışının ve diğer devletlerle münasebetlerinin anlaşılmasında, Taliban'ın kimlik algısının etkili ve hatta belirleyici olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Taliban, İslam dinini referans aldığını dile getirerek çeşitli eylemlerde bulunan ve ideolojisini buna göre şekillendiren bir örgüttür. Lakin Afganistan'da herhangi bir üst kimliğin inşa edilememesinden ötürü, toplumlar etnik kimlik üzerine bölünmüş durumdadır. Bu nedenle de Taliban, aslında Peştunların ağırlıkta olduğu bir örgüttür. Bununla birlikte Sünni İslam ekolünden gelmekle birlikte Selefi özellikler taşıdığı ve Kuran'ı Kerim'de belirtilenden daha sert cezalar uygulanmasını istediği bilinmektedir. Bu nedenle Taliban'ın Haricîliğe yakın olduğu da iddia edilmektedir. (Ensari, 2015: 25)

2.4. Taliban'ın İktidarı Ele Geçirmesi ve Taliban Emirliği Dönemi (1996-2001)

Sovyetler Birliği'nin 1978 senesinde desteklediği darbe ve 1979 yılında Afganistan'a girmesiyle birlikte ülke, tam manasıyla bir savaş alanına dönmüştür. Bu dönemde herhangi bir düzenden, istikrardan veya devlet otoritesinden bahsetmek mümkün değildir. Afgan toplumu etnik, dini ve ideolojik çerçeveden parçalanmıştır. Yaşanan kaos ve kargaşa ortamı, çeşitli silahlı grupların oluşmasına ve kendi çıkarları doğrultusunda kararlar alarak halka baskı uygulamalarına neden olmuştur. Özellikle de solcu yönetim ile dini değerleri ve cihat anlayışını savunan

Mücahit gruplar arasında yaşanan çatışmalar, Taliban'ın ortaya çıkmasında belirleyici rol oynamıştır (Shahrani, 2008: 158.).

Bu dönemde Mücahitlerin önceliği, Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan çıkarmak, komünist yönetimi yenmek ve Kabil'i ele geçirmektir. Zira Mücahitler, ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın desteğiyle ilk iki amacı gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Mücahitlerin karşısında Sovyet destekli Afgan Ordusu başarılı olamayınca 1986 yılında yönetime Dr. Muhammed Necibullah liderliğindeki Sovyetler Birliği tarafından desteklenen komünist kadrolar gelmiştir. Bu süreçte Necibullah'ın tek taraflı olarak gerçekleştirdiği ateşkes ilanına ise Mücahitler olumsuz cevap vermiş ve ülkedeki çatışmalar sürmüştür. Sovyet destekli liderler hem dini bir yönetime karşı oldukları hem de ülkeyi yabancıların işgaline soktukları için tepki çekmekteydiler. Nitekim uzun yıllar süren; lakin başarı sağlanamayan işgal neticesinde 15 Şubat 1989 tarihinde Sovyetler Birliği, Afganistan'dan çekilmiştir (Şahin, 2016: 230).

Afganistan'ın içinde bulunduğu kaos ortamında 14'ü silahlı olmak üzere 30 öğrencisini etrafında toplayan Molla Ömer, 1994 yılında faaliyete geçmiştir. Örgütün adı ilk kez, Pakistan'a ait olan ve Türkmenistan'a giden 35 kamyonluk bir yardım konvoyunu kurtarmakla duyulmuştur (Nojumi, 2008: 104-105). Zira söz konusu gelişme, Taliban'ın daha kurulma aşamasında olumlu bir izlenim kazanmasına vesile olmuştur. Bahsi geçen dönemde Taliban, huzuru ve istikrarı sağlama söylemleriyle yola çıkmış ve komünist yönetim ile kendi içinde de sorun yaşayan Mücahitlerin arasında üçüncü bir seçenek olarak ön plana çıkmıştır. Hem can güvenlikleri kalmayan hem de çatışmalardan yorulan halk, Taliban'ı desteklemeye başlamıştır.

Ortaya çıktığı ve adını duyurduğu zaman Taliban'ın en büyük düşmanı hem komünist yönetim hem de “fesada bulaşmış” Mücahitlerdi. Bu süreçte Taliban'ın en önemli müttefiki ise ABD ve Suudi Arabistan'ın desteğini alan Pakistan'dı (Giustozzi, 2019: 12). Taliban, ilk saldırılarında önemli bir başarı kazanmış ve varlığını devam ettirebileceği silah ve mühimmatı ele geçirmiştir. Örgüt, Pakistan sınırına yakın bir bölgede bulunan Spin Boldak'a saldırmıştır. Kentte bulunan ve Gulbeddin Hikmetyar'ın önderliğini yaptığı Hizb-i İslami'ye ait büyük bir

cephaneliği ele geçirmiştir. 1994 yılında ise Molla Ömer, 20 öğrencisiyle birlikte Kandahar'ı ele geçirdiklerini açıklamıştır. (Zeydan, 2013: 45).

Kandahar'ı ele geçiren Taliban, artık durmayarak bütün Afganistan'ın hakim gücü olmak istemiştir. Ancak önlerinde çeşitli engeller bulunmaktaydı ve bu engeller Afganistan'da yaşanan şiddetin ve çatışmanın boyutlarını göstermekteydi. Öncelikle Kabil, hala Necibullah'ın kontrolündeydi. Sovyetler Birliği çekilmesine rağmen Necibullah'ı desteklemeye devam etmekteydi. Diğer yandan Necibullah'la anlaşılan Türk soyluların lideri Raşid Dostum, etkili bir güçtü. Ayrıca Tacik lider Ahmed Şah Mesud, Mücahitlere karşı önemli bir mücadele sergilemekteydi. Son olarak ise çeşitli Mücahit gruplar örgütlenmişti. Bu süreçte tam manasıyla bir iç savaş yaşanmaktaydı. Ayrıca Afganistan, Sovyetler Birliği'nin, ABD'nin ve Pakistan'ın istihbarat kuruluşlarının bir oyun ve mücadele sahasına dönüşmüştü.

1990ların başında Afganistan'daki ayrışma gittikçe netlik kazanmaktaydı. Ülkenin uzay bölgelerinde Şah Mesud ve Dostum hâkimdi. Güneyde daha çok Mücahitler etkiliydi. Kabil'de ikiye bölünmüş ve yoğun çatışmalara sahne olmaktaydı. Ayrıca Taliban'ın sahada etkinlik kazanması an meselesiydi. Özellikle de Pakistan, Afganistan'da devam eden çatışmalardan rahatsızdı. Böyle bir ortamda İslamabad ve Riyad, Pakistan ve Afganistan'da bulunan medreseler ve dini okullardaki öğrencileri, gazileri ve mültecileri Taliban adı altında yeni bir oluşum kurmalarını desteklemişti (Goodson, 2001: 73-76).

Ayrıca bu dönemde Savaş Ağaları da ortaya çıkmıştır. Özellikle de Pakistan ile Afganistan arasındaki yolları ele geçirerek yardım malzemelerini ele geçiren savaş ağaları, bu malzemeleri karaborsada satmaya başlamış, ülkede mal bulmak zorlaşmış ve hayat pahalılığı artmıştır. Taliban ise Pakistan'ın Servisler Arası İstihbaratı (ISI) tarafından eğitilmiş ve girdiği bölgelerde kurtarıcı olarak algılanmıştır.

Taliban'ın kısa bir süre içerisinde bu kadar güçlenmesi ve yıldırım hızıyla ilerlemesi, aslında bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Bu konuda Naimi'nin yaptığı tespitlere bakıldığında, öncelikle Taliban'ın elindeki silahların daha önce hiç kullanılmadığı, Taliban'ın silah gücü ve teçhizat açısından

rakiplerinden daha üstün olduğu ve başta ABD ile Pakistan olmak üzere yabancı güçlerden aldığı maddi ve manevi desteği vurgulamak gerekmektedir. Üstelik Taliban, kentleri ve bölgeleri sadece çatışarak değil; rakip gruplardaki komutanların kontrolünde olan kentlere, para vererek hakim olmuştur. Bahse konu olan durum, Taliban'ın zikredilen süreçte önemli bir finans kaynağına sahip olduğunun kanıtıdır (Naimi, 2019: 83).

Ayrıca söz konusu dönemde Taliban, dini söylemleri kullanmakla birlikte Afganların hamiliğini üstlenmeye başlamıştır. Kadınlara yönelik dini kısıtlamalar getiren ve İslami bir yönetim kuracağını açıkça ilan eden Taliban, diğer yandan da sadece Mücahitlerin karşısında bir güç olmanın ötesinde Afganlara zarar veren Müslüman ya da Müslüman olmayan herkese karşı bir savaş verilmesini kararlaştırmıştır. Halkın bulunduğu olumsuz durum, 1979 yılından bu yana devam eden çatışmalar ve Taliban'ın benimsediği tutum, Peştunların Taliban'ı desteklemesine yol açmıştır.

4 Nisan 1995 tarihinde yaşanan bir çatışma da Taliban'ın ulaştığı gücü ve savaşma kapasitesini gözler önüne sermiştir. Çatışmada Taliban, Farah eyaletinde 800 askeri öldürmüş ve 300 askeri rehin almıştır. Böylelikle Taliban, ülkenin üçte birini kontrolü altına almış ve Kabil'e yönelmiştir. Örgüt, nihayetinde 1995 yılının son aylarında Kabil'e saldırmaya başlamıştır (Anbarlı Bozatay, 2013: 163).

Lakin Şah Mesud, Taliban'ın önündeki en büyük engeldi. Taliban, kenti ele geçirmek için saldırırken; Şah Mesud, karşı direnişi sürdürmekteydi. Lakin Mücahitleri destekleyen güçlerin yardımlarını Taliban'a aktarmaları, durumun değişmesine yol açmıştır. Hikmetyar, tutumunu değiştirirken; Taliban, Kabil'in doğusunda bulunan Celalabad'ı ele geçirmiştir. Daha sonra Rabbani, Mesud ve Hikmetyar güçleri, kuzeye kaçarak Kabil'i Taliban'a terk etmiştir. Böylelikle Eylül 1996'da Afganistan İslam Emirliği kurulmuş ve Molla Ömer, Emir-ül Müminin unvanını almıştır. Bu dönemde Taliban, Sovyet yanlısı Dr. Necibullah'ı kardeşiyle birlikte BM tarafından diplomatik dokunulmazlığı bulunan bir binada ele geçirmiş ve işkence ettikten sonra asarak öldürmüştür. Mevzubahis hadise, uluslararası toplumun Taliban'a bakış açısını da değiştirmiştir. Zira Taliban, diplomatik normları tanımayan vahşi bir örgüt olduğu görüntüsünü sergilemiştir. Taliban'ın

Kabil'den sonra kuzeye; yani Mezar-ı Şerif'e yönelmesi nedeniyle Kuzey İttifakı kurulmuştur.

Öte yandan Taliban, ülkenin bütününü ele geçirmekte kararlıydı. Taliban kuzeye; yani Mezar-ı Şerif'e doğru ilerlerken, Şah Mesud'da Kabil-Mezar-ı Şerif arasındaki Salank Tüneli'ni kullanılmaz hale getirmiştir. Ancak Taliban, Salank Tüneli'ni ele geçirmeye çalışırken; bir yandan da Dostum'un yardımcısı Abdul Malik'le anlaşmaya çalışmaktaydı. Tarafların vardığı uzlaşıyla Malik, Dostum'a karşı isyan etmiş ve Taliban'la anlaşarak Mezar-ı Şerif'i ele geçirmesine yardım etmiştir. 24-25 Mayıs 1997 tarihinde Taliban, kenti ele geçirmesine rağmen kentte kendisine karşı isyan çıkmıştır. Önce Hazaralar ve daha sonra da Taliban'la arası bozulan Malik, isyan etmiştir. Bu süreçte Şah Mesud güçleri, tekrardan Salank Tüneli'ni kesmiştir. Böylelikle Kabil'le bağlantıları kesilen Mezar-ı Şerif'teki 4 binden fazla Taliban militanları, kapana kısılmış ve öldürülmüştür.

Bu süreçte Afganistan'ın %90'ını kontrol eden Taliban, ilk büyük yenilgisini ve kaybını yaşamıştır. Taliban'ın aldığı yenilgiden cesaret alan Hazaralar, Bamyan Vadisi'ndeki Taliban militanlarına karşı saldırıya geçmiştir. Taliban kuşatmasını yaran Hazaralar, Kabil'e doğru yönelmiştir. Ancak 8 Ağustos 1998 tarihinde Bamyan'da Hazara birliklerini kuşatan Taliban'la yaşanan çatışmalarda 5-6 bin kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir. Neticede Bamyan da düşmüştür.

Bu ise İran'ı rahatsız etmiş ve Tahran, Taliban'la karşı karşıya gelmiştir. Taliban ise buna karşılık olarak İran Konsolosluğu'nda bulunan 11 İranlı diplomatı esir almış ve öldürmüştür. Bahse konu olan gelişme, bölgedeki tansiyonu yükselten olaylardan biri olarak ön plana çıkmıştır. (Jauhari, 2012: 63). Dahası İranlı diplomatların öldürülmesi de bir kez daha Taliban'ın uluslararası toplumun endişeyle yaklaştığı bir aktör olduğu realitesini pekiştirmiştir.

Taliban ise ülke içindeki ilerlemesini sürdürürken çatışmalar devam etmekteydi. Hatta taraflar arasında yaşananlar, etnik temizlik tartışmalarını beraberinde getirmekteydi. Bu süreçte özellikle de Taliban'ın Şii Hazaralara etnik temizlik yaptığı iddiaları ortaya atılmıştır. Taliban, Afganistan'da yönetimi ele geçirse de ülkede başta ekonomik olmak üzere çeşitli sorunlar devam etmiştir.

Nitekim yurtdışından gelen yardımlara Taliban el koyarken; savaş ağaları da halkı uyuşturucu üretimi için haşhaş ekimine zorlamıştır. Bu ülkedeki tarım üretiminin düşmesi ve fiyatların artması demektir.

Belirtmek gerekir ki; Taliban, ülkenin %90'ını kontrol ederken aslında bilerek ya da bilmeyerek büyük bir sorumluluğu da üstlenmiştir. Zira uzun yıllar boyunca bir çatışma sahası olan Afganistan, aslında çeşitli terör örgütleri için de güvenli bir sahaya dönüşmüştür. Zira bu örgütlerden biri de El Kaide'ydi. El Kaide, küresel çapta bir İslam devleti kurulması için cihat edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Her ne kadar Taliban, mevcut koşullarda küresel cihat iddiasına karşı çıksa ve El Kaide'nin aksine Selefi bir örgüt olmasa da El Kaide'nin Afganistan'ı üs olarak kullanmasına müsaade etmiştir. El Kaide ise Afganistan'da varlığını sürdürürken; ABD'yi hedef almış çeşitli bölgelerde saldırılar gerçekleştirmiştir. El Kaide'nin gerçekleştirdiği saldırılar, Taliban'la çeşitli seviyelerde görüşen ABD'nin mücahitlere verdiği desteğin de kesilmesi demektir (Dora, 2021: 173).

Nitekim bu dönemde Taliban yönetimi tarafından kurulduğu açıklanan Afganistan İslam Emirliği'ni sadece İslamabad, Abu Dabi ve Riyad yönetimleri tanımıştır. Zira Ladin'in Taliban'ın kurucusu olan Molla Ömer'le organik bir ittifak halindeydi ve bu durum, Pakistan için kullanışlıydı. Çünkü bin Ladin'in Arap kökenli ve Suudi Arabistan vatandaşı olması, Arapların Mücahitlerin desteklenmesi için önemli bir bağ demektir (Saikal, 2004: 226). Fakat Taliban'ın ilerlemesi ve Afganistan'ın başta El Kaide olmak üzere terör örgütleri için güvenli bir üsse dönüşmesi bölge ülkelerini de rahatsız etmekteydi. Bu nedenle Tacikistan, Tacik kökenli Şah Mesud'u; Özbekistan, Özbek kökenli Dostum'u ve İran, Şii Hazaraları ve Rabbani'yi desteklemeye devam etmiştir. Ayrıca El Kaide'nin içinde bulunan Çeçenler, Moskova için önemli bir rahatsızlık kaynağı teşkil etmekteydi. Son olarak 200 milyona yakın Müslüman'a ev sahipliği yapan Hindistan da bölgede artan radikalleşme hareketlerini kendisi için tehdit olarak görmekteydi. Bu nedenle Rusya ile birlikte Şah Mesud'u destekleyen bir tutum takınmıştır. Afganistan'da artık bir nevi vekalet savaşı yürütülmeye başlamıştır. Böylelikle Taliban, başta bölge devletleri olmak üzere uluslararası toplum tarafından Afganistan'ı kontrol altına almış bir terör yapılanması olarak görülmüştür.

Taliban iktidarı açısından dönüm noktası, 2001 yılının Eylül ayı olmuştur. Çünkü 9 Eylül 2001 tarihinde El Kaide, Şah Mesud'a bir saldırı düzenlemiştir. Böylelikle Taliban yönetiminin önündeki engellerden birinin lideri, bir terör örgütü aracılığıyla ortadan kaldırılmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ise yani Şah Mesud saldırıya uğradıktan iki gün sonra, ABD tarihinde daha önce yaşamadığı bir terör saldırısına maruz kalmıştır. Bu terör saldırısı sırasında El Kaide'ye mensup teröristler, birer silaha dönüştürdükleri uçaklarla Dünya Ticaret Merkezi'ni ve Pentagon'a saldırmıştı (Başaran, 2021).

2. 5. ABD'nin Afganistan'a Müdahalesi

Tezin bu kısmında ABD'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahale çerçevesinde yirmi yıllık süreçte yaşanan gelişmeler ele alınmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak müdahale ve dolayısıyla Taliban'ın devrilme süreci, ardından da sırasıyla Taliban'ın yeniden güç kazanması, yürütülen barış görüşmeleri ve ABD'nin çekilme kararı bağlamında değişen bölgesel ve küresel denklemler ele alınmaktadır.

2. 5. 1. Sonsuz Özgürlük Operasyonu ve Taliban'ın Devrilmesi

11 Eylül Saldırıları, küreselleşmenin terörizm örneğini ABD üzerinde göstermiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte dünya yeni bir sürece girmiştir. Bu dönemde komünist tehdidin bittiğine dair propagandalar, görece özgür bir ortamın oluşmasına yol açmıştı (Kaya, 2022: 20). Ayrıca iletişim, ulaşım, bilişim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, dünyada coğrafi izolasyonun yarattığı avantajın artık pek geçerli olmadığını göstermişti. (Kaya, 2021) Saldırıları, dünyada bir şok etkisi yaratırken ABD, müdahaleci dış politikası için yeni bir argüman bulmuştur. Hem iç hem dış siyasette kamuoyu ve uluslararası desteği arkasında görmek isteyen dönemin ABD Başkanı George W. Bush, bir açıklama yaparak saldırıyı El Kaide'nin gerçekleştirdiğini ve teröristler kadar onları destekleyenlerin de suçu olduğunu belirterek Taliban yönetimini hedef göstermiştir. "Haçlı Seferleri" ya da "terörizme karşı küresel savaş" başlattıklarını söyleyen Bush, Ladin'in ölü ya da diri yakalanmasını ve Taliban'ın yapılan açıklamaları ciddiye alması gerektiğini söylemiştir (Milliyet, 2022). Zira ABD yönetimi, saldırıları sadece kendilerine karşı değil; demokrasi ve özgürlüğe karşı gerçekleştirildiğinin savunmaktaydı.

Bu süreçte ülkeler, ABD'nin yanında olduğunu açıklarken; özellikle de İngiltere Başbakanı Tony Blair, Bush'a açık desteklerini iletmiştir. Ayrıca BM, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) de ABD'nin yayında yer alan net bir tutum sergilemiştir. Saldırıları nedeniyle 12 Eylül 2001 tarihinde toplanan NATO, 11 Eylül Saldırıları NATO üyesi devletlere karşı gerçekleştirildiği kararını almıştır. Bu ise NATO'nun 5. maddesinin işletilmesi demektir (Bozkurt, 2007: 144). Bu da aslında uluslararası kamuoyunun Taliban karşısındaki konumlanışını net bir şekilde ortaya koymuştur. Nitekim müdahale sürecinde Amerikan liderliğindeki koalisyon güçlerinin operasyonlarına Rusya ve İran bile destek vermiştir. Aynı zamanda bölgesel güvenlik temelli kaygıları bulunan Orta Asya ülkeleri, topraklarında Amerikan üsleri açılmasına izin vererek Afganistan'a yönelik askeri müdahaleye dolaylı detekte bulunmuştur.

Kuşkusuz ABD, Afganistan'a saldırmadan önce askeri hareketin hukuki altyapısını ve hazırlık sürecini başlatmıştır. Bu kapsamda BM Şartı'nın 51. maddesi'yle BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1368 ve 1373 sayılı kararları dayanak olarak göstermiştir. Aynı dönem, Taliban'dan El Kaide mensubu teröristlerin teslim edilmesi ve terör kamplarının kapatılmasını istenmiştir. Ancak Taliban, ABD'nin çağrısına olumlu cevap vermemiştir (Acet-Doğan, 2017). 14 Eylül 2001 tarihinde ABD Başkanı Bush, yapılacak saldırıya ilişkin Kongre'den yetki talep etmiş ve daha sonra savaşta olduklarını açıklamıştır. Aynı gün ABD Savunma Bakanlığı, özel kuvvetleri ve 35 bin yedek askeri göreve çağırmıştır.

19 Eylül 2001 tarihinde ABD, Hava Kuvvetlerine ait olan 100 savaş uçağını bölgeye göndermiştir (Han, 2011: 59). ABD'nin attığı adımlar, dünyaya da bir mesaj niteliği taşımaktadı. Washington yönetimi hem dünyayı bu süreçte kendisini destekleme noktasında baskı altına almış hem de tek küresel süper güç olarak karşısında kimsenin duramayacağını gözler önüne sermiştir.

Taliban'ın olumsuz cevabının yanı sıra Ladin'in Afganistan'da varlığını sürdürdüğü düşünülmekteydi. Bu da Bush'un saldırılar sonrası yaptığı açıklamaları akıllara getirmektedir. Zira Bush, terör örgütüne destek verenleri de düşman olarak gördüklerini açıklamıştı. Bu nedenle ABD'nin El Kaide terörüne karşı başlatacağı askeri operasyonun bir diğer ayağını ise Taliban'a karşı mücadele ve Taliban

yönetiminin devrilmesi oluştıracaktı. Zira El Kaide, 11 Eylül saldırıları öncesinde Taliban'ın en güçlü rakibi Şah Mesud'a karşı da bir suikast düzenlemişti.

Bahse konu olan durum, Taliban ile El Kaide arasında bir anlaşma olabileceği iddialarını akıllara getirmektedir. Zira Taliban'ın El Kaide sayesinde küresel bir ağdan faydalanması ve El Kaide'nin Taliban'ın izniyle Afganistan'ı militan toplama ve eğitime merkezi olarak kullanması, taraflar arasında güçlü bir çıkar ilişkisinin bulunduğunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

ABD, ulusal ve uluslararası kamuoyunun da desteğini aldığı için “meşru müdafaa” ve “Önleyici Müdahale Doktrini” (Başaran, 2021: 391) çerçevesinde Afganistan'ı işgal sürecini başlatmıştır. Nitekim Beyaz Saray yönetimi, mevzubahis saldırının üzerinden bir aydan daha kısa bir zaman geçmişken 7 Ekim 2001 tarihinde başta İngiltere olmak üzere çeşitli müttefikleriyle beraber Sonsuz Özgürlük Operasyonu'nu (Operation Enduring Freedom) başlatmıştır.

Diğer yandan çeşitli NATO ve AB üyesi ülkeler de ABD'yi destekleyerek operasyona katılmıştır. Yani söylemin ötesine geçen eyleme yansıyan bir destek olmuştur. Bu sayede ABD, bölgesel ve yerel güçlerden aldığı destek sayesinde Taliban yönetimini kısa sürede devirmiştir. 2003 yılında ABD, Kabil'in güvenliğini NATO'ya devretmiştir. NATO ülkeleri söz konusu dönem Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nü (ISAF) oluşturmuştur.

Mevzubahis durum, NATO'nun ilk defa sınırları dışında görev yapmasına yani “alan dışı (out of area)” özellik kazanmasına yol açmıştır. 2006 yılında Afganistan'ın tüm güvenliğini NATO üstlenirken, bu durum Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası misyonunun sona erip ermediğine dair tartışmaların sürdüğü dönemde güvenlik örgütüne terör çerçevesinde biçilen rolün fiiliyata dökülmesi demektir. Bu kapsamda NATO'nun çeşitli dönemlerde Afganistan'daki asker sayısı 150.000'e kadar çıkmıştır (Demir, 2021: 121).

Bölgesel aktörlere bakıldığında, Bush'un daha önceden yaptığı açıklamalardan görüleceği üzere Hindistan da ABD'yi desteklemekteydi. Zira Hindistan, söz konusu bölgede hem radikal bir dini yönetim olan hem de

Pakistan'ın desteklediği grupların yönettiği Afganistan istememekteydi. Bu nedenle ABD'nin müdahale ettiği ve El Kaide gibi terör örgütleriyle mücadele edilen bir Afganistan, fırsat-risk dengesinde Hindistan için fırsat demektir.

Afganistan, Sovyetler Birliği'nin yıkılışının başlangıç noktalarından biriydi. Bu nedenle ABD'nin Afganistan'a girmesi, Rusya için üç temel anlam içermekteydi. İlk olarak ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı desteklediği gruplarla karşı karşıya gelmiş ve saldırıya uğramıştı. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde radikal dini terör örgütlerinin yeni hedefi Batı Dünyası'ydı. İkinci olarak, son 20 yıldır sürekli olarak savaşların ve çatışmaların yaşandığı Afganistan bir bataklığa dönüşmüş durumdaydı. ABD'nin bu bataklığa girmesi hem terör örgütlerini hem de ABD'yi zayıflatacaktı. Ayrıca ABD'nin saldırıları karşısından geri çekilmek zorunda kalan örgütler, Rusya için kullanışlı birer araca dönüşebilecekti. Üçüncü olarak ise Rusya, Çeçenlere karşı uluslararası toplumun desteğini alamasa da en azından sessiz kalmalarını sağlamak için ABD'nin Afganistan'ı müdahalesine bir noktada destek çıkmıştır. Zira El Kaide içindeki Çeçenler de düşünüldüğünde, söz konusu durum Rusya'ya avantaj sağlamaktaydı. Bu nedenlerden dolayı Rusya, ABD'nin Orta Asya bölgesinde çeşitli üstlerde konumlanmasına ses çıkarmamıştı (Stent, 2022).

Tahmin edileceği üzere ABD, Afganistan'a girdiği zaman Taliban'a karşı başarı elde edebilmek maksadıyla çeşitli aşiretler ve savaş ağalarıyla işbirliği yapmıştır. İşbirliği yaptığı isimlerden biri de Özbek lider Raşid Dostum'dur. Dostum sayesinde ABD, çeşitli bölgeleri ele geçirirken; Taliban ise geri çekilme politikası izlemiştir. Çünkü gelişmiş savaş teknolojisi, büyük askeri gücü ve girdiği çeşitli savaşlardan edindiği tecrübeyle ABD, yenilmesi zor bir aktördü. ABD, Afganistan'daki saldırılarını sürdürürken; Taliban yönetimi devrilmiş ve örgüt, gerilla taktiği uygulamaya başlamıştır. Ayrıca hem Batılı devletler hem de bölgesel aktörler, ABD'yle işbirliği yapmıştır. Rusya ve İran gibi aktörler de sürece örtülü destek vermiştir (Teifukova, 2017: 2).

Dahası ABD, bahse konu olan aktörler tarafından desteklenmemiştir. Bilindiği gibi Taliban, Kabil'i ele geçirdikten sonra ilan ettiği Afganistan İslami Emirliği'ni Pakistan, Suudi Arabistan ve BAE tanımıştır. Ancak bu devletler 11

Eylül Saldırıları sonrasında politikalarını değiştirmiştir. Hatta BAE, bir adım daha öteye giderek Özel Kuvvetlerine mensup askerleri, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) bünyesinde ABD Özel Kuvvetleri'yle birlikte görev yapması için Afganistan'a göndermiştir. BAE gibi bir ülkenin Afganistan ya da Taliban politikasının değişmesinin ana nedenlerinin Taliban-El Kaide ilişkisinin veya 11 Eylül Saldırılarının ötesinde BAE'nin ABD merkezli politikalarına bağlı olduğu söylenebilir.

Taliban, devrildikten sonra ABD'nin müdahalesinin zor olduğu dağlık ve kırsal kesimlere çekilmiştir. Bu süreçte ABD ise Afganistan'ın kaderini belirlemek amacıyla bazı çalışmalar başlatmıştır. Bunun en önemlilerinden biri Bonn Konferansı'dır. 27 Kasım-5 Aralık 2001 tarihleri arasında Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenen konferansta siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve yönetsel olarak ülkenin yeniden inşası ele alınmıştır. ABD'nin teklifiyle gerçekleştirilen konferansa, Mücahit grupların temsilcileri de dahil olmak üzere birçok yerel, bölgesel ve uluslararası aktör katılmıştır. Yeğin, Bonn Konferansı'nı, ele alınan konuları ve sonrasını şöyle özetlemektedir:

Katılımcı Afgan gruplar, aralarında geçmişten gelen ihtilaf ve düşmanlıklara rağmen uluslararası camianın baskıları ile müzakerelerde bulundular. Neticede taraflar güç paylaşımı, anayasa düzenlenmesi, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması, milli ordu ve polisin kurulması, savaş yıkımlarının onarılması ve silahların toplanması konularında anlaştılar. Ancak alınan bu kararların ne kadarının başarıyla uygulandığına bugünden bakıldığında ortada ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. Örneğin silahların toplanması başlığına bakıldığında şu tablo ile karşılaşılacaktır: Programın başlamasından 5 yıl sonra, yani 2006 Aralık ayında Afganistan'da 2200 silahlı grup ve bunlara ait 120.000 silahlı militan vardı. 2009 yılına gelindiğinde sadece 25.000 silah toplanabilmişti (Yeğin, 2015: 35).

Bonn Konferansı'ndan sonra Afganistan'ın yönetim yapısı cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Geçici bir yönetim kurulmuş ve yakın bir zamanda demokratik bir seçim yapılması üzerinde uzlaşmıştır. Ancak bu son konferans olmamışve Afganistan'ın kaderini şekillendirecek çeşitli konferanslar düzenlenmeye devam edilmiştir. Düzenlenen konferanslar ve içeriklerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1. Düzenlenen Konferanslar

Konferans	Tarihi	İçeriği
Tokyo Konferansı	21-22 Ocak 2002	Afgan güvenlik güçlerine ekonomik yardım
Berlin Konferansı	31 Mart 2004	Afganistan'ın yeniden imarı görevi, Kabil yönetimine devredilmiştir. Projeler için 8 milyar dolar yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Buna karşılık geçiş hükümeti de demokratik sistem, devlet otoritesi, suç ve uyuşturucuyla mücadele, Bonn'da alınan kararların uygulanması ve yeniden imarın sürdürülmesini taahhüt etmiştir.
Londra Konferansı	26-27 Şubat 2006	Afganistan Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu kapsamda hükümet şeffaf, demokratik, insan haklarına önem veren, suç ve uyuşturucuyla mücadele eden bir yönetim kurmayı kabul etmiştir. Ayrıca Afganistan'a 10 milyar dolarlık yardım yapılması kabul edilmiştir.
Roma Konferansı	2-3 Temmuz 2007	Afganistan'da adaletin, yasal düzenin ve hukukun egemen kılınması ele alınmıştır.
Paris Konferansı	16 Haziran 2008	Afganistan'ın yeniden imarı kapsamında beş yıllık plan konuşulmuştur. Bunun için 50 milyar dolara ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve ABD, 10 milyar dolar destek vereceğini belirtmiştir.
Moskova Konferansı	8 Mart 2009	Afganistan'daki krize dair "uygulanabilir gelişme senaryoları" konuşulmuştur.
Lahey Konferansı	31 Mart 2009	Bölgesel ilişkilere dair kapsamlı stratejiler ele alınmıştır.

Kabil Konferansı	20 Temmuz 2010	Afganistan'ın yolsuzluk, güvenlik ve yönetim konularındaki sorunları ele alınmıştır.
İstanbul Konferansı	2 Kasım 2011	Uluslararası güçlerin 2014 yılında geri çekilmesinden sonraki süreçte Afganistan'daki ekonomi ve güvenlik konusunda istikrarın tesis edilmesi için planlar belirlemek ve bölgesel işbirliğini güçlendirmek konuları ele alınmıştır.
2. Bonn Konferansı	5 Aralık 2011	“Afganistan ve Uluslararası Toplum; Geçişten Değişimin 10 Yılına” başlıklı bildiri yayınlanmıştır. Bildiriye göre, uluslararası güçler Afganistan'dan çekildikten sonra da 10 yıl boyunca yardımda bulunacaktı. Kabil yönetimi, demokratik reformlar yapacak ve yolsuzluklarla mücadele edecekti. Değişim süreci olarak tanımlanan 2015-2025 yılları arasında stratejik ortaklıklar gerçekleştirilecekti. Bu konferansa Pakistan katılmamıştır.
Chicago Konferansı	20-21 Mayıs 2012	2014 sonrası için Afganistan'a dair ortak kararlar alınması amacıyla toplanılmıştır. Askeri ve iktisadi işbirlikleri konuları ele alınmıştır.

Kaynak: Yeğin'in “Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu”ndan (s. 32-35) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2. 5. 2. Taliban Tekrar Güç Kazanması

ABD, Afganistan'a müdahale ettikten kısa bir süre sonra Taliban yönetimini devirmiş ve Batı ile yakın ilişkilere sahip olan bir yönetim kurulmasını sağlamışsa da aslında bu durum sadece birkaç yıl devam etmiştir. 2005 yılına kadar geri çekilen Taliban, tekrardan karşı saldırıya geçmeye başlamıştır. Bu süreçte Taliban'ın en önemli argümanı olan ve hedefleri arasında yer edinen amaç, yabancı askerlerin ülkeden çıkarılması olmuştur. Bu süreçte Taliban, ABD'nin etkisinde kurulan Kabil yönetimini tanımamaya yönelik bir tutum da benimsemiştir. Çünkü Taliban'a göre

Kabil yönetimi, işgalci kafirler tarafından kurulan kuklaydı. Ayrıca örgüte göre, bir dış müdahale nedeniyle iktidardan uzaklaşması, Taliban'ın Afganistan'ın gerçek yöneticisi olduğu realitesini zayıflatmamış; bilakis haklılığını onaylamıştır. Bu nedenle Taliban'a göre, işgal sonrası kurulan Kabil yönetiminin herhangi bir meşruiyeti söz konusu değildi (Reuters, 2022).

Öte yandan Afganistan, müdahalenin ardından yeni bir inşa sürecine girmiştir. 2002 yılının Haziran ayında Loya Jirga (Aşiretler Meclisi) toplanmıştır. 2004 yılının başında yeni anayasa kabul edilmiştir ve Eylül 2005'te Parlamento Seçimi gerçekleştirilmiştir (Kiren, 2012: 103). Taliban ise varlığını ve savunduğu amaçları gerçekleştirmek için maddi desteğe ihtiyaç duymuştur. Çünkü Suudi Arabistan'ın, BAE'nin ve Pakistan'ın ABD'yi destekleyen bir tutum benimsemelerinin neticesinde özellikle maddi desteği önemli ölçüde azalmıştır. Bunun karşısında Taliban hem Batı'ya karşı bir mücadele aracı hem de gelir elde etme amacıyla uyuşturucu üretimine destek vermiştir.

ABD'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahale sürecinde Afgan toplumunda hayat standartlarında iyileşme yaşanması, ekonomik sorunların çözülmesi ve Taliban'ın baskıcı kurallarda ortadan kalkması gibi çeşitli beklentilerin oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak bu süreç başarılı bir şekilde yönetilmemiştir. Öncelikle Afganistan gibi bir coğrafyada, Taliban ile El Kaide'yi ayırt etmek oldukça zordur. Bu durum, ABD'yi zor durumda bırakmış ve “teröristler” ile sivilleri ayırt etmek de zorlaşmıştır. Örneğin bazı köylerin El Kaide'yi veya Taliban'ı desteklediği ya da barındırdığı iddiasıyla bombalandığı bilinmektedir. Bahse konu olan durum, ABD'nin bölgede şeytanlaştırılmasını kolaylaştırmıştır.

İkinci olarak ABD, beraber operasyona çıktığı Afgan güvenlik güçlerini defalarca “yanlışlıkla” bombalamıştır. Söz konusu “dost ateşi”, Afganistan'da ABD karşıtı eleştirilerin artmasına yol açmıştır. Son olarak da ABD, Afganistan'a müdahale ederken çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Ekonomik, siyasi ve sosyal hayattaki vaatlerin Afganlardaki beklentiyi yükselttiği söylenebilir. Zira işgalle birlikte beklentilerin karşılanmaması, ABD'nin Afganları bombalanması ve ülkedeki altyapının yok edilmesi, insanlarda hayal kırıklığı yaratmıştır. (BBC,

2022). Üstelik ülke yönetiminde yolsuzlukların olması, Afganistan'daki yoksulluğun sürmesine yol açmış, liyakat problemi istihdam sorununu beraberinde getirmiş ve düzenlenen seçimlerde yaşanan usulsüzlükler ABD'nin kurduğu sistemin her seçimde çöktüğünü göstermiştir.

Tüm bunlara ek olarak burada bahsedilmesi gereken ayrıntılardan biri de Afganistan'daki birliktelik ve işgalci düşman algısıdır. Tarihsel süreç incelendiğinde, Afganistan'ı İngilizlerin, Rusların ve Amerikalıların kontrol etmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak bağımsızlığını ilan ettiği dönemden bu yana herhangi bir ulus kimliği inşa edemeyen Afganistan toplumunun önemli bir kısmının yabancı bir müdahale veya işgal olduğunda beraber hareket ettiğini görmek mümkündür. Bu sayede İngilizleri üç kez zor durumda bırakan Afganlar, Rusları da yaklaşık 10 yıllık bir mücadele neticesinde geri çekilmeye zorlamıştır.

Bu noktada öne çıkan iki kimlikten bahsedilebilir. Bunlardan ilki dini kimliktir. Zira ülkenin %99'unun Müslüman olduğu söylenebilir. İkincisi ise Peştun kimliğidir. Peştunlar ülkenin %50'sinden azını oluştursa da özellikle ABD'nin geri çekilmesi sürecinde başrolü oynayan Taliban'ın Peştun milliyetçisi bir örgüt olduğu bilinmektedir. Kısacası özetlemek gerekirse Afganistan, her ne kadar farklı etnik veya dini gruplardan oluşsa da yabancı bir tehdidin varlığı durumunda bir araya gelebilmektedir.

Diğer taraftan Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale sürecini sadece ABD'nin dış politika dinamiklerinden okumak yanlış olabilir. Bu nedenle iç siyasetindeki gelişmeler, ABD'nin dış politikasını da belirlemiştir. ABD, dünyanın en büyük gücü olmasına rağmen ne El Kaide'yi bitirebilmiş ne de Taliban'ı yok edebilmiştir. Bu nedenle Barack Obama, Afganistan'a yönelik yeni bir strateji benimsemiştir. 2009 yılında hayata geçirilmeye başlanan stratejiye göre, önce Afganistan'daki askeri varlık arttırılacaktı. Verilecek olan etkili bir mücadele ile Taliban'ın gücü zayıflatılacaktı. Aynı zamanda Afganistan güvenlik güçlerinin verilecek eğitim ve destekle savaşma kabiliyetleri arttırılacaktı. Böylelikle Kabil yönetimi, Taliban'la tek başına mücadele edebilecek seviyeye ulaşacak ve Müttefik Kuvvetler de bölgeden çekilebilecekti.

Söz konusu strateji, istikrarlı ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir yönetim inşa etme amacı taşısa da ABD'nin sekiz yıllık çatışma sürecinde yorulduğunun ve sürecin çıkmaza girdiğinin en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir. Neticede Obama, Afganistan'da bulunan Amerikan asker sayısını 70.000'den 100.000'e çıkarmıştı. Obama'nın çağrısı üzerine 40.000 olan müttefik kuvvetlerin asker sayısı 50.000'e çıkarılmıştır. Böylelikle ülkedeki askeri güç 150.000 olmuştur.

2009 yılında Afganistan'daki asker sayısını arttıran Obama, 1 Mayıs 2011 tarihinde yaşanan bir gelişme üzerine tutumunu değiştirerek asker sayısını azaltmaya başlamıştır. Bunun nedenlerinden biri de terör örgütü El Kaide'nin lideri Usame bin Ladin'in ABD tarafından düzenlenen operasyon neticesinde Pakistan'ın Abbotabad şehrinde öldürülmesi hadisesidir.

Diğer yandan ise savaşın artık bir yük olmaya başladığı Afganistan'dan geri çekilme tartışmaları başlamıştır. Zira 2012 seçimleri öncesinde; yani Haziran 2011'de yapılan resmi açıklamada, Afganistan'da bazı bölgelerin güvenliğinin Afgan güçlerine devredilmeye başlandığı, Pakistan'la birlikte hareket edilerek El Kaide'nin liderlerinin yarısının ortadan kaldırıldığı ve Taliban'a önemli kayıplar verdirildiği vurgulanmıştır. Açıklamada ABD'nin 1 trilyon dolar harcadığı belirtilerek Afganistan'dan 10.000 askerin geri çekileceği, gelecek yaza kadar toplam 33.000 askerin ülkeye getirileceği ve Afgan güvenlik güçlerinin rollerinin arttırılıp diğer birliklerin 2014 yılına kadar geri dönüşünün sağlanacağı belirtilmiştir (The White House, 2022).

2014 yılına gelindiğinde ise Taliban ve El Kaide, tam manasıyla zayıflatılmadan Afganistan'daki strateji değiştirilmiş ve söz konusu örgütlerle mücadele Afgan güvenlik güçlerine devredilmiştir. Artık yabancı güçler muharip görevlerde bulunmayacak, sadece hava desteği verecekti. Bu bağlamda ISAF'ın yerini Kararlı Destek Misyonu/Resolute Support Mission (RSM) almıştır. RSM'nin ana görevi, Taliban'la çatışmaya girmek değil; sadece Afgan güçlerini eğitmek ve örneğin hava operasyonlarıyla destek vermektir. Bu amaçla da Afganistan'da yaklaşık 10.000 asker bırakılmıştır (NATO, 2022).

ABD, Afgan ordusuna güvense de aslında durum, beklentileri karşılamaktan uzaktır. Çünkü Taliban, çatışmalarda şehit olduklarına dair propaganda yaparken; Afgan ordusundaki askerlerin parayla görev yaptıkları üzerinden bir eleştiri geliştirmiştir. Diğer yandan insanlar; dini, ideolojik veya etnik motivasyonlarla Taliban'a katılırken; Afgan ordusuna ise iş bulabilmek için katılmaktaydı. Bununla birlikte Afgan ordusunda önemli oranda firar yaşanmakta ve farklı etnik kökenlerden bir araya gelen askerler, hiyerarşiyi tesis etmekten ve bunu kabullenmekten uzaktı. Böylesi bir ortamda güçlü bir Afgan ordusundan bahsedilemezken, çeşitli savaş ağaları silahlı gruplar oluşturarak kendi dini ya da etnik silahlı güçlerini yaratmakta ve çıkarları çerçevesinde Kabil'den ödün koparmaya çalışmaktaydı.

Söz konusu durum ise ülke siyasetinin de istikrarsızlaşmasına yol açmaktaydı. Zira yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Peştunlar, Tacikler ve Türkler arasında önemli rekabetler yaşanmakta ya da ittifaklar yapılmaktaydı. Bu durum, ülkedeki yolsuzluklarla birleştiğinde halkın, Kabil yönetiminden uzaklaşmasına neden olmaktaydı. Bu, Taliban'a büyük bir avantaj sağlamakla birlikte dini söylemlerle hareket eden örgütün Afgan halkı nezdindeki albenisini de arttırmaktaydı.(Seren, 2022) Dolayısıyla Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale ve sonrasında yaşananlar, El Kaide'nin yanı sıra Taliban'ın yok edilmesini amaçlasa da buna ulaşamamıştır. Çünkü kırsala ve dağlık bölgelere çekilen Taliban, 2005 ile 2009 yılları arasında bazı kentleri ele geçirmeye başlamıştır. Bu da örgütün teritoryal olarak varlığını sürdürmesi demektir. ABD'nin çekilme kararının ardından 2013 yılında saldırılarını arttıran Taliban, 2016 senesine gelindiğinde Afganistan'ın yarısını ya kontrol edecek ya da etkileyecek kapasiteye ulaşmıştır (Almukhtar-Youris, 2022).

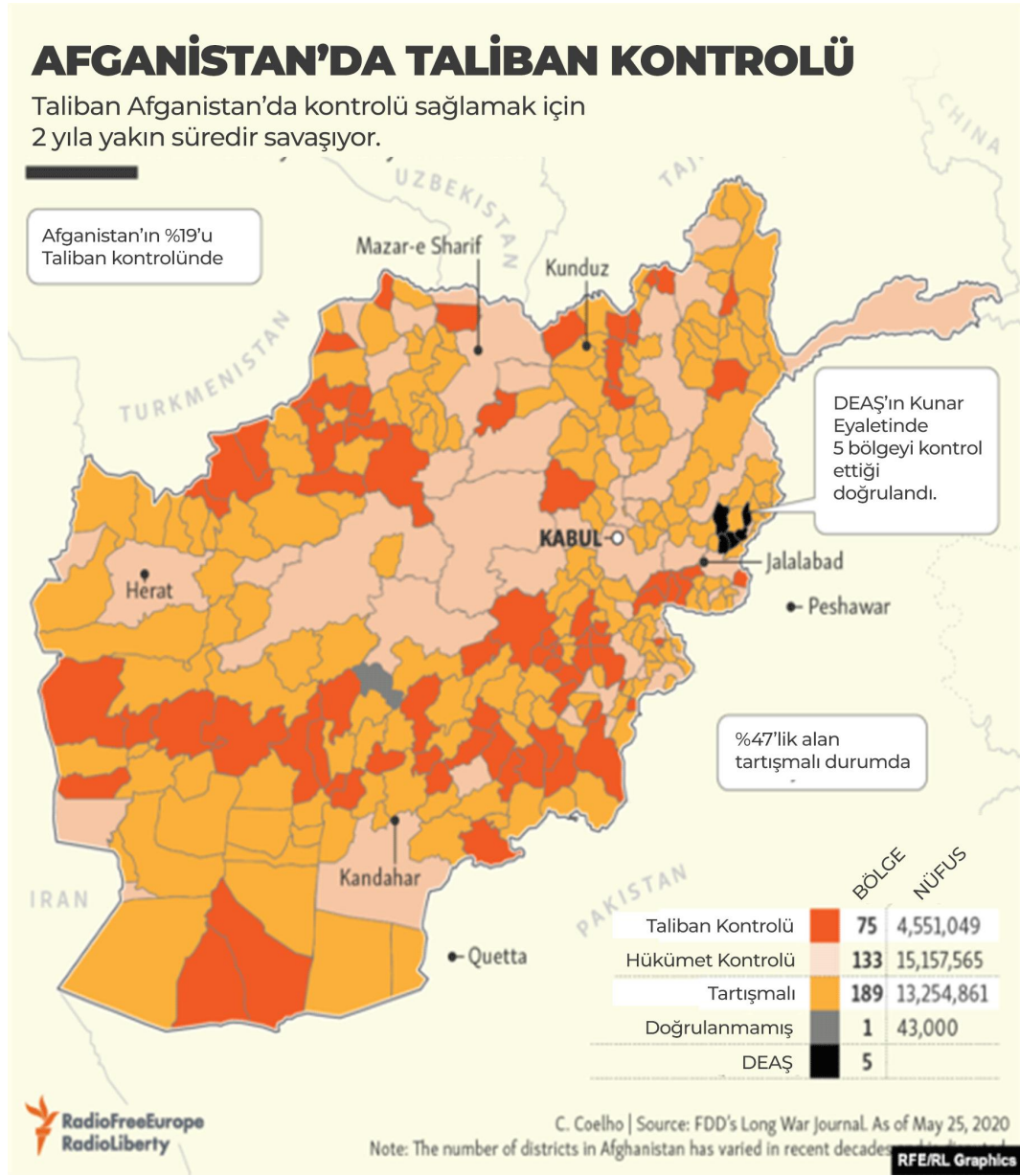
2017 yılına gelindiğine Afganistan'da durum tam manasıyla değişmeye başlamıştır. Artık ABD, Afganistan'daki sorunu çatışmalarla çözemeyeceğini fark etmiş ve Taliban'la görüşmelere başlamıştır. Bu durum, Kabil yönetimi üzerindeki baskıyı arttırırken; Taliban'da da zafere yakın olduklarına dair düşüncüyü güçlendirmiştir.

Harita 4’te de görüleceği üzere 2020 yılına gelindiğinde ülkenin %20’sini aktif olarak kontrol eden Taliban, yarısında ise Afgan ordusuyla çatışma halinde olmuştur. Bu da %70’lik bir kısımda etkinlik göstermesi demektir. Ayrıca Taliban, Kabil yönetiminin kontrolü altında olan çeşitli bölgelerde ve kentlerde saldırılar düzenleyerek devrik rejimin ve işgal güçlerinin otoriteyi ve güvenliğini sağlayamadıklarını göstermekteydi (Giustozzi, 2019: 256). Zaten ABD’nin çekilmesiyle birlikte Taliban, hızlı bir ilerleme kaydederek Kabil yönetimini 15 Ağustos 2021 tarihinde ele geçirmiştir. (BBC, 2021)

Çekilme süreci ise uzun yıllar devam eden barış görüşmelerinin bir neticesi olarak vuku bulmuştur. Zira Taliban’ın güç kazanması, henüz Bonn Konferansı döneminde Hamid Karzai’nin savunduğu Taliban’la görüşülmesi fikrini yeniden gündeme getirmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 2011 yılında; yani Obama döneminde ABD-Taliban görüşmeleri yapılmış ve ABD, Afganistan’dan çekilmek için Taliban’dan El Kaide terör örgütüyle arasına mesafe koymasını ve Kabil yönetimiyle uzlaşmasını istemiştir. Taliban ise Kabil’i meşru bir aktör olarak görmemiştir (The White House, 2022).

2013-2014 senelerinde de Katar’ın başkenti Doha’da görüşmeler yapılmış; fakat taraflar arasında anlaşma sağlanamamıştır (Bokhari, 2022). Böylece müzakere masasından uzlaşma çıkmamıştır. Daha sonra ise Donald Trump döneminde ABD, yüksek maliyetli bölgelerden çekilme stratejisine yönelmiş ve bu doğrultuda Taliban’la müzakerelere yeniden başlamıştır. 3 Eylül 2019 tarihinde taraflar, dokuz tur süren müzakerelerin ardından barış anlaşmasına dair prensipler üzerinde uzlaştıklarını duyurmuştur (France 24, 2022). 29 Şubat 2020 tarihinde ise Doha Antlaşması imzalanmıştır. ABD, söz konusu anlaşma kapsamında 31 Ağustos 2021 tarihinde Afganistan’dan çekilmiştir (De Young, 2021). Lakin bu çekilme, anlaşmada öngörüldüğü gibi Taliban ile Kabil yönetimi arasında; yani Afganlar arasında bir anlaşma sağlanmadan gerçekleşmiştir. Bu yüzden de Taliban, 2021 yılının Ağustos ayı itibarıyla ülkedeki tek otorite haline gelmiştir.

Harita 2. Afganistan’da Taliban’in Kontrol Ettiği Bölgeler

Kaynak: Frud Bezhan, “The Taliban, The Government, And Islamic State: Who Controls What In Afghanistan?”, *RFE/RL*, Erişim: 8 Mayıs 2022, <https://www.rferl.org/a/taliban-government-islamic-state-who-controls-what-in-afghanistan-/30644646.html>

2. 5. 4. ABD’nin Geri Çekilişi ve Değişen Bölgesel/Küresel Dengeler

Afganistan, Asya’nın kalbinde bulunan bir ülke olmasına rağmen aslında bölgesinin dışına taşan bir etkiye sahiptir. Örneğin güvenlik konusunda sadece

bölge ülkelerini değil; 11 Eylül Saldırılarından da görüleceği üzere dünyanın en büyük gücünü etkileyebilmektedir. Bu nedenle Afganistan'a dair çeşitli aktörlerin söylemlerinden, ABD'nin çekilmesine dair bakış açılarından ve bölgesel/küresel dengelerden bahsetmek mümkündür.

2. 5. 4. 1. Avrupa

Avrupa, NATO ve AB çerçevesinde Afganistan konusuyla çeşitli dönemlerde ve çerçevelerde ilgilenmiştir. Özellikle de El Kaide'nin çeşitli Avrupa ülkelerinde düzenlediği saldırılar, (Burridge, 2022) uyuşturucu ticareti ve bölgeden olası bir göç ihtimali Avrupa'yı endişelendirmektedir. (Euronews, 2022)

Diğer yandan Avrupa, çeşitli temaslar ve ziyaretlerle Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeyi amaç edinmişti. Zira bu noktada Orta Asya'nın istikrarı ve güvenliği Avrupa'nın çıkarlarıyla bağlantılıydı. Ayrıca Orta Asya, çeşitli dönemlerde istikrarsızlaşma süreçleri atlatmış bir bölgedir. Özellikle Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında cereyan eden iç savaş (Mastveeva, 2009: 25) veya Fergana Vadisi'nde radikalleşmenin ya da çatışmaların yaşanması (Brothakur, 2018: 348), bölgeye hem Rusya'nın müdahale ihtimalini kendisiyle birlikte getirecek hem de Avrupa'nın Orta Asya kaynaklarına ulaşmama ihtimaline yol açacaktı. Bununla birlikte Orta Asya'da yaşanan bir çatışma veya Rusya gibi aktörlerin etkisinin artması, Hazar bölgesinin de istikrarsızlaşmasına neden olma olasılığına sahiptir. Böylelikle yayılan radikalleşmenin Avrupa sınırlarına ve Balkanlara kadar ulaşma potansiyeli söz konusudur.

Avrupa için önemli noktalardan biri de göç mevzusudur. Avrupa, hayat standardı yüksek olan bir bölge olduğu için Ortadoğu, Afrika veya Asya gibi ülkelerden göç etmek isteyenlerin akınına uğramaktadır. Bu ise Avrupa'nın kendisini ve insanlarına sunduğu standartların tehdit edilmesi olarak okunmaktadır. Özellikle de 40 yıldır şiddetin hakim olduğu bir coğrafyadan gelecek olan insanların rehabilitasyonu, eğitimi ve Avrupa kültürüne kazandırılması hem önemli bir maliyet neden olacağı hem de çeşitli riskleri beraberinde getireceğini düşünmektedir. (Dettmer, 2022) Bu nedenle Avrupa, ABD'nin çekilme kararından rahatsız olmakla birlikte, kendi ayakları üzerinde durabilen bir Afganistan inşa edilmeden geri çekilmeye karşı çıkmıştır. Ayrıca Avrupa, Afganistan'da 20 yıllık

bir mücadele verildiğini ve geri çekildikleri takdirde verilen mücadelenin ve yaşanan kayıpların boşa gideceğini düşünmekteydi. (Dettmer, 2022)

Son olarak Afganistan, Avrupa ile Çin arasındaki ticaret yollarının üzerinde bulunan ana noktalardan biridir. Afganistan'daki şiddetin artması, istikrarsızlığın yayılması ya da terör örgütlerinin bölgeyi tekrardan kendileri için güvenli bölgeye dönüştürmeleri söz konusu ticaret hatlarının güvenliğini tehdit edecektir (Stanzel, 2022). Bu ise Avrupa-Çin arasındaki ticaretin güvensizleşmesi demektir. Zira bu güvensizlik ayrıca ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olabilecektir.

2. 5. 4. 2. Güney ve Batı Asya

Güney Asya ülkelerinden Pakistan, İran ve Hindistan, Afganistan'da yaşananlardan doğrudan etkilenmektedir. İran ve Pakistan'ın Afganistan'a sınırı bulunurken Hindistan için bu durum söz konusu değildir. Lakin Hindistan, Afganistan'da demokratik bir yönetim kurulması durumunda Pakistan'ı baskı altına alabileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle hem Afganistan'a 3 milyar dolarlık yatırımda bulunmuş hem de Kabil'deki parlamento binasını inşa etmiştir. Parlamento binasının inşası aslında sembolik bir anlam taşımaktadır. (Subramanian, 2022) Çünkü Yeni Delhi, radikal dini kurallarla yönetilen bir Afganistan yerine, demokrasiyi ve evrensel değerleri benimseyen bir Afganistan istemekteydi. Özellikle de Afganistan'daki dini grupların ve terör örgütlerinin varlığı düşünüldüğünde, bu durum 200 milyon nüfusu içinde barındıran ve Keşmir Sorunu konusunda endişelere sahip olan Hindistan'ı rahatsız etmektedir. Bu nedenle Hindistan, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden rahatsızlık duymuştur (Sareen, 2022).

Hindistan'ın bu düşüncesi tahmin edileceği üzere Pakistan gibi bir rakibinin hatta düşmanının karşı çıkacağı durumdu. Zira Pakistan, yıllarca Afganistan'daki dini grupları desteklemesinin üç ana nedeninin bulunduğu söylenebilir. İlk olarak İran ile Hindistan arasında sıkışan Pakistan, kendisiyle yakın olan Afgan yönetimi sayesinde kuzeye daha güvenli açılabilirdi. İkinci olarak ise Pakistan'ın sadece Hindistan'la değil; İran'la da gergin ilişkileri bulunmaktadır.

Son olarak da Pakistan'ın bölgedeki en önemli korkusu Peştun milliyetçiliği üzerinden Durand Hattı'nın ve Peştunistan meselesinin tekrar tartışmaya açılmasıdır. Bunun için Afganistan'da Peştun milliyetçiliğinin etkin olması yerine dini kimliği ağır basan ve kendisine birçok konuda bağımlı olan grupların iktidara gelmesini istemiştir. Bu sayede Pakistan hem Afganistan'ı kontrol edebileceğini hem de Afganistan'la kuracağı bir yakın ilişki sayesinde İran ve Hindistan karşısında konumunu güçlendirebileceğini düşünmekteydi. 11 Eylül Saldırıları gerçekleştiği dönemde ABD'yle ilişkileri iyi olan Pakistan, zamanla bu ülkeden uzaklaşmış ve Çin'le yakınlaşmıştır. Özellikle de 62 milyar dolarlık Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC, 2022), İslamabad-Pekin arasındaki ortaklığın en güçlü simgesi olmuştur (CPEC, 2022). Bu noktada ise Pakistan, ABD'nin Afganistan'da çekilmesini isteyen bir tutum benimsemiştir. Ayrıca İslamabad, Taliban'ı görüşme masasına oturması konusunda ikna ederek ABD askerlerinin en kısa zamanda ülkeden ayrılması için gerekli ortamı oluşturmaya çalışmıştır. (Latif, 2022)

İran, çeşitli dönemlerde Afganistan'a yönelik birbirinden farklı politikalar izlemiştir. İlk olarak, 11 Eylül Saldırıları öncesi Irak lideri Saddam Hüseyin'in Sünni Irak'ı ile Taliban'ın radikal dini kurallarla yönettiği Afganistan arasında sıkışan İran, ABD'nin Afganistan'a müdahalesini desteklemiştir. Zira böylelikle Sünni yönetimlerin baskısını bertaraf eden İran, ABD'nin Irak'a saldırmasıyla birlikte iki ülke tarafından çevrilmeye başlanmıştır. Bu durum ise İran'ın Afganistan'daki politikasını değiştirmeye zorlamış ve İran, Taliban'la temasa geçerek ABD'ye karşı söz konusu hareketi desteklemiştir.

Bölgesel rekabet açısından Pakistan'ın Afganistan'ı nüfuzu altına alması İran'ın hem hareket alanını kısıtlayacak hem de hayatı çıkarlarına zarar verecekti. Ayrıca İran'a yakın Tacikler gibi etnik veya Şiiler gibi mezhepsel gruplar yönetimden uzaklaştırılacaktı. Diğer yandan ise İran, Afganistan'la Tacikistan üzerinden Çin'le bir bağ kurmaya çalışmaktadır. Bu sayede Çin, mallarını üzerinden dünyaya pazarlayabilecek ve Çin pazarına en kısa sürede ulaşabilecektir. Ayrıca söz konusu adım sayesinde Afganistan ve Tacikistan üzerinde kendi nüfuzunu inşa edebilecektir.

Son olarak ise Çin’le yakın ilişkilere sahip olan ve her geçen gün bunu yeni anlaşmalarla güçlendiren Tahran, Batı’nın tehditleri karşısında Pekin gibi bir aktörle coğrafi bağı güçlendirebilecektir. Bu nedenle İran, ABD’nin çekilmesi gerektiğini savunmuştur.

2. 5. 4. 3. Orta Asya

Tacikistan dışındaki Orta Asya ülkelerinin söz konusu dönemde özellikle de Afganistan’a yönelik politikalar noktasında ortak bir tutum benimsediği söylenebilir. Zira bölgedeki çatışmaların veya radikalleşmeden en çok etkilenecek olan bölge Orta Asya’dır. Bu nedenle de Orta Asya’daki Türk devletleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, bölgede barışçıl ve kapsayıcı bir yönetim kurulmasını hedeflemiştir. Aldıkları çeşitli kararlarda ve yaptıkları açıklamalarda bunu dile getiren devletler, Afganistan’ın dışlanarak değil; bölgesel projelere dahil edilerek kontrol edilebileceğini düşünmekteydi.

Özellikle de Özbekistan ve Türkmenistan’ın bu noktada önemli adımlar attıkları söylenebilir. Özbekistan, Orta Asya ile Güney Asya arasındaki bağlantıyı sağlaması öngörülen Trans-Afgan Koridoru’nu hayata geçirmeye çalışmaktadır. (Erol, 2022) Bu sayede hem yeni pazarlara ulaşarak ekonomisini güçlendirebilecek hem de Afganistan ekonomisine katkı sunarak bölgede insani bir krizin yaşanmasını engelleyecekti.

Türkmenistan da Özbekistan’a benzer bir tutum takınmıştır. Bilhassa Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğalgaz Boru Hattı (TAPI) gibi projelerle Afganistan’ı bölgesel projelere ve dolayısıyla işbirliği ortamına dahil etmek istemektedir. Bu sayede Türkmenistan hem doğalgazını Afganistan, Pakistan ve Hindistan’a satabilecek hem de Afganistan’ın istikrar kazanmasında etkili bir aktöre dönüşebilecekti. (ANKASAM, 2022) Bu çerçeveden bakıldığında Orta Asya ülkelerinin çeşitli güvenlik risklerini göz ardı etmeden Afganistan’la kazan-kazan politikası benimsediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle Orta Asya ülkelerinin ABD’nin çekilmesiyle oluşan güç boşluğundan endişe ettikleri söylenebilir; ancak yönetime geçen isimlerle pragmatik çerçevede ilişkilerini sürdürdükleri görülmektedir.

Tacikistan ise diğer Orta Asya ülkelerinden farklı bir tutum benimsemiştir. Çünkü Afganistan’da geçmişten günümüze kadar Taliban’a karşı en önemli direnişi gösteren etnik gruplardan biri Taciklerdir. Diğer yandan Tacikistan, Afganistan’daki Taciklerin ülke yönetimine aktif olarak katılmalarını önündeki engellerin kaldırılmasını istemektedir. Bu amaçla da Tacikistan, Afganistan’daki Tacikleri aktif olarak desteklemiştir. Buna ek olarak Tacikistan, 1992-1997 yılları arasında kanlı bir iç savaşa tanıklık etmiştir. Söz konusu dönem iç savaşı tetikleyen en önemli argüman dini gerekçeler olmuştur. Neticede Tacikistan’da laik bir yönetim inşa edilirken, radikal unsurların Afganistan’a geçtikleri bilinmektedir. (Kaura, 2022)

Diğer yandan Duşanbe yönetimiyle ilişkilerinin gerginleştiği dönemde Taliban, Tacikistan sınırına Duşanbe’nin terör örgütü olarak kabul ettiği Cemaat Ensarullah militanlarını göndermiştir. Söz konusu olaylar ve Taliban’ın attığı adım, Tacikistan’ın Taliban’dan ziyade; ABD’nin bölgede kalmasını istediğini göstermektedir. (Başaran, 2022)

2. 5. 4. 4. Rusya ve Çin

Soğuk Savaş’tan yenilgiyle çıkan Sovyetler Birliği dağılmış ve Orta Asya’daki egemenliği sona etmişti. Lakin halefi olan Rusya, Afganistan’da aldığı dersin farkında olmakla birlikte radikalleşmenin Orta Asya’da yayılmasından rahatsızlık duymaktadır. Çünkü Rusya, önemli bir Müslüman nüfusa sahip olmasının yanı sıra Orta Asya’daki etkisinin, ticari ilişkilerinin ve popülaritesinin devam etmesini istemektedir. Ancak Rusya, ABD’nin Afganistan’a girişi sürecinde bu devleti desteklese de güçlendikçe ve dünya siyasetinde tekrar etkili bir aktör olmaya başladıkça ABD’nin Afganistan’daki varlığında rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle Rusya’nın önceliği ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi olmuştur. Ayrıca radikal grupların öncelikli hedefi Rusya değil; ABD’ydi. Güvenlik konusunda bunun Rusya için büyük bir kazanç olduğu söylenebilir.

Öte yandan Rusya, Afganistan’a karşılık Çeçenleri kontrolü altına almıştır. Ancak ABD, binlerce kilometre ötedeki bir batağa saplanmış. ABD, söz konusu bataкта milyarlarca dolarlık maliyetlerin altına girerken ve ekonomik sorunları baş gösterirken; Rusya, Suriye’deki iç savaşa dahil olmuş ve savaşın kaderini

değiştirmiştir. Söz konusu durum, prestij açısından ABD'nin kaybı ve Rusya'nın kazancı olarak görülmüştür. Hatta uluslararası sisteme yönelik tartışmalarda ABD'nin güç kaybettiği, Rusya ile Çin'in güç kazandığı ve dünyanın çok kutuplu bir sisteme evrildiğine dair tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bu noktada özgüveni artan Rusya, ABD'nin Asya kıtasından uzaklaşması konusunda bir tutum benimsemiş ve hatta Taliban'a yardımda bulunduğu iddia edilmiştir. (Rowlatt, 2022) Ancak Rusya, ABD'nin çekilmesini isterken aynı zamanda çekilmenin getireceği olası risklerden endişe ederek Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü harekete geçirmiştir. (Challaney, 2022)

Rusya'nın yanı sıra ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sürecinde en çok tartışılan ülkelerden biri de Çin'dir. Zira Pekin, 11 Eylül Saldırıları sürecinde ABD'yi desteklerken bu devletle olan ilişkileri de oldukça iyi seviyede olduğu söylenebilir. Zira Çin'in ekonomik olarak güçlenmesi, dünya üretiminde ana aktörlerden birine dönüşmesi ve geliştirdiği Kuşak-Yol Projesi'yle bölgesel bir aktörden küresel bir aktöre dönüşmesi, ABD'yi rahatsız etmiştir. Ancak Çin de “barışçıl yükseliş” söylemini terk etme belirtileri gösterirken, yükselişinin önündeki en büyük engelin ABD olduğunu düşünmekteydi. Zira Trump döneminde başlayan ekonomik savaş, bunun açık bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. (Kufara, 2019) Bu noktada Çin, Asya kıtasında daha rahat hareket edebilmek için ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Hatta Çin, ekonomik nüfuzunu tesis edebilmek için ABD'nin etkisinden kurtulmuş, bir şekilde istikrara kavuşmuş ve terör örgütlerine yuva olmayan bir Afganistan konusunda tutumunu netleştirmiştir. Bu amaçla da Kabil yönetimi hala devrilmemiş ve ABD, Afganistan'dan çekilmemişken, Çin, Taliban'la yaptığı yatırımları üzerine anlaşılmıştır. ABD'nin çekilmesi sürecinde ise Taliban temsilcileri, Pekin'i ziyaret ederek Afganistan'ın bir terör yuvasına dönüşmeyeceği garantisini vermiştir (Gul, 2022).

BÖLÜM 3

İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİ

Çalışmanın bu bölümünde ikinci Taliban döneminin küresel ve bölgesel aktörler nezdindeki algısı tehditler ve fırsatlar bağlamında irdelenmektedir. Bilindiği gibi, Afganistan'ın önce çeşiti vilayetlerini ve ardından da 15 Ağustos 2021 tarihinde Kabil'i kontrolü altına almayı başaran Taliban, devrik rejimin Cumhurbaşkanı olan Eşref Gani'nin ülkeden kaçmasıyla birlikte Penşir dışında ülkenin tamamına egemen olmuştur.

Penşir Vadisi'nde ise Kuzey İttifakı'nın önemli komutanlarından biri olarak bilinen Ahmed Şah Mesud'un oğlu Ahmed Mesud'un öncülüğünde Penşir Hareketi adıyla Taliban karşıtı bir mücadele yürütülmüşse de Taliban'ın kısa süre içerisinde Penşir'i de ele geçirdiği görülmüştür. Böylece Taliban, Afganistan'ın toprak bütünlüğünü sağlayarak tüm ülkeyi kontrolü altına almıştır. Bunun ardından da Taliban yönetimi, 7 Eylül 2021 tarihinde "Geçici Hükümeti"'ni kurduğunu tüm dünyaya duyurmuştur (Congressional Research Service, 2021: 10). Yapılan açıklamada Taliban, kabinenin dinamik bir yapısının bulunduğunu öne sürerek ülkenin tüm bölgelerinde yaşayan insanları anlamaya çalışacaklarını dile getirmiştir (Al Jazeera, 2021).

Anlaşılabacağı üzere Taliban, Afganistan topraklarının tamamını kontrol altına almadan hükümeti açıklamak istememiştir. Hükümet kurma sürecinde ve kurulan hükümetin tanınmasına ilişkin yaşanan tartışmalarda ise uluslararası toplumun bazı kaygılarının bulunduğu görülmüş ve görülmektedir. Zira uluslararası toplumun Taliban iktidarına ilişkin üç mühim beklentisi bulunmaktadır.

Bunların ilki, demografik anlamda heterojen bir yapıya sahip olan Afganistan'da tüm kimlik gruplarını kapsayacak kapsamlı bir hükümetin kurulmasıdır. Lakin Taliban'ın kurduğu kabinede yer alan 23 ismin 20'si Peştun kökenli Taliban yöneticilerinden oluşmuştur (Anadolu Ajansı, 2021). Dolayısıyla Taliban, kapsayıcı hükümet kurma noktasında beklentileri karşılayacak bir adım atmamıştır. Bu durum ise organizasyonun Peştunistan ideali doğrultusunda hareket ettiği ve etnik milliyetçilik yaptığı eleştirilerine sebebiyet vermektedir (AP News,

2021). Aynı şekilde kurulan hükümetin yalnızca molla ve Mevlevilerden oluşması da kapsayıcılık noktasındaki tenkitlerin sertleşmesine yol açmaktadır.

İkinci talep ise kadın hakları başta olmak üzere Afganistan'da insan haklarına saygılı bir düzenin tesis edilmesi yönündedir. Bu konuda Taliban'dan yapılan açıklamaların olumlu yönde olduğu ifade edilebilir. Nitekim Kabil'in Taliban kontrolüne geçmesinden kısa bir süre sonra açıklamada bulunan Taliban Sözcüsü Zahirullah Mücahit, kadınların işe gidip gelebileceğini ve eğitim haklarını engellemeyeceklerini ifade etmiştir (Euronews, 2021). Bununla birlikte Taliban'ın insan hakları ve kadın hakları konusunda yaptığı açıklamalarda İslami kurallar doğrultusunda bir özgürlük tanımayı kabullendiği anlaşılmaktadır. Bu da hareketin İslam Emirliği fikri üzerinden temellenen dini ve ideolojik dünya okumasının değişmediğini ortaya koymaktadır (BTI, 2022). Fakat Taliban, son derece ılımlı söylemlerde bulunarak işgal döneminden ve birinci Taliban döneminden gerekli dersleri çıkarttığını ve dolayısıyla olumlu bir değişim yaşadığını belirtmektedir. Lakin Taliban kız okullarını kapalı tutmak suretiyle verdiği sözleri tutmamaktadır.

Benzer bir şekilde Taliban, Afganistan'ı ele geçirdiği dönemde devrik rejime çalışan kişileri kapsayacak şekilde af ilan ettiğini duyurmuştur. Fakat Taliban'ın affa ne ölçüde bağlı kaldığı da tartışmalıdır. Zira devrik rejime hizmet eden kişilere kötü muamele yapılmakta ve hatta zaman zaman bazı kişilerin kurşuna dizildiği yönünde haberler basına yansımaktadır (AFINTL, 2022; Etilaatroz, 2022). Bu noktada Taliban'ın siyaset anlayışında ve düşünsel yapısında köklü değişikliklerin yaşanmadığını; lakin hem iç hem de dış dinamiklerin farklılaştığını söylemek mümkündür.

Taliban'a dair üçüncü beklenti de Afganistan'ın terör örgütleri açısından bir güvenli bölge haline gelmesinin önlenmesi ve dolayısıyla radikalleşmenin engellenmesidir. Nitekim Taliban, terör örgütü El Kaide ve benzeri yapılarla mücadele edeceğini Doha Anlaşması'nda taahhüt etmiştir (State, 2020). Fakat ABD'nin ve NATO müdahalesi kapsamında söz konusu ülkede görev yapan müttefiklerinin söz konusu ülkedeki askerlerini çekmesinin akabinde Afganistan'da oluşan güç ve otorite boşluğundan mütevellit söz konusu ülkede DEAŞ gibi yapıların faaliyetleri artmıştır (Congressional Research Service, 2022: 14). Aslında

henüz ABD'nin çekilmesi tamamlanmadan 26 Ağustos 2021 tarihinde DEAŞ'ın sözde Horosan Emirliği (ISKP) tarafından Kabil Havalimanı'na saldırı düzenlenmiştir.

Söz konusu saldırılar daha sonra Afganistan'ın çeşitli vilayetlerinde ve özellikle de Şiileri hedef alan şekilde devam etmiştir. Buna karşılık Taliban'ın ISKP hücrelerine yönelik muhtelif operasyonlar düzenlediği bilinmektedir (Reuters, 2022). Dolayısıyla Taliban, terörle mücadele konusunda bir tavır ortaya koymaktadır. Buna rağmen çeşitli kimlik gruplarının terör saldırılarından korunması ve bu tarz terör eylemlerinin önlenmesi konusunda Taliban'dan beklentiler yüksektir. Bu konudaki başarısızlık, Taliban'ın Afganistan'ı yönetemediği algısının oluşmasına yol açabilir. Nitekim DEAŞ'ın saldırıları, Afganistan'ın terör örgütleri tarafından kullanılmayacağı hususunda Taliban'ın Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirmedigine işaret etmektedir. Dahası DEAŞ, Afganistan toprakları üzerinden Özbekistan ve Tacikistan'a da füzeli saldırılar düzenlemiştir. Bu da yine Doha Antlaşması'ndaki bir başka taahhüdün ihlali anlamına gelmektedir. Çünkü Taliban, söz konusu anlaşmada Afganistan topraklarının üçüncü devletlere karşı kullanılmayacağı taahhüdünde bulunmuştur (Hakimi-Price, 2022). Doha Antlaşması çerçevesinde Taliban yönetimi, "Komşularımıza, bölge ülkelerine temin ederiz ki topraklarımızın dünyadaki hiç kimseye, hiçbir ülkeye karşı kullanılmasına izin vermeyeceğiz. Bu nedenle, tüm küresel topluluk, topraklarımızdan hiçbir şekilde zarar görmeyeceğiniz konusunda bu taahhütlere bağlı olduğumuzdan emin olmalıdır." açıklamasını yapmıştır (Al Jazeera, 201).

Diğer taraftan Taliban, DEAŞ'la mücadele ettiğini gösteren adımlar atarak iyi niyetli olduğunu göstermektedir. Fakat bu konuda da Taliban'ın iyi niyeti tartışmaya açıktır. Zira Taliban'ın DEAŞ'la mücadele konusundaki kararlılığının El Kaide terör örgütü konusunda geçerli olduğu söylenemez. Nitekim El Kaide lideri Eyen El-Zevahiri, 1 Ağustos 2022 tarihinde ABD tarafından düzenlenen Drone saldırısı neticesinde Kabil'in güvenli (diplomatik) bölgesi olarak bilinen Şir Pur'da etkisiz hale getirilmiştir (Fox News, 2022). Bu da Taliban'ın El Kaide'ye Afganistan'da güvenli alan yarattığı ve dolayısıyla Doha Antlaşması'nı ihlal ettiği yönünde yapılan eleştirileri kuvvetlendirmiştir. Buna karşılık Taliban, Zevahiri'nin

Kabil’de bulunmasıyla ilgili herhangi bir bilgilerinin olmadığını duyurmuştur. (CBS News, 2022).

Tüm bunlara karşılık Taliban’ın da uluslararası toplumdan iki beklentisi vardır. Bunlardan ilki, kurduğu hükümetin tanınmasıdır (Saul, 2021). Taliban, Afganistan’ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine diğer devletlerin saygı duymasını istemekte ve tanınma kararları alınmasını arzulamaktadır. Halihazırda Taliban Hükümeti’ni tanıma kararı alan bir devlet yoktur. Lakin Taliban’ın terör örgütü olarak görülmediği de açıktır. Örneğin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Taliban’ı Kremlin yönetimi tarafından tanınan terör örgütlerinin yer aldığı listeden çıkarmaya hazırlandıklarını ve bunun üzerinde ciddi şekilde düşündüklerini duyuran ifadeler kullanmıştır (RFERL, 2021). Aynı zamanda Rus lider, Afganistan’a yönelik yardımların da başlatılması gerektiğini dile getirmiştir (Azadi Radio, 2021). Putin’in açıklaması, devletlerin Taliban’ı resmen tanımaya hazır olmasa da organizasyonla de facto düzeyde işbirliği geliştirmek istediklerini net bir biçimde gözler önüne sermiştir.

Taliban’ın bir diğer beklentisi ise ABD ve müttefiklerinin çekilmesinin ardından kesilen Afganistan’a yönelik yardımların yeniden başlamasıdır (Bloomberg, 2021). Zira Afganistan ağır bir ekonomik krizle karşı karşıyadır. Ülkede temel gıdaya erişim dahi sıkıntılı bir noktaya savrulmaktadır. Bu da ekonomik krizin her geçen gün derinleşerek insani krize evrildiğini göstermektedir. Nitekim insanların hayatta kalmak için çocuklarını veya organlarını sattığı şeklinde haberler görülmektedir (Euronews, 2022). Bu nedenle de Taliban yönetimi, Afganistan’a yönelik yardımların başlamasını istemektedir. Nitekim 2021 yılının Ekim ayında Doha’da Taliban heyeti ile ABD’li yetkililer bir araya gelmiş ve yardımların yeniden başlatılması kararlaştırılmıştır (The Guardian, 2021). Benzer bir şekilde Afganistan’a Çin, Türkmenistan, Özbekistan ve Türkiye gibi ülkelerin de insani yardımlar gönderdiği bilinmektedir. Hatta Türkiye, Çin ve Orta Asya ülkeleri, uluslararası toplumu beklemeksizin tanınma meselesinden bağımsız bir şekilde insani krize karşı etkin bir kamu diplomasisi yürütmektedir (Erol-Başaran, 2021: 18-28).

Tüm bu bilgilerden hareketle, gölgesinde Afganistan’da ikinci Taliban dönemine dair iki temel meselenin bulunduğu söylenebilir. Bunlar Taliban’ın iç siyasette meşruiyet ve dış politikada da tanınma sorunudur. Bu nedenle de tezin bu aşamasında Taliban’ın meşruiyet ve tanınmasına ilişkin tartışmalar incelenecektir.

3. 1. Taliban Yönetiminin İç Politikadaki Meşruiyetine Dair Tartışmalar

Taliban yönetiminin iç politikadaki meşruiyetine dair tartışmalar, iki çerçevede yürütülmektedir. Bunlardan ilki, Taliban dışındaki tüm kesimler, gücün paylaşılmasını savunmakta ve bu anlamda tüm kimlik gruplarının temsil edileceği kapsamlı bir hükümetin kurulmasını savunmaktadır (Dashti, 2021: 207). Bu kapsamda ülkede bir anayasa yapılması ihtiyacına da dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan gücün nasıl paylaşılacağı sorusu da tartışmaya açıktır. Bu çerçevede Afganistan’da federasyon tartışmaları dikkat çekmektedir. Tezin bu aşamasında önce Taliban’ın anayasa politikasına değinilecek ve daha sonra da siyasi sistem tartışmalarına ve bu tartışmalara muhalif grupların yaklaşımına değinilecektir.

3. 1. 1. Taliban’ın Anayasa Politikası

Bayrak ve milli marşla birlikte ulus-devletin sembollerinden biri olarak kabul edilen anayasa, yöneticiler ile yönetilenler arasında yapılan müzakereler sonucunda ortaya çıkmakta ve tarafların yetki ve sorumluluklarını belirlemektedir. Bir ülkede anayasa, devletin siyasi sistemini, temel organlarını ve halk ile devletin ilişkilerini tanımlamakta ve tüm yasa, tüzük ve yönetmenliklerin kaynağını oluşturmaktadır. Ancak her anayasal düzende değil; yalnızca sosyal realiteyi dikkate alarak hazırlanan anayasaların olduğu devletlerde hukukun üstünlüğünden bahsedilebilir.

Afganistan’ın siyasi tarihine bakıldığında, gücü ele geçiren herkes, var olan anayasayı revize etmek istemiş ya da kendi anayasasını oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ülkedeki anayasa, sekiz defa yeniden yapılmıştır (Nasrat, 2021: 13). Bu anlamda Taliban’ın anayasa politikası da oldukça mühim bir meseledir. Bilindiği gibi Taliban, 1996 senesinde Kabil’e egemen olmuş ve bunun ardından “Afganistan İslami Emirliği”nin kurulduğunu duyurarak kendi rejimini tesi etmeye dönük kritik bir adım atmıştır. Bu süreçte Taliban, Müslümanların anayasasının Kur’an-ı Kerim

olduğunu ve anayasa yapmanın Allah'ın yetkisine müdahale niteliği taşıdığını belirterek yeni anayasa yapmaktan kaçınmıştır. Bu yüzden de Taliban, birinci döneminde “Emir-ül Müminin” olarak nitelendirdiği liderinin verdiği fetvalarla ülkeyi yönetmiştir (Dashti, 2021: 205).

ABD'nin “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adını verdiği müdahale sonucunda devrilmiştir. Taliban'ın yerine kurulan hükümet, 162 maddeden oluşan bir anayasa yapmıştır(Constitution, 2021). Fakat ABD ile Taliban, 29 Şubat 2020 tarihinde Doha Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Taliban ile Afganistan heyetleri arasında “Afganlararası müzakereler” başlamıştır. Görüşmelerde devrik rejimi temsil eden heyet, Afganistan Anayasası'nın temel hak ve özgürlükler bölümünün korunmasını “devletin kırmızı çizgisi” olarak tanımlamıştır. Taliban ise Batılı devletler tarafından yapıldığı için bu anayasayı kabul etmeyeceğini, İslami kurallara ve Afgan kültürüne dayalı yeni bir anayasanın hazırlanacağını belirtmiştir (Grayson, 2015).

Taliban'ın atadığı geçici Adalet Bakanı Mevlevi Abdul Hakim Şeriyi, 1964 yılında Afganistan'ın son Kralı Zahir Şah döneminde yapılan anayasanın geçici olarak yürürlüğe konulacağını; fakat Taliban'ın yapısına uymayan kısımların uygulanmayacağını duyurmuştur (Radio Farda, 2022). 1964 Anayasası'nda devletin resmi fıkı Hanefiliktir ve Kral'ın yetkileri fazladır. Bu kararın Taliban'ın “1990'lı yıllardaki Taliban'dan” farklı olduğunu göstermeye yönelik bir adım olduğu söylenebilir. Taliban, her ne kadar 1964 Anayasası'nı temel alacağını belirtse de fiiliyatta bu anayasanın hiçbir maddesinin uygulanmadığı, bunun yerine ülkenin Taliban lideri Molla Ahundzade'nin kararnameleriyle yönetilmeye devam edildiği görülmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki; 1964 Anayasası, halkın ve toplumunun ihtiyaçlarını karşılayamadığı için Afgan halkı, siyasetçiler ve uluslararası toplum nezdinde benimsenmemiştir. Ayrıca Taliban'ın meşruiyet sorununun çözülmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, temel hak ve özgürlüklerle birlikte gücün kaynağının belirlenmesi ve ülkenin uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul edilip gelişmesi için ya eski anayasanın yenilenmesi ya da yeni bir anayasanın yapılması beklenmektedir.

Anayasa konusunda Taliban içerisinde tek bir görüş bulunmamaktadır. Taliban Lideri Molla Ahundzade, son yirmi yılda yapılan yasa ve yönetmeliklerin mollalar tarafından inceleneceğini, şeriat ve İslam kurallarına aykırı olan yasa ve hükümlerin lağvedileceğini ve Taliban'ın pür bir İslam devleti kurma konusunda kararlı olduğunu ifade etmiştir (Al Arabiya, 2022). Taliban lideri, yaptığı bir başka konuşmasında ise halkın iradesine dayalı yasaların değil; şeriatın uygulanacağını dile getirmiştir (Azadi Radio, 2022). Taliban Adalet Bakanı Yardımcısı Abdul Karim Haydari ise Afganistan'ın anayasaya ihtiyacının olmadığını, halkın gereksinimlerinin Hanefi fikhına göre giderileceğini ve İslam devletinde Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve fikhın yasaları oluşturduğunu ifade etmiştir (Afintl, 2022).

Taliban lideri ve onun cephesinden farklı olarak Taliban Hareketi'nin kurucu liderinin oğlu Savunma Bakanı Molla Yakup Mücahit, anayasanın bir gereksinim olduğunu belirtmiştir (Afintl 2022). Taliban Sözcüsü Zabihullah Mücahit ise, yeni anayasa üzerinde çalışmaların başladığını ve yakında tamamlanacağını açıklamıştır (ISNA, 2022). Yazılı bir anayasa olmadığı için Taliban lideri, 1990'lı yıllarda olduğu gibi her alanda kanun hükmünde kararnameler çıkartarak ülkeyi yönetmektedir.

Dünyada tüm devletlerin yazılı ya da yazılı olmayan anayasaları bulunmaktadır. Taliban, teokratik ve pür bir İslam devleti düşüncesine sahip olduğu için anayasayı "Kur'an-ı Kerim'in rakibi" olarak görmekte ve anayasa hazırlanmasına sıcak bakmamaktadır.

Taliban, uluslararası toplum ve Afgan halkının baskıları sonucunda anayasa yapımına karar verse bile bir İslam devletinin kurulmasına ve anayasa yapacak kurulun mollalardan oluşmasına özen gösterecektir. Bu durumda Afgan kadınları başta olmak üzere yurttaşların beklentisini karşılayacak ve Afganistan'ı uluslararası toplumun parçası haline getirecek bir anayasanın yapılacağını söylemek zordur.

Afganistan'da kız çocuklarının eğitim hakkı elde edebilmeleri mevzusunda olduğu gibi anayasa yapımı konusunda da Afgan halkı ve uluslararası toplum nezdinde ciddi bir uzlaşma vardır. Dolayısıyla Taliban, adaleti ve ulusal/uluslararası meşruiyeti sağlamak üzere ya devrik rejimde yapılan anayasayı halkı ikna edecek şekilde yenileyerek uygulamaya koyacak ya da farklı görüşlere sahip olan

insanların katıldığı bir kurul aracılığıyla yeni bir anayasa hazırlayacaktır. Aksi takdirde insan haklarının daha fazla ihlal edilmesine, yabancı yatırımcıların gelmemesine ve Afganistan’da anarşizmin devam etmesine seyirci kalacağı söylenebilir. Çünkü İslam, tek din olsa da yorumu ve uygulanması, toplumdan topluma değişmekte ve aynı konuda farklı uygulamalar söz konusu olabilmektedir.

3. 1. 2. Afganistan’da Siyasi Sistem Tartışmaları

Afganistan siyasi tarihine bakıldığında, çeşitli siyasi sistemlerin uygulanmaya konulduğu görülmektedir. Örneğin 1747 yılındaki kuruluşundan 1973 senesine kadar ülke, Krallık sistemiyle yönetilmiştir. 1973 yılında dönemin Afganistan Kralı Zahir Şah’ın kuzeni Davut Han, darbe yaparak ülkenin siyasi sistemini Cumhuriyet ilan etmiştir. Cumhuriyet ilan edilse de Han’ın totaliter bir sistem kurduğu ve tüm gücü eline aldığı bilinmektedir. 1978 yılında kanlı darbe yaparak iktidara gelen komünistler ise ideolojik bir rejim kurmuş ve gücü, partinin politbürosunda toplamıştır. 1992 yılında gücü ele geçiren Mücahitler, pür bir İslam devleti inşa etmeye çalışmıştır. 1996 senesinde Kabil’i kontrolü altına alan ve bunun akabinde de “Afganistan İslam Emirliği”ni kurduğunu açıklayan Taliban yönetimi ise emirlik sistemini uygulamış ve bu anlamda Taliban liderinin tüm Müslümanların Emiri olduğunu varsayan bir yaklaşım ortaya koymuştur (Constitution, 2021).

ABD’nin “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” sonucunda Taliban’ı devirmesinin ardından da Anayasa temelli bir hükümet kurulmuştur. Afganistan’ın 2004 Anayasası’na göre; ülkenin siyasi rejimi “İslam Cumhuriyeti”, yönetim sistemi ise gücün Cumhurbaşkanı’nın elinde toplandığı Başkanlık Sistemi olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte anayasada gücün kaynağının halkın iradesine dayandığı ve üst düzey yöneticilerin halk tarafından seçileceği ifade edilmiştir (Constitute Project, 2022: 6—7).

Bilindiği üzere Afganistan, heterojen bir demografik yapıya sahiptir. Dolayısıyla Bonn Konferansı’nda temeli atılan Başkanlık Sistemi, halkın arasında birleşimi sağlayamamış ve Afganistan’da etnik liderler arasında siyasi krizlere ve seçimlerde yolsuzlukların yapılmasına neden olmuştur. Çünkü tüm güç, bir kişinin

elinde toplanmış ve gücü ele geçiren kişi bir etnik grubu temsil eden yardımcısına bile önem vermemiştir (Nasrat, 2021: 75).

Son otuz yılda Afganistan siyasetinde önemli bir aktör olan Taliban, yirmi yıl süren savaşın ardından yeniden Afganistan'a egemen olmuş ve muhalifleri de yurtdışına sığınmıştır. Taliban, tüm ülkeye egemen olarak 1990'lı yıllarda olduğu gibi Afganistan İslam Emirliği'ni kurarak ülkeyi yönetmeye çalışsa da Taliban Hükümeti, herhangi bir devlet ve uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır (Brookings, 2022). Uluslararası toplum, Taliban hükümetinin tanınması için çoğulcu, insan haklarına saygılı ve terörle arasına mesafe koyan bir devletin kurulmasını istemektedir. Taliban'ın meşruiyet sorunu, Taliban muhaliflerinin elini güçlendirmekte ve böylece muhalifler, siyasi yapılar oluşturarak Afganistan'ın geleceği ve Taliban ile uzlaşma konusunda kendi planlarını ortaya koymaktadır.

Taliban muhaliflerinin planlarına bakıldığında, gücün kaynağının ne olduğu ve gücün nasıl paylaşılacağı soruları dikkat çekmektedir (Watkins, 2022). Bir başka ifadeyle, gücün kaynağının yaratıcının iradesine mi; yoksa halk iradesine mi dayanacağı meselesi ve gücün dikey (merkezi-ademi merkezi) ya da yatay (kuvvetler ayrılığı-kuvvetler birliği) şekilde paylaşılması temel tartışma sorularıdır. Bu çalışmada, Taliban'ın ve kendini Taliban muhalifleri olarak nitelendiren siyasi yapıların bahsi geçen konulara yaklaşımı ele alınmaktadır.

3. 1. 2. 1. Taliban'ın Yaklaşımı

Taliban, ülkede otoriteyi elinde bulunduran taraf olduğu için siyasi sistem ve gücün kaynağı konusunda onun düşüncelerine değinmek gerekmektedir. Bilindiği üzere Taliban, bir yıldır Afganistan'ı yönetse de yazılı bir anayasa yapmamıştır. Taliban, Afganistan'da bir "İslam Devleti" kurmanın temel amacı olduğunu ve bunu gerçekleştirmenin dini bir sorumluluk olduğunu ifade etmektedir. Taliban liderleri, ülkenin demokrasiyle değil; şeriatla yönetileceğini duyurmaktadır (Tasnim News, 2022). Taliban, tanrının iradesinin egemen olduğu coğrafyada bu uygulamayı kendi misyonu ve temel görevi olarak görmektedir. Yani Taliban, gücün kaynağının halkın iradesinde değil; Allah'ın elinde olduğunu, üst düzey lider olarak bilinen kişinin mollalar tarafından tayin edildiğini ve ona karşı sorumlu olduğunu duyurmaktadır.

Gücün dikey şekilde paylaşılmasıyla ilgili olarak Taliban, güçlü ve merkezi bir devlet kurmaya çalıştığını her platformda duyurmaktadır (Tasnim News, 2022). Taliban, devrik rejimde gücün yerel düzeyde paylaşılmasının kötü bir şey olduğunu ve yerel güçlerin halka zulmettiğini gerekçe göstererek önceki rejine son vererek Afganistan’a egemen olmayı bir başarı olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle Taliban’a göre Afganistan Sorunu, Taliban İslam Emirliği çerçevesinde güçlü bir hükümetin kurulmasıyla çözülecektir (Maizland, 2022).

Gücün yatay şekilde paylaşılması konusunda ise Taliban, lidere itaat edilmesinin vacip olduğunu ve ona karşı gelenlerin Allah’a karşı gelmek anlamına geldiğini söylemektedir. Taliban sisteminde tüm güç, Emir-ül Müminin olarak bilineni lider Molla Heybatullah Ahundzade’nin elindedir. Örneğin kız okullarının açılışı konusunda genel olarak Taliban’ın yaklaşımı olumluyken; Taliban lideri karşı çıktığı için kız okulları kapalı tutulmaktadır. Taliban sisteminde başbakan lider tarafından atanmakta ve lidere karşı sorumlu olmaktadır. Parlamento bulunmadığı için halk adına Taliban’dan hesap soran bir mekanizma yoktur.

3. 1. 2. 2. Taliban Muhaliflerinin Yaklaşımı

Taliban’ın Afganistan’a hakim olmasının akabinde Taliban muhalifleri, ülkeden çıkmıştır. Belli süre sonra siyasi yapılar kurarak Afganistan’ın geleceği ve Taliban ile uzlaş konusunda fikirlerini ortaya koydukları görülmüştür. Taliban muhaliflerinin sistem önerileri aşağıdaki başlıklar altında ele alınabilir.

3. 1. 2. 2. 1. Afganistan’ı Kurtarmak için Yüksek Direniş Konseyi

1990’lı yıllarda Taliban’a karşı direnen Kuzey İttifakı’nın liderleri, “Afganistan’ı Kurtarmak için Yüksek Direniş Konseyi”ni kurmuştur (Actafabula, 2022). Afganistan Cünbüş Partisi lideri Raşid Dostum, Afganistan Cemiyeti İslami Partisi liderleri Selahaddin Rabbani, eski Mezar-i Şerif Valisi Ata Muhammed Nur, İslami Davet Partisi lideri Resul Sayyaf, Afganistan Ulusal Kongre Partisi lideri Latif Pidram ve onlarca siyasetçi konseyde yer almaktadır. Penşir Hareketi’nin lideri Ahmet Mesut da konseyin üyesi olduğunu duyurmuştur.

Konseyde 15 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanan tüzüğe göre, egemenliğin halkın iradesine dayanmasına ve Afganistan’da önce geçici sonra halkın iradesine dayalı bir hükümetin kurulmasına vurgu yapılmıştır. Genel olarak konsey

Afganistan’da parlamenter ve ademi merkezi bir sistemin kurulmasından yana olduğunu bildirmiştir. Tüzükte İslami Davet Partisi, siyasi sistem hakkında gelecekte karar verilmesine, Afganistan Kongre Partisi ise Afganistan’da federal sistemin kurulmasına vurgu yapmıştır (Independent, 2022). Konsey tüzüğünde ademi merkezi sistemden söz edilse de bunun yetki devri mi; yoksa federal sistem şeklinde mi olacağı konusuna açıklık getirilmemiştir. Konsey üyelerinden Dostum, zaman zaman Afganistan’da siyasi adaletin sağlanması için ademi merkezi bir sistemin kurulmasını ifade etmektedir (Qaisar, 2021: 96). Örneğin Afganistan Eski Cumhurbaşkanı Burhaniddin Rabbani’nin ölümüyle ilgili olarak düzenlenen bir toplantıda Dostum, Afganistan’da ademi merkezi (federal) bir sistemin kurulmasından yana olduğunu açıkça ifade etmiştir (Afintl, 2022). Dönemin ABD Afganistan Özel Temsilcisi Zalmai Halilzad “temsilci” başlıklı kitabında, 2004 yılında anayasa oylaması için kurulan kurucu mecliste, Dostum’un federal sistemi önerdiğini; fakat söz konusu dönemde ABD’nin buna sıcak bakmadığını belirtmiştir (Qaisar, 2021: 96).

Konsey üyelerinden biri de Afganistan Kongre Partisi’dir. Partinin lideri Pidram, tek çözümün federal sistemin kurulmasında olduğunu söylemektedir. Pedram bir Tacik milliyetçisidir. Zaman zaman Afganistan’ın tüm etnik grupları kapsamadığını ve bu yüzden ülkenin isminin değişmesini istemektedir. Son günlerde Horasan Birleşik Devletleri adına bir yapı sosyal medyadan varlığını duyurmuştur. Bu yapı yayımladığı bir video ile askeri birimlerinin kurulduğunu ve hedeflerinin Afganistan’ın ismini “Horasan” yaparak federal sistemin sağlanması olduğunu ifade etmiştir (Sputnik, 2022). Yapının hedefleri ve Kongre Partisinin hedefleri aynı olduğuna göre bu yapının Kongre Partisi ve Tacik milliyetçiler tarafından oluşma ihtimali yüksektir. Çünkü son 20 yılda bazı Tacik aydınlar, Afganistan adının kapsayıcı olmadığını ve ülkenin isminin değişmesiyle siyasi adaleti sağlamak için federal sistemin kurulmasını istemiştir. Çoğu Tacik aydın, günümüzdeki Afganistan adının ya “Ariyana” ya da “Horasan” olmasını istemiştir. Bu kişiler, Horasan sisteminde Taciklerin güçlü olduğunu gerekçe göstererek “Horasan” olmasını istemiştir. Dolayısıyla Afganistan yerine “Horasan Birleşik Devletleri” tabirini kullanarak askeri kanadını oluşturanların Tacik milliyetçiler

olduğu iddia edilebilir. DEAŞ terör örgütü de bölgede faaliyetlerini artırmak üzere Afganistan kanadını “Horasan Vilayeti” olarak adlandırmaktadır (EUAA, 2021).

3. 1. 2. 2. 2. Afganistan Adalet ve Özgürlük Partisi

Devrik rejimin Cumhurbaşkanı ikinci yardımcısı Server Daniş, Afganistan Adalet ve Özgürlük Partisi’ni kurduğunu duyurmuştur. Daniş, sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımla “Taliban ile mücadele edilerek Afganistan’da Federal Cumhuriyetin kurulmasının” partinin temel hedefi olarak belirtmiştir. Ayrıca federal sistemin ulusal uzlaşısı sonucunda kurulması gerektiğini söylemiştir. Parti, kendini “ılımlı İslami hareket” olarak nitelendirmektedir. Taliban, Afgan halkına direnmekten başka seçenek tanımasa da parti, “savaşın çözüm yolu olmadığını ve Taliban’la görüşmekten yana olduğunu” duyurmuştur (Facebook, 2022).

Daniş Şii/Hazara ve Anayasa Hukuku uzmanıdır (Afghan Embassy, 2021). Anayasa alanında çeşitli kitapları vardır. 2004 yılında Afganistan Anayasası’nı hazırlayan komisyonun üyesi olduğu bilinmektedir. 2014 senesinde Eşraf Gani’nin ikinci yardımcısı olarak seçime katılmıştır. 2019 yılında ikinci defa Eşraf Gani’nin yardımcısı olarak seçime katıldığı bilinmektedir. Cumhurbaşkanı Yardımcısı’yken federal sistemin Afganistan’ın çıkarına olmadığını ve Afganistan’ın parçalanmasına neden olacağını ifade eden Daniş, günümüzde ise federal sistemi reçete olarak sunmaktadır (MenaFn, 2022). Daniş, Hazara liderlerden Kerim Halili’ye yakın bir isimdir. Ancak Daniş’ın Cumhurbaşkanı Yardımcısı’yken pasif kalmasından dolayı Hazara/Şiiler arasında popülaritesi bulunmamaktadır. Ülkenin yönetiminde aktif olmak ve Hazaraların haklarını savunmak yerine kitap yazmakla meşgul olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Şii/Hazaraların kendisini destekleyeceğini söylemek zordur. Ancak bir Anayasa Hukukçusu olarak ademi merkezi sistem bağlamında federal sistemden söz etmesinin Afganistan siyasetinde etki yarattığı bilinmektedir. Daniş’ın sözlerinin etki yaratmasının bir nedeni de 1995 yılında Taliban tarafından tutsak alınan ve öldürülen ünlü Hazara lideri Abdul Ali Mezarî’nin Afganistan Sorunu’nun tek çözümü olduğunu ve bunun halkın iradesine dayalı federal bir sistem kurmaktan geçtiğini ifade etmesi olmuştur.

Danış'ın çıkışı Tacik ve Özbek liderler ve milliyetçiler tarafından desteklenmiştir. Nitekim Afganistan Ulusal Kongre Partisi lideri Latif Pidram, Danış'ı parti kurması nedeniyle tebrik etmiştir. Danış'ın sözleri, bir kesim tarafından desteklenirken; Peştun milliyetçilerinin eleştirilerine yol açmıştır. Bu bağlamda Afganistan Eski Dışişleri Bakanı Hanif Atmar; federal sistemi, Afganistan'da feodaliteye neden olacağını söyleyerek tenkit etmiştir. Bunun üzerine Adalet ve Özgürlük Partisi lideri, demokrasiye inananların tek taraflı yargılamalarda bulunmak yerine federal sistemi halk oylamasına götürmesi gerektiğini ifade etmiştir (Afintl, 2022). Danış'a yakınlığıyla bilinen Hazara lideri Halili ise federal sistemin Afganistan'ın sosyal yapısına uygun olduğunu ifade etmiştir (Afintl, 2022).

3. 1. 2. 2. 3. Afganistan Ulusal Barış ve Adalet Hareketi

Afganistan'da devrik rejimin son Dışişleri Bakanı Muhammed Hanif Atmar da kendi liderliğindeki “Afganistan Ulusal Barış ve Adalet Hareketi” varlığını kamuoyuyla paylaşmıştır. Hareket, sekiz maddeden oluşan bir plan açıklamıştır. Atmar, Afganistan Sorunu'nun kaynağının meşru bir hükümetin olmamasında yattığını dile getirerek halkın iradesine dayalı bir hükümetin kurulmasına vurgu yapmıştır (SWN, 2022).

Hareket üyelerinin 223 kişiden oluştuğunu bildirmektedir. Hareketin üyeleri, genel olarak devrik rejimin bürokratlarından oluşmaktadır. Önde gelen liderleri ise Atmar ve devrik rejimin istihbarat başkanı Masum Stanikzai'dir. Harekete Türk soylarından da önemli sayıda insanların katıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda devrik rejimin milletvekillerinden Muhammed Alim Saai ve Baktaş İşçi, Raşid Dostum'un Danışmanı Fazul Ahmad Burgit, Eski Çalışma Bakanı Said Nurullah Sadat ve Eşraf Gani'nin Özel Kalemi Mohammed Şakir Kargar bu hareket içinde yer alan bazı önemli isimler olarak sayılabilir. Hareket, Afganistan'da halkın iradesine dayalı ademi merkezi bir sistemin kurulmasına vurgu yapmaktadır. Ancak Danış'ın federal sistem açıklamasının ardından Atmar, Afganistan'da federalizm sistemin kurulmasına karşı olduğunu ve bunun feodal sistemin oluşmasına neden olacağını söylemiştir (8am, 2022).

Atmar'ın sözlerinin ardından bu yapıyı destekleyen Türk, Tacik ve Hazara liderler kamuoyunun baskısına maruz kalmıştır. Harekette Türk soylarından Alim Saai, Atmar'ın lider olmadığını, federal sistemle ilgili açıklamalarının hareketi bağlamadığını ve ademi merkezi bir sistemden yana olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Atmar, sosyal medya hesabından yaptığı paylaşım ile Afganistan'da federal sistemin koşullarının hazır olmadığını ve 2004 Anayasa yapımı sürecinde kurucu meclisin federal sistemin feodaliteye neden olacağı gerekçesiyle kabul etmediğini söyleyerek meseleye açıklık getirmeye çalışmıştır (Qaiser, 2021: 103).

3. 2. Taliban'ın Uluslararası Politikadaki Tanınma Sorunu

Taliban'la de facto işbirliği geliştirme yönünde atılan bir adım olduğu yadsınamaz. Bu noktada devletlerin Taliban'a olan yaklaşımının ikiye ayrıldığı görülmektedir. Afganistan merkezli radikalleşme, terör ve göç hareketlerinden kaygılanan devletlerin temel yaklaşımı, Taliban'ı uluslararası toplumdan izole etmenin olumsuz sonuçlar doğuracağı yönündedir. Bu yüzden de aktörler, Taliban'ı uluslararası aktörlerle işbirliği geliştiren diyalog ortamına dahil olacağı bir konuma taşımaya odaklanmış ve bölgesel projelere Afganistan'ı da katmaya dönük bir çaba sarf etmiştir. Bu çabanın halen devam ettiğini özellikle de radikalleşme süreçlerinden olumsuz etkileneceğini düşünen; yani Afganistan'ın yakın çevresinde yer alan bölge devletleri tarafından sürdürüldüğünü öne sürmek mümkündür. Bu anlamda bölge başkentleri, yapıcı bir tutum sergilemektedir, denilebilir.

Bu kapsamda bölge devletlerinin konferans diplomasisi şeklinde nitelendirilebilecek bir süreç yürüttükleri görülmektedir. Nitekim Pakistan'da İslam İşbirliği Teşkilatı, Rusya'da Moskova Formatı, İran'da Tahran Zirvesi ve Hindistan'da da Orta Asya devletleriyle eşgüdüm toplantısı gibi ülkelerde çeşitli konferanslar düzenlenmiştir (Tektaş, 2021). Bu anlamda Taliban'la kurulacak ilişkilerin niteliği ve mahiyeti noktasında bölge ülkelerinin bir yol haritası oluşturmaya çalıştıkları söylenebilir.

Öte yandan Taliban'a mesafeli yaklaşan ve karşı çıkan devletler de vardır. Bazı devletler, güvenlik kaygıları ve azami kâr hırsları sebebiyle Taliban karşıtı arayışları teşvik etmektedir. Bu kapsamda Tacikistan'ın güvenlik endişeleri sebebiyle Penşir Hareketi'ne destek verdiği ve İran'ın da hem Hazaralar üzerinden

özellikle de Fatimuyyun Tugayı aracılığıyla bir arayış içerisinde olduğu ve bunu yaparken de Penşir Hareketi'yle de temaslarda bulunduğu görülmektedir (Başaran, 2021). Ancak buna rağmen İran, Taliban'ı karşısına almamaya da özen göstermektedir (Başaran, 2021).

Yine Fransa'nın Penşir Hareketi'ne destek verdiği söylenebilir. Kuşkusuz ilgili devletlerin yaklaşımlarının da kendi çıkarlarını önceleyen bir hassasiyet üzerinden şekillendiği açıktır. Realist bir paradigmayla mesele ele alındığında, bu politikaların anlaşılabilir olduğu ifade edilebilir. Lakin Taliban karşıtı arayışların desteklenmesinin, Taliban'ı uluslararası toplumdan dışlamak anlamına geleceği de açıktır. Bu da Taliban'a yaşam hakkı vermeyen radikal bir davranış olacaktır. Bu durumda ise bölgesel barışın tesisi zorlaşacaktır. Bölgeye de kaos hâkim olacaktır. Ayrıca Kanada gibi ülkelerin geçmişten gelen yargılar doğrultusunda Taliban'ı tanımama konusunda net bir tavır takındığı da görülmektedir.

Harekete yönelik olumsuz tavır takınan aktörlerin varlığına rağmen uluslararası toplumun genelinin bahse konu olan organizasyonla de facto işbirliği geliştirmeye hazır olduğu söylenebilir. Aslında “Taliban 1.0” ile “Taliban 2.0” arasındaki temel fark da budur. Çünkü kendisini uluslararası işbirliği zeminine çekmeye çalışan devletlerin varlığını gören Taliban, gerek daha ılımlı bir söylemi benimseyerek gerek Afganistan'ın geleceğine ilişkin konferanslarda yer alarak ve gerekse de Afganistan merkezli projelere yeşil ışık yakarak meşru bir aktör olarak konumlanmaya çalışmaktadır (Ellsworth, 2021). Projeler kapsamında Taliban, TAPI ile TAP gibi enerji projelerinin önemine vurgu yaparak söz konusu girişimlerin hayata geçirilmesini istediğini açıklamıştır (İribnews, 2022). Bu bağlamda 2021 yılının başında Taliban liderlerinden biri olan Molla Birader'in başkanlığındaki Taliban heyeti, Türkmenistan'a giderek Türkmen yetkililerle görüşmüştür. Görüşmede Birader, Türkmenistan menşeli projelerin destekleneceğini ve güvenliğini sağlamak için çaba göstereceklerini duyurmuştur (Pannier, 2021).

Benzer bir şekilde 9 Temmuz 2021 tarihinde Taliban Sözcüsü Süheyl Şahin, Çin'in yatırımlarının güvenliğinin sağlanacağını duyurmuştur. Bu da Taliban'ın Kuşak-Yol Projesi bağlamında Afganistan'ın konumunu merkezileştirmek istediği

realitesini net bir biçimde gözler önüne sermiştir (Avdaliani, 2021). Dolayısıyla Taliban, uluslararası toplumun kendisine şans vermesini beklemekte ve bu beklentiler doğrultusunda Afganistan’da meşru bir aktör olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Lakin Doha’daki taahhütlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde tanınma sorununu aşması kolay değildir.

Bu anlamda Taliban’ın ikinci dönemini nasıl bir akıbetin beklediği sorusunun yanıtı uluslararası toplumun harekete vereceği şansa ve Taliban’ın eylemlerine bağlıdır. Zira organizasyonun meşru bir aktör olarak algılanmak amacıyla atması gereken bazı adımların bulunduğu da aşıkardır. Bu genel çerçeveden hareketle aktör bazlı bir inceleme yapmak çok daha açıklayıcı olacaktır. Tezin bu kısmında uluslararası politikadaki aktörlerin Taliban’a yaklaşımı incelenmektedir. Bu anlamda küresel ve bölgesel aktörler alt başlıklar halinde irdelenmektedir.

3. 2. 1. Küresel Aktörler Açısından Afganistan

Tezin bu aşamasında küresel aktörlerin Taliban’ın ikinci dönemine olan yaklaşımına ve bu bağlamda Afganistan politikasına odaklanılmaktadır. Zira Afganistan, küresel güç mücadelesinin merkezi oyun sahalarından olan Avrasya jeopolitiğinde yer almaktadır. Konumu itibarıyla jeopolitik teorisyenleri tarafından Avrasya kara hakimiyetinin anahrarı; yani kalpgah olarak nitelendirilen (Güdül-Raof, 2020: 14) bu coğrafyaya küresel aktörlerin ilgisiz kalmadığı bilinmektedir. Bu kapsamda ABD, Rusya, Çin ve AB’nin Afganistan politikası ele alınmaktadır.

3. 2. 1. 1. ABD Açısından Afganistan

Soğuk Savaş esnasında Batı Bloku ülkelerinin rızasını kazanarak mevzubahis bloğun askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda hegemonik liderliğini üstlenen ABD, Sovyetler Birliği’nin ve buna bağlı olarak Varşova Paktı’nın dağılmasının ardından Soğuk Savaş’ın mutlak zafer elde eden aktörü; yani tek küresel hegemon güç olmuştur. Bu da ABD’nin küresel sistemin başat gücü olması anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte hem Trans-Atlantik ilişkilerde hem de Amerikan toplumunda birlikte hareket etme hissini yaratan tehdit algısı ortadan kalkmıştır. Bir diğer ifadeyle ABD, Soğuk

Savaş'tan sonra “öteki” olarak tanımlanan rakibinden yoksun kalmıştır. Bahse konu olan durum, ilerleyen yıllarda yeni bir öteki inşasını da gerektirmiştir. Washington yönetiminin öteki arayışına ise “fundamentalizm” olarak da dile getirilen “Radikal İslam” ya da diğer tanımlanış şekliyle “İslami terörizm” yanıt olmuştur.

El-Kaide'nin 11 Eylül saldırılarını düzenlemesi, Washington yönetiminin öteki ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. ABD Başkanı George W. Bush ve yakın çalışma ekibi, “Önleyici Müdahale Doktrini” çerçevesinde terör tehdidiyle sınır ötesinde; yani terörün kaynağında henüz saldırı oluşmadan mücadele edilmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Bu çerçevede Washington yönetimi, 7 Ekim 2001 tarihinde, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) müttefikleriyle birlikte “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adını verdiği Afganistan müdahalesini gerçekleştirmiştir. Anlaşılacağı gibi Afganistan operasyonu, ABD'nin hem iç toplumundaki kimlik krizini aşmasını sağlamış hem de Trans-Atlantik ilişkilerde yaşanan sorunların aşılmasına aracı olmuştur. Çünkü 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren “Radikal İslam”, Amerikalı karar alıcılar tarafından “öteki” olarak konumlandırılmış ve bu konumlandırma Batı Dünyası'nın güvenlik algılarını şekillendirmiştir. Bu çerçevede Washington yönetiminin dış politika paradigmasında da yeni ötekiyle mücadelenin ön plana çıktığı görülmüş ve buna dönük bir süreç yaşanmıştır.

Diğer taraftan ABD'nin Afganistan'a yönelik askeri müdahalesinin jeopolitik nedenleri de bulunmaktadır. Zira Afganistan'ın işgali aracılığıyla Washington yönetimi, Avrasya coğrafyasındaki egemenliğini merkezileştireceğini ve bu durumun da küresel liderliğini sürdürebilmek açısından mühim bir anlam ifade edeceğini düşünmüştür. Afganistan müdahalesiyle birlikte Washington yönetimi, Avrasya'da egemenlik tesis edebilmek için kuvvet kullanmaya başlamış ve bu doğrultuda Orta Asya'da askeri üsler elde etmiştir. Devamında Irak'ı işgal eden ABD, böylelikle “teröre destek veren ülke” olarak sınıflandırdığı İran'ı da iki komşusu üzerinden çevrelemeyi başarmış ve bir anlamda kendi gücünü azami seviyeye ulaştırarak merkezileştirmeye çalıştığı bir projeksiyonu hayata geçirmiştir.

Devam eden süreçte patlak veren renkli devrimler (Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan vb.) ve Arap Baharı ise Washington yönetiminin Afganistan’a yönelik müdahaleyle başlayan süreçte, tüm Avrasya coğrafyasını kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirmeye çalıştığını ve bu kapsamda yalnızca askeri müdahalelerden değil; halk hareketlerinden de yararlandığını göstermiştir. Bir başka deyişle ABD, Afganistan’ı yalnızca Güney Asya’dan Orta Asya’ya açılan bir kapı olarak görmemiş; aynı zamanda Güney Asya’dan Ortadoğu’ya uzanan bir rota şeklinde de değerlendirmiş ve kapsamlı bir jeopolitik-siyasi dönüşüm projesini uygulamaya koymuştur (Ural, 2009: 131).

ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi konusunda çeşitli senaryolar tartışılmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomisi çökmüş ve yetişmiş insan gücü göç etmek durumunda kalmış olan Afganistan’da, Taliban’ın ülkeyi uzun vadede yönetememesi ve “işgal döneminin çok daha iyi olduğu” yönünde bir algının oluşması şeklindeki beklenti üzerinden şekillenmektedir. Bahse konu olan algıya, Taliban’ın Peştunistan politikalarına doğacak tepki doğrultusunda etnik grupların arayışları nedeniyle patlak verebilecek bir iç savaşın ya da Taliban üzerinden yükselecek radikalleşme doğrultusunda El-Kaide veya Devletü’l Irak ve’s Şam (DEAŞ) gibi terör örgütlerinin faaliyetlerinin eşlik etmesi de olası gözükmektedir (Ofman, 2021). Bu da söz konusu ülkede yeni bir iç savaşın patlak verebileceği yönündeki endişelerin gündeme gelmesine sebebiyet vermektedir.

Bu anlamda Washington yönetimi, iç savaşı sonlandırma ya da terörle mücadele gibi argümanlar aracılığıyla Afganistan’a dönmenin yollarını arayabilir. Zira Irak’tan çekilirken DEAŞ’la mücadele argümanı ile Irak’taki varlığını sürdürmeyi başaran; yani çok daha güçlü bir biçimde geri dönen Washington yönetiminin benzer bir süreci Afganistan’da uygulamak istemesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Dolayısıyla mevzubahis senaryonun göz ardı edilmemesi elzemdir. Bu yüzden de ABD’nin daha uzun vadede ve görece daha meşru bir ortamda Afganistan’da varlık göstermek için “geçici çekilme” tercihinde bulunduğu düşüncesi hiç de zayıf bir olasılık değildir. Kabil Havalimanı’na 26 Ağustos 2021 tarihinde terör örgütü DEAŞ’ın düzenlediği saldırılar da mevzubahis ihtimalin gerçekleşebileceği şeklinde yorumlanabilir. (Khalehe Times, 2021). Çünkü terör örgütü DEAŞ’ın uyuyan hücreleri, Irak’ın ardından Afganistan’da da vücut

bulmuştur. Nitekim saldırılardan sonra ABD Merkez Kuvvetler (CENTCOM) Komutanı Orgeneral Kenneth McKenzie, “Gerekirse DEAŞ’a saldırırız.” (Yeni Şafak, 2021) diyerek söz konusu olasılığa güçlü bir dayanak teşkil edecek net bir mesaj vermiştir. Yani ABD, ilerleyen dönemlerde terörle mücadele kapsamında Afganistan’da tekrar faaliyetlerde bulunabilir. Ya da en azından bunun yollarını arayabilir.

İkinci ve daha sık dile getirilen senaryo ise Washington yönetiminin bölgeyi kaosa sürüklemek suretiyle küresel liderliğini devam ettirmeyi arzuladığı fikri üzerinden şekillenmektedir. Çünkü ABD’nin Afganistan’da sağlıklı bir düzen inşa edemediği aşikardır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. En bilinen sebepler ise şu şekilde sayılabilir:

- Bonn Konferansı’yla başlayan süreçte ABD’nin çalıştığı Afgan Hükümetleri ülkedeki yoksulluğu sona erdirmemiştir.
- Afganistan Hükümetleri yolsuzluklarla anılmış ve ülkedeki yozlaşma halkın tepkisini çekmiştir.
- Afganistan’da sağlıklı bir demokratik sistem tesis edilememiştir. Nitekim Amerikalılar tarafından inşa edilen seçim sistemi, 20 yıl içerisinde üç kez (2009, 2014 ve 2019 seçimleri) seçimlerdeki hile iddiaları sebebiyle çökmüştür.
- ABD, Afganistan’da güçlü bir ordu kuramamıştır. Afgan Ordusu askerlerinin çoğunluğunun paralı askerlerden oluşması, dini ve ideolojik motivasyonla savaştan Taliban’ın üsünlük elde etmesini kolaylaştırmıştır.
- ABD’nin Taliban’a düzenlediği saldırılar sırasında sivil insanların hayatını kaybetmesi, Afgan halkının Taliban’a olan sempatisini arttırmıştır.

Tüm bu gelişmeler ise Washington yönetiminin geleneksel olarak bir hegemon güçten beklenen barışı inşa edebilen devlet olma kapasitesini yitirdiğini gözler önüne sermiştir. Oysa “Hegemonik İstikrar Teorisi/Düzen İçin Hegemonya” şeklinde kavramsallaştırılan teorik perspektif, anarşik bir ortamın egemen olduğu uluslararası sistemin birtakım ihtilafları, belirlediği ilkeler doğrultusunda

düzenleyecek; yani uluslararası sistemin sağlıklı bir şekilde varlığını korumasını temin edecek bir hegemon aktöre ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. (Lake, 2006: 25) Bu kapsamda hegemon denilen sistem üzerindeki etkisi itibarıyla başat güç konumundaki aktörün politik, iktisadi, askeri ve ideolojik bakımdan barışçıl bir düzen inşa edebilecek yeteneğe sahip olması gerekmektedir. (Okur, 2012: 215)

Bu kuramsal çerçeveden hareketle, ABD'nin 20 yıl önce Taliban yönetimini devirmek ve Taliban'ı yok etmek maksadıyla geldiği Afganistan'dan çekilirken ülkenin egemenliğini ve bu nedenle de kısacası “imparatorlukların mezarlığı” sıfatıyla anılan Afganistan'da aldığı yenilgi, ABD'nin hegemon konumunu ve dolayısıyla küresel liderliğini tartışmaya açmıştır. (Başaran, 2021) Bir başka deyişle ABD, Büyük Britanya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nden farklı bir akıbetle karşılaşmamış ve küresel liderlik iddiasını sarsan bir süreç neticesinde Afganistan'da kaybeden aktör olmuştur. Bu yüzden de ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Bahse konu olan teoriye göre, hegemon bir gücün yokluğu durumunda, uluslararası sisteme anarşik bir yapı; yani son derece kaotik bir ortam egemen olmaktadır. Afganistan merkezli hadiseler de ABD'nin rızaya dayalı hegemonyadan uzaklaştığını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda Washington, küresel liderliğini sürdürmenin tek yolunun kaostan geçtiği fikrini kabullenmektedir. Dolayısıyla ABD'nin Afganistan stratejisi, bir kaos planı üzerinden uygulanıyor olabilir.

Kısacası kaostan beslenerek uluslararası sistem üzerindeki ayrıcalıklı ve lider konumunu sürdürmeye çalışan ABD, terör ve iç savaş ortamının hâkim olacağı bir Afganistan'da meydana gelecek olayların bu ülkeyle sınırlı kalmayacağını ve tüm bölgeyi güvensizleştireceğini düşünmektedir. Bu yüzden de Washington yönetimi, kapsamlı bir kaos planını; yani iç savaş üzerinden hayata geçecek bölgesel ve bölgeler arası ölçekteki savaş senaryosunu devreye sokmuş olabilir. Zira bölgede patlak verecek olayların ABD'nin küresel liderlik rekabetindeki başlıca rakibi olan Çin'i ve geleneksel ötekisi durumunda bulunan Rusya'yı istikrarsızlaştırması kaçınılmaz görünmektedir.

Mevcut uluslararası konjonktürde global rekabetin ana merkezinin Ortadoğu coğrafyasından Hint-Pasifik jeopolitiğine kaydığı; yani kara hakimiyetinden deniz hakimiyetine geçiş yaşandığı ve dolayısıyla kalpgâhtan ziyade; kenar kuşağın ön plana çıktığı aşikârdır. Washington da bu ortamda gerek maliyet hesabı gerekse de gücünü doğru kullanma ihtiyacı hasebiyle Afganistan'dan çekilme kararı almış ve Çin'i çevrelemeye yönelik stratejisine ağırlık vermiştir. Bir diğer ifadeyle Beyaz Saray'daki karar vericiler, kalpgâhtan kenar kuşağı; kara hakimiyetinden ise deniz hakimiyetine geçiş kararı almıştır. Bu bağlamda ABD; Japonya, Avustralya ve Hindistan'la birlikte tesis ettiği QUAD'ın yanı sıra Avustralya ve İngiltere'yle birlikte Anglo-Sakson ittifakı olarak adlandırılabilir olan AUKUS'u kumuştur. Ayrıca Washington, Çin'in yumuşak karnı olarak gördüğü Doğu Türkistan, Tibet, Tayvan ve Hong Kong gibi meselelere de insan hakları ihlalleri ve soykırım iddiaları çerçevesinde uluslararası toplumun dikkatini çekmekte ve Pekin yönetiminin üzeindeki baskıyı arttırmaya dönük adımlar atmaktadır.

Bu ortamda Washington yönetimi, Taliban iktidarında radikalleşmenin yükseleceği bir Afganistan'ın Vahan Koridoru üzerinden kaçınılmaz olarak Çin Müslümanlarını da radikalleştirceğini; dolayısıyla sürecin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi üzerinden Çin'i istikrarsızlığa sürükleyeceğini düşünmektedir. (Aydınlık, 2021) Buna ek olarak ABD, Çin'in Afganistan'daki güç boşluğunu dolduracak bir politikaya yönelmesini de arzulamakta ve bu durumda Pekin'in gücünü bölerek Doğu ve Güney Çin Denizi'nde zaaf göstermesine sebep olabileceğine inanmaktadır.

Rusya boyutunda ise ABD, radikalleşmenin Orta Asya ülkelerini de etkileyeceği kanaatinde. Dahası vekâlet savaşlarının Orta Asya üzerinden Rusya topraklarına taşınması gibi bir olasılık da bulunmaktadır. Çünkü ABD, gelişmelerin Çeçenler başta olmak üzere Rusya Müslümanlarına sirayet edeceği kanaatinde. Bundan ötürü Beyaz Saray'daki karar alıcılar, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin Rusya'yı olumsuz etkileyecek kaotik bir dönemin başlangıcı olabileceğini düşünmüştür.

Öte yandan son dönemde Orta Asya’da Rusya ile Çin arasında bir güç mücadelesinin cereyan ettiği de aşîkârdır. Post-Sovyet coğrafyadaki ülkelerin güvenlik bakımından Moskova’ya; ekonomik açıdan ise Pekin’e yöneldikleri söylenebilir. Çünkü Çin, Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde gerçekleştirdiği yatırımlar ve yardımlar vesilesiyle Orta Asya bölgesindeki ekonomik nüfuzunu her geçen gün daha da arttırmaktadır. Bu, siyasi nüfuzu da beraberinde getirmektedir. Bu da Moskova-Pekin hattındaki ayrışmayı hızla belirginleştirmektedir.

Tüm bu nedenlerden ötürü ABD, Afganistan’dan çekilmek suretiyle Rusya ile Çin arasındaki rekabeti tetiklemek istemiştir. Çünkü hâlihazırda Çin’in Kuşak-Yol Projesi’nin en hayati ekonomik koridorlarından biri olarak dikkat çeken ve ön plana çıkan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru’nu Pekin yönetiminin bahse konu olan ülkeyi de içerecek şekilde genişletmek istediği ve buna yönelik birtakım müzakerelerde bulunduğu bilinmektedir. Üstelik meslenin tarafları da bu söz konusu girişime olumlu yaklaşan bir tavır içerisinde. Buna karşılık Rusya da Afganistan üzerinden hem Ortadoğu’ya açılma hem de Hint Okyanusu’na ulaşma stratejisinde önemli bir kazanım elde etmek arzusu içerisinde. Bu da Afganistan’da ABD’nin çekilmesiyle oluşan güç boşluğunu hem Moskova’nın hem de Pekin’in doldurmaya çalışacağı bir durumun habercisi olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir ortamda Afganistan, Rusya-Çin mücadelesinin rekabet alanı haline gelebilir. Dolayısıyla Washington yönetimi de Moskova ile Pekin’i karşı karşıya getirme arzusu içerisinde, denilebilir. Bu noktada Rusya ve Çin’in Afganistan politikalarının da detaylı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

3. 2. 1. 2. Rusya Açısından Afganistan

Kremlin, ABD’nin Afganistan’dan çıkmasından çeşitli jeopolitik sebeplerden dolayı hoşnut olmuştur. Çünkü Amerikan askerlerinin mevzubahis ülkedeki varlığı ve ABD’nin terörle mücadele iddiası üzerinden bölgede elde ettiği askeri üsler, Moskova tarafından kendi ulusal güvenliğine ve yakın çevresindeki; bilhassa da Orta Asya’daki nüfuzuna yönelik bir tehdit olarak algılamaktaydı. Zira Washington yönetimi, Afganistan üzerinden Orta Asya-Rusya hattına açılmaya dönük adımlar atabilirdi (Starr, 2021: 10). Bununla birlikte Afganistan, Moskova’daki karar alıcıların tarihi nedenlerin de etkisiyle her zaman ilgisini

cezbettiği bir coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim Çarlık Rusya ile Büyük Britanya İmparatorluğu arasında 19. yüzyılda yaşanan ve literatüre “Büyük Oyun” adıyla dahil olan rekabetin cereyan ettiği coğrafya olan Afganistan, 1979 yılında Sovyetler Birliği’nin hedefi olmuştur. Komünizmi yayma ve okyanuslara ulaşma emelleri doğrultusunda gerçekleşen söz konusu işgalin 1989 senesine kadar sürdüğü ve nihayetinde Sovyetler Birliği’nin bu ülkede cihat iddiası doğrultusunda savaşı mücahit gruplara karşı yürüttüğü savaşı kaybederek çekilmek durumunda kaldığı bilinen bir realite olarak hafızalardaki yerini korumaktadır.

Mevcut durumda yaşanan gelişmeler ise “Yeni Büyük Oyun”un üçüncü aşamasının da bu ülke üzerinden cereyan ettiğini ortaya koymaktadır. Bir diğer ifadeyle Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgaliyle başlayan “Yeni Büyük Oyun”un ikinci evresi, Amerikan işgali dönemi idi. Güncel durumda ise üçüncü evreye geçilmiştir. ABD’nin Afganistan’daki varlığından duyduğu rahatsızlıktan da anlaşılacağı üzere Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki tek bölgesel hegemon güç olmak istemekte ve buradaki etkisini hiçbir aktörle paylaşmaya yanaşmamaktadır. Yani bölgesel liderlik konusunda taviz vermeye yanaşmayan bir Rusya söz konusudur. Çünkü Moskova, kendisini Orta Asya’daki güç mücadelesinin dengeleyici aktörü ve devletler arası anlaşmazlıkların mutlak garantörü şeklinde konumlandırmak istemektedir (Knyazev, 2011: 77). Kremlin, politikalarıyla da bu yaklaşımını teyit etmektedir.

Diğer taraftan Rusya, sanılanın aksine ABD’nin Afganistan’da asker bulundurmasından efektif bir biçimde yararlanmıştır. Özellikle de ciddi bir terör tehdidiyle yüzleşmek durumunda kalmamıştır. Çünkü radikal gruplar, düzenledikleri saldırılarda daha ziyade Amerikan unsurlarını hedef alırken; ABD’nin bölgede gerçekleştirdiği operasyonların radikal gruplar üzerinde yarattığı baskı da Rusya’ya görece güvenli bir ortam yaratmıştır. Geline aşamada ise Amerikan güçlerinin çekilmesi sebebiyle bahse konu olan durum ciddi bir değişime uğramaktadır. Artık Rusya, mevzu bahis örgütlerin saldırılarına açık bir aktöre dönüşmektedir. Bu da Kremlin yönetimi açısından endişe verici bir güvensizlik durumu olarak nitelendirilebilir.

Güncel gelişmelere bakıldığında, Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirmesiyle birlikte bahse konu olan ülkedeki terör örgütlerinin güç ve otorite boşluğundan istifade ettikleri ve müttefiklerin çekilirken bıraktıkları bazı silahları ele geçirmek suretiyle etkinlik kazandıkları söylenebilir. Çünkü ülkedeki istikrarsızlık ve radikalleşme her geçen gün daha da tırmanmaktadır. Bu da gerek Orta Asya ülkelerini gerekse de Rusya'yı kaygılandıran bir husus olarak dikkat çekmektedir (Hill, 2021).

Bilhassa da Afganistan'daki belirsizlik ortamının DEAŞ'a alan açma ihtimali, bölgesel istikrarsızlığı arttırabilir. Bu da Çeçenler başta olmak üzere Rusya Müslümanlarına yansıyabilir. Bu sebeple Rusya, Afganistan'daki kaotik duruma karşı, bu ülkeye yönelik daha pro-aktif bir politika geliştirmeye çalışmaktadır. Bir başka deyişle Moskova yönetimi, boşluğu doldurmaya öncelik vermiştir.

Afganistan'dan kaynaklanan tehditler ve risklerden ötürü savunma politikalarına ağırlık veren ve bu kapsamda aldığı tedbirleri arttıran bölge ülkelerinin başında ise Tacikistan ve Kırgızistan'ın geldiği ifade edilebilir. Tacikistan, terör örgütü olarak kabul ettiği Ensarullah'ın ve bu örgütten ayrılan bazı kişilerce kurulduğu duyurulan Tehrik-i Taliban-w Tacikistan'ın (TTT) Taliban içerisindeki faaliyetlerinden rahatsızdır. Taliban'ın Tacikistan sınırına Ensarullah milislerini yerleştirmesi de söz konusu rahatsızlığı perçinleyen bir gelişme olarak not edilmelidir. Kırgızistan ise ciddi bir Selefileşme riskiyle yüzleşmekte ve radikalleşmenin Fergana Vadisi üzerinden kendi topraklarını istikrarsızlaştırabileceğine inanmaktadır.

Bilindiği üzere, Rusya'nın iki ülkede de üsleri bulunmaktadır. Dolayısıyla Rusya, iki ülkede de asker konuşlandırmış vaziyettedir. Hatta ülke dışındaki en büyük üssü Tacikistan'da yer almaktadır. Moskova yönetimi, bu üslerdeki personellerini savaş hazırlığı konumuna geçirerek Afganistan'daki gelişmelere hazırlıksız yakalanmak istememiştir. Dahası Kremlin, Tacikistan'daki asker sayısını da arttırma kararı almıştır. Bahse konu olan durum, bölge başkentlerinin bölgesel güvenlik mimarisi bakımından Rusya'ya önem atfettikleri anlamını taşıması hasebiyle oldukça dikkat çekici bir tabloya işaret etmektedir. Rusya da bahse konu olan ihtiyacı karşılamaya dönük aktif bir çaba içerisinde. Bir diğer

ifadeyle Moskova, Afganistan merkezli krizi, kendi jeopolitik etki alanını; yani bölgesel nüfuzunu bilhassa da askeri anlamada arttırma boyutunda bir fırsata çevirme arzusu içerisinde. Mevcut politikalarını da bu yaklaşım doğrultusunda şekillendirdiği anlaşılmaktadır.

Rusya'nın Tacikistan'daki asker sayısını arttırması ve bölgesel gelişmeleri Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde değerlendirmesi (Bachkov, 2021) ise Çin'le ilişkilerindeki farklılaşmayı göstermektedir. Çünkü Rusya, Çin ile birlikte üyesi oldukları Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) ön plana çıkarmaktan imtina eden bir tavır içerisinde. Nitekim gerek Kırgızistan gerekse de Tacikistan, KGAÖ üyesi devletlerdir. Bu yüzden de Moskova yönetiminin Afganistan stratejisinin temelinde yakın çevresinin istikrarını ve güvenliğini sağlama ve buradaki nüfuzunu paylaşmama hassasiyeti yer almaktadır. Dolayısıyla Kremlin'deki karar alıcılar, Rusya'nın güvenliğinin post-Sovyet alandan başladığına inanmakta ve söz konusu coğrafyada kendilerine paydaş bir aktör istememektedir.

Rusya'nın Orta Asya coğrafyasına yönelik politikasındaki temel stratejisi, güvenlik kaygılarını merkeze alan savunmacı bir perspektif üzerine inşa edilmiştir. Fakat söz konusu politika, güvenlikçi stratejilerli sınırlı bir durumu ifade etmemektedir. Çünkü Kremlin, arka bahçesindeki nüfuzunu paylaşmaktan sakınmakta ve bölgedeki tek hegemon güç olarak otoritesini diğer aktörlere kabul ettirmenin yollarını aramakta ve buna dönük hamlelerde bulunmaktadır. Bu yüzden Afganistan'da yaşanan gelişmeleri takip ederek bölge devletleriyle olan güvenlik temelli iş birliklerini arttırmaya özen göstermektedir.

Afganistan'ın küresel güç mücadelesindeki yerinin; yani jeostratejik ehemmiyetinin farkında olan Kremlin, söz konusu ülkedeki nüfuzunun iki önemli fırsat barındıracağı kanaatindedir. Bunlardan ilki, Rusya'nın geleneksel politikası olan; Sovyetler Birliği'nin 1979 yılındaki işgalinin de gerekçeleri arasında yer alan Hint Okyanusu'na ulaşma hedefiyle yakından ilişkilidir. Çünkü Moskova yönetimi, Afganistan'daki nüfuzunu arttırması halinde, Hint Okyanusu'na daha kolay erişebileceği kanaatindedir (Kaya, 2021).

İkincisi ise Afganistan'ın Ortadoğu'dan Güney Asya'ya ve oradan da Orta Asya'ya uzanan geçişleri sağlayan transit, lojistik ve enerji güzergahları bakımından kritik bir koridor olmasıdır. Suriye İç Savaşı vesilesiyle Tartus ve Lazkiye'deki askeri üsleri aracılığıyla Suriye'de etkili olan, Libya'da Wagner gibi Rus özel askeri şirketler üzerinden askeri faaliyetlerde bulunan ve İran'la yakın münasebetlerini devam ettiren Moskova yönetimi, Afganistan'da varlık göstermesi halinde Ortadoğu'daki etkinliğini daha da genişletebileceğine inanmaktadır. Bu sebeple de Rusya'nın Afganistan'la yakından ilgilendiği söylenebilir. Zaten Taliban'ın iktidara gelmesinin akabinde Afganistan'daki büyükelçiliğini açığa tutacağını açıklayan ilk ülke olan (Kazlov-Rynda, 2021) ve Taliban'ı geçmişte Moskova'da ağırladığı bilinen Rusya (RFERL, 2021), Afganistan'daki güç boşluğunu doldurmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Kremlin, Afganistan'da varlık göstererek Orta Asya'daki etkisini pekiştireceği fikrindedir (Ramani, 2021). Bu da Rusya'nın Afganistan'da Çin'le karşı karşıya gelebileceği anlamını taşımaktadır. Bu yüzden de Pekin yönetiminin Afganistan politikasına değinmek gerekmektedir.

3. 2. 1. 3. Çin Açısından Afganistan

Afganistan merkezli gelişmelerle yakından ilgilenen aktörlerden biri de hiç kuşkusuz Çin'dir. Pekin yönetiminin Afganistan'a ilişkin başlıca önceliği, ülkenin istikrarlı bir barış ortamına kavuşmasıdır. Çünkü Çin, bu ülkedeki radikalleşmenin Vahan Koridoru üzerinden Çin topraklarına yansması olasılığından ciddi şekilde endişe duymaktadır (Stanzel, 2021).

Pekin yönetimi, özellikle de DEAS'a bağlılığını bildirmiş olan Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin güç kazanmasından kaygı duymaktadır (Erman, 2016: 163). Bu bağlamda Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, Washington yönetiminin bölgede karışıklık çıkarmak, bölgede istikrarsızlık yaratmak ve Afganistan üzerinden Avrasya'yı kaosa; hatta bölgesel düzeyde vekil ve asil unsurların dahil olacağı bir hibrit savaşa yol açmak maskadıyla hızlı ve kontrollü geçişi sağlamaktan yoksun bir biçimde Afganistan'dan çekilerek kaosa uygun bir zemin yarattığını öne sürmüştür (Başaran, 2021). Dolayısıyla Pekin yönetimi, Washington yönetiminin bölgede güç boşluğu yaratarak kaosa kapı

araladığının bilincindedir. Bu bilinç ise Çin'i Taliban'la ilişkiler noktasında son derece temkinli, sağduyulu ve hoşgörölü bir yaklaşıma itmektedir.

Öte yandan Çin'in Afganistan'a ilişkin hedeflerinde Kuşak-Yol Projesi'nin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Zira Pekin yönetimi, Kuşak-Yol Projesi'nin Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun genişletilmesi aşamasında Taliban'a ihtiyacı olduğu kanaatindedir. Bu anlamda Afganistan'da son derece mühim yatırımları bulunan Çin'in bu ülkeye yönelik başlıca önceliği yatırımlarının ve söz konusu yatırımların inşasında çalışan Çinli işçilerin korunması ve dolayısıyla zikredilen ülkedeki güvenliğinin sağlanması ve siyasi durumun iyileştirilmesidir (Xing, 2021).

Yatırımları bağlamında Afganistan'ın eski hükümetlerinin gerekli güvenlik ortamını tesis edemediğini düşünen Pekin yönetimi, bu konuda Taliban'a ihtiyaç duyduğuna inanmakta ve İkinci Taliban dönemine sıcak yaklaşmaktadır. Hatta Taliban'la işbirliği geliştirmesinin nedenlerinden biri de budur. Bu inanç, halen varlığını korumaktadır. Bu da Çin'i Taliban'la işbirliği arayışlarına yönlendirmektedir. Nitekim taraflar, ekonomiyi merkeze alan ve karşılıklı çıkarları önceleyen pragmatik ilişkiler geliştirme noktasında istekli görünmektedir. Taraflar arasındaki temaslar ve yapılan karşılıklı açıklamalar da bunu teyit eder mahiyettedir.

Taliban'la de facto düzeyde işbirliği gelişme hususunda Çinli karar alıcıların kayda değer bir ilerleme sağladığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin 9 Temmuz 2021 tarihinde Taliban Sözcüsü Şahin, yani henüz Taliban Kabil'i ele geçirmeden önce verdiği demeçte, ülkesindeki Çin yatırımlarından hoşnut olduklarını açıkça dile getirmiştir. Ayrıca yatırımların ve yatırımlarda görev alan Çinlilerin güvenliğe dair taahhütte bulunarak Taliban'ın iradesin ide gözler önüne sermekten imtina etmemiştir. Elbette bu açıklama, oldukça mühimdir. Mevzubahis açıklama, Pekin yönetiminin beklentilerinin karşılanması hususunda Taliban'la uzlaştığına dair son derece güçlü sinyaller barındırmaktadır (Chew, 2021).

Diğer taraftan Şahin, Çinli ayrılıkçı grupların Afganistan'a girmesine izin vermeyeceklerini de dile getirmiştir (Chew, 2021). Bu sözler de taraflar arasında belirli bir mutabakata ulaşıldığı şeklinde yorumlanabilir. Anlaşılabacağı üzere ABD,

Afganistan'dan çekilerek Çin'in küresel hedeflerini baltalama amacı taşıyan kritik bir hamle yapmıştır. Buna karşılık Pekin ise Washington'un kaos planını bozma arzusu doğrultusunda sağduyulu bir şekilde hassas ve kırılgan jeopolitik dengeleri gözeterek hareket etmektedir. Bu bağlamda Çin, Afganistan'ı küresel hegemon güç haline gelmesine giden yolun en kritik aşaması şeklinde değerlendirmektedir.

Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse Çin, düzeni ya da bir diğer ifadeyle barışı inşa edebilen aktör olma; yani ABD'nin yapamadığını yapma arzusu içerisindedir. Bu yüzden de Pekin yönetimi, Afganistan'a yönelik yatırımlarını devam ettirmek istemektedir. Nitekim Pekin, gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği yatırımlar ve yardımlarla Afganistan'daki varlığını, etkisini, nüfuzunu ve en mühimi de ekonomik gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Bunun en somut göstergesi de 27 Eylül 2021 tarihinde Çin'in Afganistan'a yolladığı insani yardım malzemeleridir. Yardımların kabul töreninde Çin Büyükelçisi, Taliban yetkilileriyle aynı fotoğraf karesine girerek uluslararası toplumun Taliban'a mesafeli yaklaştığı bir dönemde konuya ilişkin son derece kritik bir mesaj vermiştir (Global Times, 2021).

Neticede Afganistan'da yaşanan hadiseler, Washington ile Pekin arasındaki mücadeleyi ivmelendirmektedir. ABD, Afganistan'dan çekilirken; Kuşak-Yol Projesi başta olmak üzere Çin'in jeopolitik hedeflerini önlemeye dönük adımlar atmıştır. Lakin bu durum, Taliban ile Pekin yönetimi arasında asgari düzeyde olsa bir uzlaşının sağlanmasına kapı aralamış gözükmektedir. Bu da Afganistan'ın geleceğinde Çin'in etkili olabileceğine işaret etmesi bakımından son derece önemli bir durumdur. Daha da mühim olanı, Afganistan'da etkili olan Çin'in Ortadoğu'daki faaliyetlerinin de artacağı öngörülebilir. Bununla birlikte AB'nin Afganistan politikasından bahsedilmesinde de yarar vardır.

3. 2. 1. 4. AB'nin Afganistan Politikası

Her ne kadar Biden, ABD'de Trans-Atlantik ilişkilerdeki hasarı onarma iddiasıyla iktidara gelmişse de Afganistan'dan çekilme kararını uygulaması, Trans-Atlantik ilişkilerde birtakım yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunların temelinde ise Afganistan'da oluşacak güç boşluğunun yaratacağı istikrarsızlıktan kaynaklanabilecek göç endişesi yer almaktadır.

Okyanus ötesi bir ülke olan ABD, Afgan göçmenler meselesine dair çeşitli açıklamalarda bulunsa da hiç kuşkusuz konuyu Kıta Avrupası kadar önemsememektedir. Çünkü AB, göçmenlerin Afganistan-İran-Türkiye rotasını kullanarak AB ülkelerine ulaşmak istediğini açıkça gözlemleyebilmektedir. Bu nedenle de ABD'nin çekilme kararı, AB'nin muhalefetine uğramasına rağmen hayata geçirilmiştir. Bahse konu olan ayrışmayı, 30 Mayıs 2021 tarihinde AB Afganistan Özel Temsilcisi Thomas Nicholson tarafından yapılan açıklama da gün yüzüne çıkarmıştır. Çünkü bahsi geçen açıklaması esnasında Nicholson, AB'nin niyetinin Afganistan'da kalmak olduğunu belirtmiştir. (Azad Radio, 2021). Bu da Afganistan politikasında Brüksel ile Washington arasında çok fazla konuşulmasa da ciddiye alınması zaruri olan mühim bir ayrışmanın yaşandığı şeklinde yorumlanabilecek bir durumu gözler önüne sermiştir.

Görüldüğü gibi AB üye devletleri, Afganistan'dan çekilme noktasında NATO müttefiki olarak ABD'nin kararına uygun davransa da çekilme kararına düşük tonla da olsa itiraz etmiştir. Mevcut durumda AB devletleri, Afganistan merkezli hadiseleri yakından takip etmektedir. Bu devletler içerisinde ön plana çıkan aktör ise şüphesiz Fransa'dır. Paris yönetimi, uluslararası kamuoyunda iki radikal grup olarak algılanan DEAŞ ile Taliban'ı karşı karşıya getirmek isterken; Ahmed Mesud'u da meşru ve barışçı bir figür olarak sunmakta ve dolayısıyla ön plana çıkarmaktadır. Bu yorumun temel sebebi ise "Fransa'nın Soros'u" ve "Çağımızın Lawrance'ı" gibi adlandırmalarla bilinen Bernard Henry Levy'nin Mesud'la ve diğer Taliban karşıtı muhalif gruplarla kritik temaslarda bulunmasıdır. Bahse konu olan durum, Paris'in Levy üzerinden Taliban karşıtı arayışlara arabuluculuk yapmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte Fransa'nın Mesud'la olan temaları, Paris'in bölgede iş birliği yaptığı temel aktörlerin Tacikler olduğunu göstermesi bakımından da bölgedeki denklemlerin anlaşılabilmesi açısından oldukça anlamlıdır.

Paris'in Tacikleri desteklemesine Taciklerin çok rasyonel olmasa da sempatiyle bakmasını sağlayan bir husus da Fransızlar ile Taciklerin aryan ırka mensup olduğu yönündeki kimliğe dayalı düşüncelerdir. İran'ın Taciklere Pençşir üzerinden verdiği destek ve son dönemdeki Fransa-İran yakınlaşması da bu aryan ırk iddiasından kaynaklanmaktadır. Fransa'nın Levy üzerinden yürüttüğü strateji,

dünyanın kalpgâhı olan Avrasya'ya açılan kapı konumundaki Afganistan'daki güç boşluğunu Rusya ve Çin gibi aktörlerin doldurması yerine, Kıta Avrupası'nın bölgesel ve küresel siyasetteki etkinliğini arttırma çabası şeklinde okunabilir. Hatta bu konuda ABD'nin Fransa'ya alan açtığı ve iki ülke arasında bir gizli anlaşmanın bulunduğu yönünde iddialar da mevcuttur. Bu anlamda Paris, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu hattındaki nüfuzunu arttırma arzusu içerisindedir. Belirtilen arzu doğrultusunda Fransa, ilerleyen süreçlerde AB'nin NATO ve ABD olmaksızın Afganistan'a müdahalede bulunmasını ve kendi çalışmak istediği grupları iktidara getirmeyi bile tartışmaya açabilir.

Bölgesel nüfuz bağlamında Fransa'nın arzu ettiği başka husus da Afganistan'ın doğal kaynakları üzerinde etki kurmaktır. Söz konusu ülkenin zengin demir, bakır, lityum ve kobalt madenlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Lityumun Suudi Arabistan'ı olarak bilinen Afganistan, elektrikli otomobillere geçişle birlikte yeraltı zenginlikleriyle daha sık anılan bir ülke olacaktır. Nitekim Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolarlık bir maden rezervinin bulunduğu öne sürülmektedir. Kuşkusuz Fransa da bu madenlerin kontrolünü kendi şirketlerine devretmek isteyecektir. Fransız Total firması başta olmak üzere Fransız şirketlerin Afganistan'daki faaliyetlerini arttırmak isteyen Paris'in bu hedefine ulaşması ise Afganistan politikasının başarılı olup olmamasına bağlıdır.

Sonuç olarak Fransa, Afganistan'da 20 yıl boyunca yaptığı yatırımları korumak, bu yatırımları genişleterek söz konusu ülkedeki ekonomik kazanımlarını arttırmak ve Afganistan'ın zengin yer altı kaynaklarından faydalanmak istemektedir. Bunu yaparken de siyaseten Afganistan'daki güç boşluğunu doldurmak gerektiğini düşünmektedir. Bu yaklaşımıyla Paris hem dünyanın kalpgâhındaki etkini arttırmak suretiyle Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyalarındaki nüfuzunu genişleteceğini hem de Kıta Avrupası'nın siyasi liderliğini üstlenebileceğini düşünmektedir. Bu çerçevede Fransa'nın Afganistan politikasında iki amacı ön plana çıkmaktadır.

Bunlardan ilki, DEAŞ'ı destekleyerek bu örgütle Taliban'ı çarpıştırmaktır. Nitekim Paris yönetiminin Suriye İç Savaşı esnasında terörist grupları vekalet savaşçısı olarak kullandığı gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim Fransız çimento devi

Lefarge'ın Fransız istihbaratının bilgisi dahilinde terör örgütü DEAŞ'a 2016 senesinden beri ödeme yaptığı ifşa olmuştur (Deutsche Welle, 2021). Bunun bir benzerinin Afganistan'da yaşanmasının şaşırtıcı olmayacağını vurgulanması ve bu olasılığa dikkat çekilmesi büyük önem arz etmektedir.

İkincisi ise Ahmed Mesud üzerinden Kuzey İttifakı'nı yeniden inşa etmek ve kendisine yakın bulduğu kadrolar tarafından yönetilen bir Afganistan ortaya çıkarmaktır. Levy'nin bölgedeki temasları da bununla ilişkilidir. Kıta Avrupası'nın siyasal özerkliğine ilişkin tartışmalar, Afganistan'daki ABD-AB ayrışmasıyla birlikte düşünüldüğünde, Fransa'nın AB ülkelerinin desteğini alacağı öngörülebilir. Elbette bu durumun Trans-Atlantik ilişkilere olumsuz bir şekilde yansıtacağını öne sürmek de mümkündür.

3. 2. 2. Bölgesel Aktörler Açısından Afganistan

Afganistan, bölgesel ve bölgeler arası etkileşim bağlamında oldukça kritik bir jeopolitik konumda yer almaktadır. Bu nedenle de tezin bu kısmında Afganistan'ın yakın çevresinde yer alan aktörlerin Afganistan merkezli gelişmelere yaklaşımı ele alınmaktadır.

3. 2. 2. 1. Türkiye'nin Afganistan Politikası

Türkiye'nin Afganistan'la olan münasebetleri, 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Bahse konu olan süreçteki ilişkiler olumlu bir muhtevaya sahip olmuştur. Nitekim Afganistan'da Emanullah Han döneminde yürütülen modernleşme adımları esnasında da söz konusu ülke, Türk Devrimi'ni ve bu anlamda Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almıştır.

Türkiye'nin Afganistan'a olan ilgisinin nednelerinden biri de ülkede yaşayan Türk soylular olan Özbekler ve Türkmenlerdir. Bu sebeple de ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında Türk askeri, NATO kapsamında bahsi geçen ülkede askeri görev ifa etmesine rağmen daha çok yumuşak güç faaliyetlerine odaklanmıştır. Zaten bu yüzen Türkiye'nin yaptığı kalkınma yardımları noktasında Afganistan ön plana çıkarak ilk sırada yer almıştır. (Anadolu Ajansı, 2019). Bu anlamda Türkiye'nin Afganistan'ı tarihi ve kültürel bağların da etkisiyle işgal

döneminde de yumuşak gücü üzerinden etkili olacağı bir coğrafya olarak gördüğü ve esasen Afgan halkının refahını önceleyen bir yaklaşımla hareket ettiğini ifade etmek mümkündür.

Türkiye, TİKA ve Maarif Vakfı gibi kuruluşlar söz konusu birtakım yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetler daha ziyade eğitim, sağlık, temiz suya erişim, temel gıda gibi alanları içermiştir. (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2021). Ankara, Afgan Barış Süreci'nde de inisiyatif geliştirerek Afganistan'da istikrarlı ve barışçıl bir düzenin kurulabilmesi için elinden geleni yapmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, 2007 senesinde "Üçlü Diyalog Grubu"nu oluşturmuş ve 2011 yılında da "Asya'nın Kalbi: İstanbul Süreci"ni hayata geçirmiştir. Kabil'in Taliban'ın kontrolüne girmesinden sonra da Türkiye, Taliban yönetimini tanımamasına rağmen Afgan halkının refahı ve bölgesel barış için çaba harcamıştır (Deutsche Welle, 2021). Bu çerçevede Ankara, Taliban yönetimine Afganistan'ın istikrarına katkıda bulunacak önerilerde bulunarak barışçıl bir yaklaşıma sahip olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.

Türkiye, Afganistan'daki durumun bazı riskler yarattığına da inanmaktadır. Söz konusu riskler ise göç ve güvenlik boyutuyla ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Afganistan merkezli yeni bir göç hareketinin ulusal güvenliğini ve demografik yapısını tehdit eden bir durum yaratmasından kaygılanmaktadır. Çünkü Suriye İç Savaşı sırasında Suriye'den kaçarak Geçici Koruma Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye sığınan göçmenlerin arasına terörist unsurların da sızdığı görülmüş ve Türkiye'de çok sayıda bombalı saldırı meydana gelmiştir. Bu nedenle de Türkiye, yeni bir göç hareketiyle karşılaşmak istememekte ve Afganistan merkezli göç hareketlerinin önlenmesinin başlıca yolunun da Afgan halkına kendi ülkelerinde insanca yaşayabilecekleri bir ortamın yaratılmasından geçtiğine inanmaktadır.

Tüm bu nedenlerden ötürü Türkiye, göç hareketinin kaynağında; yani Afganistan'da durdurulması gerektiğine inanmaktadır. Bu da göçe sebebiyet veren gerekçelerin yok edilmesini gerektirmektedir. Yani Afganistan'da istikrarlı bir düzen tesis edilmesini zaruri hale getirmektedir. Bu yüzden de Ankara, barışçıl ve yapıcı bir yaklaşım geliştirmeye özen göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye, Afgan Sorunu bağlamında göç ve güvenlik temelli kaygılar taşımakta ve krizlerin aşılabilmesi amacıyla bölge devletleriyle eşgüdüm halinde hareket ederek kolektif bir tavır geliştirilmesini önemsemektedir.

3. 2. 2. 2. Özbekistan’ın Afganistan Politikası

Özbekistan, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip etmektedir. Çünkü Afganistan’la sınırdaş bir ülkedir. Üstelik Taşkent, Afganistan merkezli istikrarsızlığın radikal gruplar vesilesiyle Fergana Vadisi’ne sirayet etmesinden çekinmekte güvenlik endişesi hissetmektedir. Bundan ötürü Taşkent yönetimi, Afganistan’ı uluslararası projelerin merkezi haline getirmek istemekte ve Taliban’ı uluslararası işbirliği zemine çekmesi halinde radikalleşmeyi engelleyebileceğine inanmaktadır.

Taşkent’in Taliban’a yönelik olumlu mesajlar verdiği ve bu yapıyla en azından de facto boyutta çalıştığı görülmektedir. Bunun nedeni ise terör örgütü DEAŞ’ın sözde Horasan Emirliği aracılığıyla Afganistan’da son dönemde artan etkinliğidir. DEAŞ’a bağlılık bildiren gruplardan biri de Özbekistan tarafından terör örgütü olarak nitelendirildiği bilinen Özbekistan İslam Hareketi’dir. Bu yapının El Kaide’yle olan iltisakı ve DEAŞ bünyesindeki faaliyetleri sebebiyle DEAŞ’la mücadele eden Taliban, Özbekistan için daha makul bir partner olarak gözükmektedir. Yani Taşkent yönetimi, son derece güvenlikçi bir perspektifle hareket etmekte ve bölgesel güvenliği ulusal güvenliğinin teminatı olarak değerlendirmektedir.

Özbekistan’ın çabalarını gösteren en mühim gelişme ise 15-16 Temmuz 2021 tarihlerinde söz konusu ülkenin başkenti olan Taşkent’te düzenlenen “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık. Sınamalar ve Fırsatlar Konferansı” olmuştur. Bahsi geçen konferansa çok sayıda ülkenin Dışişleri Bakanları katılmıştır (The Asia Today, 2021). Bu konferans vesilesiyle Özbekistan, bölgesel ve küresel aktörlere Afganistan’da barışın inşasına katkıda bulunmaları gerektiği mesajını iletmiştir (ANKASAM, 2021). Aynı zamanda konferans, Taşkent’in problemlerin diyalog yoluyla çözülmesinden yana olduğunu ortaya koyması bakımından oldukça mühim bir gelişme olarak not edilmelidir.

Ayrıca Özbek karar alıcılar, Orta Asya ile Güney Asya arasındaki bölgesel bağlantının teşkil edilmesi ve geliştirilmesi için de elinden geleni yapmaktadır. Bu çerçevede Afganistan'ı bölgesel işbirliği projelerinin içine çekmeye odaklanan bir Özbekistan realitesi vardır. Söz konusu çabayı gözler önüne seren en mühim proje ise Timriz-Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver Demiryolu'dur (Kaya, 2021). Kısaca özetlemek gerekirse Özbekistan, Afganistan'ın uluslararası toğlumun dışına itilmesine karşı çıkmakta, bunun radikalleşmeyi arttıracığını düşünmekte ve işbirliğine öncelik veren yapıcı ve pragmatik bir yaklaşım sergilemektedir.

3. 2. 2. 3. Türkmenistan'ın Afganistan Politikası

Dönemin Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov, Afganistan'ın içinde bulunduğu insani krizin farkında olduğunu her fırsatta ortaya koymuştur. Nitekim Türkmen lider, Afganistan'ın sorunlarının diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini savunmaktadır.

“Daimi Tarafsızlık Statüsü” bulunan bir devlet olması sebebiyle Türkmenistan'ın bu yöndeki barışçıl çabalara ev sahipliği yaparak Afgan Sorunu'nda arabuluculuk rolü oynaması beklenebilir. Bahsi geçen statü sebebiyle dış politikasını ağırlıklı olarak boru hatlarını çeşitlendirme amacı doğrultusunda inşa eden Aşkabat yönetimi (Erol, 2012: 15), Afganistan merkezli problemlerin aşılmasının en önemli yolunun da bölgesel işbirliğini teşvik edecek ve dolayısıyla Taliban'ı radikalleşmeden uzak tutacak projeler olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Aşkabat yönetimi, TAPI ile TAP gibi enerji projelerini ön plana çıkarmaktadır.

Anlaşılacağı üzere Aşkabat yönetimi hem insani yardım faaliyetleri hem de uluslararası projeler vasıtasıyla Afganistan'ın uluslararası topluma entegre olmasını ve ülkedeki insani ve ekonomik krizin ortadan kaldırılmasını arzulayan bir yaklaşım doğrultusunda hareket etmektedir. Bu sebeple de Türkmenistan, “Daimi Tarafsızlık Statüsü”ne de uygun bir şekilde projeler bazlı girişimler üzerinden Afganistan'ı bölgesel işbirliğine çekmek için yoğun bir şekilde çalışmaktadır.

3. 2. 2. 4. Kırgızistan'ın Afganistan Politikası

Kırgızistan, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından ve sükunetle bir şekilde takip etmektedir. Çünkü ülke, tıpkı Özbekistan gibi Afganistan'da radikalleşme ve terörün artması halinde, hadiselerin Fergana Vadisi'ne sirayet etmesinden endişelenmekte ve bunun yaratacağı istikrarsızlıktan çekinmektedir. Zira Fergana Vadisi, radikal gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Bu da bölgeyi bir ateş çemberine dönüştürme potansiyeline sahiptir, denilebilir. Bu yüzden de Bişkek yönetimi, Afganistan'da Taliban'ı destekleyen ya da sert bir şekilde karşı çıkan bir duruş ortaya koymaktan imtina etmekte ve daha ziyade inani diplomasinin işletilmesine; bu anlamda da yardım faaliyetlerine odaklanmaktadır.

Yani Bişkek yönetimi, Afgan halkının refahına öncelik veren ve en temelde bölgedeki sorunu kaynağında çözmeyi amaçlayan etkin bir kamu diplomasisi yürütmektedir. Bu anlamda Kırgızistan, bilhassa da Afganistan'daki Kırgız vatandaşlarına yönelik yardımlarıyla dikkat çekmektedir. (TRT Avaz, 2021). Bu da Kırgızistan'ın Taliban'la de facto da olsa işbirliği yapmak istediği şeklinde yorumlanabilir.

3. 2. 2. 5. Kazakistan'ın Afganistan Politikası

Diğer bölge ülkeleri gibi Kazakistan da Afganistan'da istikrarlı bir düzenin tesis edilmesini arzulamakta ve işbirliğini merkeze alan son derece yapıcı bir perspektif ortaya koymaktadır. Nitekim Astana yönetimi, Afganistan'daki soruların diyalog yoluyla çözülmesinden yana olduğunu her fırsatta en yüksek tondan ifade etmektedir. Zaten bundan dolayı Taliban'ın Kabil'i kontrol altına almasından sonra Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Taliban'la karşılıklı çıkarlara öncelik veren iş ilişkileri geliştirmeye hazırlandıklarını dile getirmiştir (Haberler, 2021). Ancak Kazakistan, göç ve güvenlik temelli endişeler de yaşamaktadır. Zira ekonomik ve sosyolojik problemlere sebebiyet verebilecek bir göç hareketiyle karşılaşmak istemeyen Astana yönetimi, en temelde göçe neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması gerektiği fikrini dile getirmektedir. Bu yüzden de Astana, Afganistan'da istikrarın ve refahın sağlanmasını hedefleyen bir insani diplomasi yürütmektedir.

Diğer taraftan Astana'nın güvenlik temelli tedirginlikleri de azami düzeydedir. Bu bağlamda Kazakistan, radikalleşme ve terörden kaygılanmaktadır. Bu yüzden de Taliban'ı uluslararası toplumdan izole etmenin radikalleşmeyi reşvik etmek anlamına geleceğine ve bunun da bölgesel güvenlik ortamına zarar vereceğine inanmaktadır. Bundan dolayı Kazakistan, işbirliğini esas alan bir yaklaşımla hareket etmektedir. Kısacası Kazakistan'ın Afgan Sorunu bağlamındaki başlıca önceliği, Afganların hayatlarını rahatlıkla sürdürdüğü bir ülkenin oluşturulması ve böylelikle göç ve radikalleşmenin önlenmesidir. Çünkü Astana yönetimi, böylesi bir projeksiyonun hayata geçirilmesi durumunda Orta Asya bölgesinde de istikrarlı bir ortamın yaratılabileceği şeklinde bir inanca sahiptir. Çabalarını da bun inanç doğrultusunda şekillendiren bir Kazakistan söz konusudur.

3. 2. 2. 6. Pakistan'ın Afganistan Politikası

Pakistan, Afganistan'la sınırdas olduğu için Afgan Sorunu'ndan en çok etkilenen ve Afgan Sorunu'nun çözümü noktasında inisiyatifi elinde tutmak isteyen bir ülkedir. Bu noktada Pakistan'ın Afgan Sorunu bağlamında iki tehdit algıladığı söylenebilir. Söz konusu tehditlerin başında Durand Sınır Hattı mevzuu gelmektedir. Zira son dönemde Pakistan'da etnik ve mezhepsel ayrılıkçılığın arttığı görülmektedir. Özellikle de Afganistan'da oluşan güç boşluğunun Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP) gibi terör örgütleri tarafından fırsata çevrilmesi, Pakistan'da birtakım tehditlerin ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Üstelik söz konusu tehditlerin Pakistan'ın bölünmesi gibi bir riski barındırdığı da görülmektedir. Ayrılıkçı Beluç hareketleri ve Peştun milliyetçisi yapılar bu bölünme olasılığında öne çıkan gruplar olarak nitelendirilebilir.

Böylesi bir ortamda İslamabad yönetimi, Taliban'ın Peştun milliyetçiliği yapmasından kaygılanmaktadır. Buna ek olarak Afganistan'ın istikrarsızlaşmasının Taliban'ın sırtındaki göç yükünü arttırdığı da aşıkardır. Göçmen meselesi de Taliban'ın Pakistan'a mesafeli yaklaşmasına yol açmaktadır.

Diğer taraftan Pakistan, Diyobendi Medreseleri'ne ev sahipliği yapması sebebiyle Taliban üzerinde ciddi bir nüfuza da sahiptir. Hatta Pakistan istihbaratının Taliban üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinden sonra aylarca yaşanan hükümet kuramama krizi de Pakistan

İstihbaratı Başkanı'nın Kabil ziyaretiyle çözülmüştür. Aynı şekilde Taliban'ın Penşir'i ele geçirmesinde de Pakistan İstihbaratı'nın istihbarat paylaşımında bulunarak destek verdiği bilinmektedir. Tüm bu hususlar ise İslamabad yönetiminin Taliban'ın karar alma ve inisiyatif geliştirme süreçlerine olan etkisinin yansıması olarak nitelendirilebilir.

Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin iki ana nedeni vardır. Bunlardan ilki, hareketi kontrol altında tutarak Durand Hattı'nın tanınmasını sağlama amacıdır. İkincisi ise bölgesel güç mücadelesinde Pakistan'ın temel rakibi ve hatta düşmanı olan Hindistan'a karşı stratejik derinlik elde etmek istemesidir. Bu yüzden de Pakistan, Taliban'ı resmen tanımasa da diğer devletlerin tanıması amacıyla etkin bir konferans diplomasisi yürütmekte ve tanınma sorununu aşmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Fakat Taliban içerisindeki ulusalcı kesimler, örgütün her şeye rağmen Peştun milliyetçisi olduğunu ortaya koymakta ve taraflar arasında sınır çatışmaları vuku bulmaktadır. Dahası son dönemde Taliban, Hindistan'la ilişkilerini geliştirme eğilimi sergilemekte ve bu da Pakistan'ın Afganistan üzerinden stratejik derinlik elde etmesini zorlaştıracak gibi görünmektedir. Bu yüzden de Pakistan'ın Taliban politikasında birtakım engellerle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür.

3. 2. 2. 7. Hindistan'ın Afganistan Politikası

Yukarıdaki bilgilerden de tahmin edileceği üzere Pakistan, birinci Taliban döneminde Afganistan'daki nüfuzunu arttırmış ve Taliban'la yakın ilişkiler geliştirmiştir. Amerikan müdahalesi esnasında ise Pakistan, büyük ölçüde oyunun dışına itilmiştir. Elbette söz konusu durum, Hindistan'a jeopolitik anlamda mühim bir fırsat sunmuştur. Çünkü işgal döneminde Afganistan'daki etkisi artan bölgesel aktörlerin başında Hindistan gelmiştir. Bu yüzden de Yeni Delhi yönetimi, Afganistan Parlamentosu binasının inşası da dahil olmak üzere ülkede çok sayıda yatırım gerçekleştirmiş ve hatta Afganistan'da inşaat sektörünün başat aktörlerinden biri olmuştur (Başaran, 2022). Bu da Hindistan'ın Afganistan'daki nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Üstelik Yeni Delhi yönetimi, işgal sürecinde Kabil'deki karar alıcılarla son derece olumlu ilişkiler de geliştirmiştir. Buna ek olarak Hindistan'ın Afganistan'daki yardım ve yatırımları, Afgan halkı nezdinde

ülkenin imajına da olumlu yansımış ve bu da Hindistan'ın Afganistan'daki yumuşak gücünü arttırmıştır.

Tahmin edileceği gibi Hindistan, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini istemeyen bir bölgesel güç olmuştur. Zira ikinci Taliban döneminin başlaması, Yeni Delhi yönetimini meseleye güvenlik ve terörizm tehdidi bağlamında yaklaştırmaya yönlendirmiş ve Hindistan, tehdit algıları ön plana çıkan bir strateji geliştirmiştir (Joshi, 2021). Lakin bu durum, ikinci Taliban döneminde de Pakistan'ın Afganistan'daki etkisinin artması neticesini doğurmuş ve bu da Hindistan'ın etkisinin sınırlanması gibi bir sonuca sebebiyet vermiştir.

Bahse konu olan nedenlerden ötürü Hindistan, Afganistan politikasında strateji değişikliğine gitmiş ve Hindistan'dan bir heyet 2 Haziran 2022 tarihinde Kabil'i ziyaret ederek bir anlamda Taliban yönetimine bir anlamda zeytin dalı uzatmıştır. Heyet, ziyaret kapsamında Muttaki'yle görüşmüştür. Bahsi geçen ziyaretin ardından Hindistan, Afganistan'a ilaç ve buğdaydan oluşan insani yardım malzemeleri gönderileceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra Afgan halkının kış koşullarını görece rahat aşabilmesi maksadıyla kıyafet gönderileceği de duyurulmuştur. Bu da Hindistan'ın Afganistan'daki yumuşak gücünü arttırmak istediğinin göstergesi olmuştur (The Times of India, 2022). Zira Yeni Delhi, mevzubahis isteğe uygun bir kamu diplomasisi uygulamaya başlamıştır.

2 Haziran 2022 tarihinde ise Hindistan, Kabil'deki büyükelçiliğini yeniden faaliyete geçirmiştir. Böylelikle Hindistan, her ne kadar Büyükelçi ataması gerçekleştirilmemişse de daha alt seviyedeki diplomatlarını Afganistan'a göndermek suretiyle ülkedeki diplomatik faaliyetlerini yaklaşık bir yıl arından bir kez daha başlatmıştır. Dolayısıyla Hindistan-Taliban ilişkilerinde yumuşama dönemi yaşanmıştır. Buna paralel olarak da Pakistan-Taliban hattında kömür krizi, sınır çatışmaları ve terör gibi meselelerden ötürü yaşanan gerilimler tırmanmaya başlamıştır. Böylesi bir ortamda Taliban-Hindistan yakınlaşmasının hız kazandığını ve hatta Hindistan'ın Afganistan'daki yatırımlarını yeniden başlatacağının gündeme geldiğini ifade etmek gerekmektedir. Kuşkusuz Yeni Delhi'nin bahse konu olan adımları, Taliban'ın daha bağımsız bir aktör olarak hareket etmesini sağlayacaktır. Çünkü bu durum, Taliban'ın Pakistan'ın taleplerini Hindistan'la

ilişkileri üzerinden dengeleyebileceği bir hareket alanı kazanmasına kapı aralamıştır, denilebilir. Yani Hindistan, her ne kadar ikinci Taliban dönemine mesafeli yaklaşmışsa da zaman içerisinde mevzubahis politikasını değiştirmiş ve yumuşak güç araçları vasıtasıyla Afganistan'daki yumuşak gücünü ve buna bağlı olarak nüfuzunu arttırmaya odaklanmıştır. Burada da yatırımlar ve kamu diplomasisi ön plana çıkmıştır.

Hindistan'ın bahsi geçen politikaya yönelmesinin iki nedeninin bulunduğu ifade edilmelidir. Bunlardan ilki, Hindistan'ın Afganistan'ı doğal kaynaklar bakımından zengin olan Orta Asya coğrafyasına açılan bir kapı olarak görmesidir. Bu anlamda özellikle de Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Yeni Delhi nezdinde bir çekim merkezi olduğunu söylemek mümkündür (Koyuncu, 2021). Özellikle de Hindistan'ın enerji bağımlısı bir ülke olması ve bu yüzden de tedarik noktasında birden fazla aktörle olumlu münasebetler geliştirmek istemesi, Orta Asya devletleriyle olan bağlarını geliştirme arzusunu tetiklemektedir. Bu durum ise Hindistan'ı Afganistan üzerinden Orta Asya açılımı yapmaya itmektedir. Aynı zamanda Hindistan, söz konusu bölgede yer alan ülkeler için de Hint Okyanusu'na açılan kapı mahiyetindedir. Çünkü bölge devletleri, kara devletleri olup ihracat noktasında denizlere erişim sağlamanın yollarını aramaktadır. Dolayısıyla Hindistan ile bölge devletleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinin karşılıklı olarak tarafların beklentilerine ve çıkarlarına uygun bir durum yarattığı ifade edilebilir. Bundan ötürü Yeni Delhi ile Orta Asya arasında bir yakınlaşma yaşanmakta ve bu yakınlaşma da Afganistan'a yansımaktadır. Hindistan-Taliban hattındaki yakınlaşmayı da bu çerçeveden okumak mümkündür.

İkinci olarak Hindistan'ın hem Pakistan hem de Çin'le sınır sorunları bulunmaktadır. Yeni Delhi yönetimi, bölgesel güvenlik bağlamında Islamabad'ı rakip olarak görürken; küresel jeopolitikte de temel rakibinin Çin olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle de Hindistan'ın Afganistan'da Çin ve Pakistan'ın nüfuzunu sınırlandırmak istediği söylenebilir. Bahse konu olan bu durum da Yeni Delhi'yi Taliban'la olan münasebetlerini geliştirmeye iten etkenler arasında yer almaktadır. Taliban yönetimi ise Pakistan ve Çin'e olan bağımlılığını azaltmak ve bunu yaparken de Hindistan üzerinden Batı'yla sağlıklı bir iletişim geliştirmek istemektedir. Nitekim ABD'nin Çin'i kuşatmak maksadıyla hayata geçirmeye

çalıştığı “Özgür ve Açık Hint-Pasifik” strajisinde kilit role sahip olan Hindistan’ın Washington yönetimiyle olan müttefiklik ilişkileri, Taliban yönetimi tarafından Batı’yla ilişkilerin onarılması ve bu bağlamda tanınma sorununun aşılması açısından dünyaya açılan bir kapı olarak görülebilir (Başaran, 2022). Yani Taliban, Hindistan’ın Afganistan’daki sorunların çözülmesi ve Taliban’ın uluslararası toplumla makul bir ilişki biçimi teşkil etmesi noktasında Hindistan’ın kritik bir sorumluluk üstlenebileceği kanaatindedir.

Sonuç olarak Hindistan, ilk aşamada ABD’nin Afganistan’daki varlığını sürdürmesini savunmuş ve Taliban’ın ülkeye yeniden egemen olmasına çekinceli bir şekilde yaklaşmıştır. Lakin zaman içerisinde söz konusu politikanın kendi çıkarlarına uygun olmadığı kanaatine ulaşan Yeni Delhi yönetiminin politika değişikliğine gittiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle de Hindistan, Pakistan ve Çin’i sınırlandırmak ve enerji faktörünün de etkisiyle Orta Asya’ya yakınlaşmak için Taliban’la ilişkilerini geliştirme kararı almıştır. Halihazırda yaşanan gelişmeler de Taliban ile Yeni Delhi hattındaki münasebetlerin genişleme ve derinleşme yönünde ilerlediğine işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Taliban ise Hindistan’la ilişkilerinin gelişmesini Batı’yla iletişimi güçlendirecek bir süreç olarak görmektedir. Buna ek olarak Taliban yönetimi, Hindistan’ın Afganistan’a yapacağı yardımları ve yatırımları da ülkedeki ekonomik krizi ve iktisadi sorunlara bağlı olarak her geçen gün daha da derinleşen insani krizi sınırlandırmaya katkıda bulunacak bir partner olduğunu düşünmektedir. Bu da taraflar arasındaki münasebetlerin daha ileri seviyelere taşınacağına habercisi olarak yorumlanabilecek bir duruma işaret etmektedir.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin komünizmi yayma ve Hint Okyanusu'na ulaşma gibi ideolojik ve jeopolitik nedenlerden ötürü işgal ettiği Afganistan'da işgale karşı ciddi bir direniş yaşanmıştır. Pakistan'daki Diyobendi ekolünden etkilenen mücahitler “kafirle mücadele” argümanı üzerinden motive oldukları savaşı kazanmışlarsa da işgalden sonra devirdikleri Necibullah Hükümeti'nin yıkılmasının ardından söz konusu ülkede istikrarlı bir düzen tesis edememişlerdir.

Bahse konu olan durum, Mücahitlerin iktidarı kendi aralarında paylaşamamalarından kaynaklanmıştır. Bu süreçte Afganistan, iç savaşa sürüklenmiş ve uzun yıllar boyunca Sovyet işgaline karşı savaşan grupların birbirleriyle çatıştığı bir süreç cereyan etmiştir. Bununla birlikte Afganistan'ı iç savaşa sürükleyen mevzubahis süreç, Taliban'ı yaratan koşulları da oluşturmuştur.

Kandahar'da Molla Ömer tarafından 1994 senesinde kurulan Taliban, ilk aşamada iç savaştan nemalanan savaş lordlarının kötü uygulamalarına karşı Afgan halkının talepleri doğrultusunda hareket eden bir örgüt imajı teşkil etmiştir. Zira Taliban kurulduğu dönemde kaçırılan kızların kurtarılması, tecavüz ve hırsızlık gibi hadiseleri cezalandırılması gibi olaylara karşı tutumuyla Afgan halkının desteğini ve sempatisini kazanmayı başarmıştır. Bu da Taliban'ın kısa süre içerisinde büyümesine yol açmıştır. Nitekim 27 Eylül 1996 tarihinde Kabil'i ele geçiren Taliban, Afganistan İslam Emirliği'ni ilan etmiştir.

İdeolojik olarak Diyobendi medreselerinin radikal bir şekilde yorumladığı Sünni-İslam anlayışını içselleştiren hareket, “Emir-ül Müminin” ilan ettiği lideri tarafından şariat kurallarına dayalı bir siyasal sistem teşkil etmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki; Taliban'ın radikalleşmeye açık Sünnilik yorumu ve ortaya koyduğu sistem, hareketin Selefi gruplarla yakın ilişkiler geliştirmeisni de beraberinde getirmiştir. Nitekim Taliban, Amerikan işgaline kadar devam eden süreçte başta kadın hakları olmak üzere insan hakları ihlalleriyle anılan bir aktör olmuş, bahsi geçen dönemde Afganistan'da El Kaide gibi terör örgütleri varlık göstermiş ve Afganistan, uluslararası toplumdan tecrit edilmiştir.

Neticede 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide'nin düzenlediği terör saldırıları, birinci Taliban döneminin de sonunu getirmiştir. Zira saldırıların ardından ABD, Taliban'dan söz konusu örgütün lideri olan Ladin'in kendilerine teslim edilmesini talep etmiş; fakat Taliban, Ladin'i kendilerinin yargılayabileceğini belirterek Washington yönetiminin bu isteğini reddetmiştir. Bunun üzerine ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adını verdiği harekâtı başlatarak Afganistan'ı işgal etmiştir.

İşgalin ardından Taliban yönetimi devrilmiştir. Bu süreçte Halilzad'ın yönlendirmeleri doğrultusunda Afganistan'da ulus-devlet inşa süreci başlatılmıştır. Düzenlenen konferanslar üzerinden yürütülen süreçten Taliban dışlanmış ve Afganistan merkezli gelişmelerde bu örüğe herhangi bir rol verilmemiştir. Nitekim Taliban'ın Bonn ve Tokyo'daki konferanslara da davet edilmemesi de bundan kaynaklanmıştır. Bununla birlikte 2003 yılından itibaren Taliban yeniden örgütlenmeye başlamış ve 2006 senesinden sonra da vur-kaç taktiği doğrultusunda şekillenen saldırılarını başlatarak işgale karşı sert bir direniş ortaya koymuştur.

Taliban'ın ABD'ye karşı mücadelesi, Amerikan unsurlarının bölgedeki varlığından rahatsızlık duyan Rusya, Çin ve İran gibi aktörlerin de harekete olan yaklaşımını yumuşatarak çeşitli temaslarda bulunmasını beraberinde getirmiştir.

Taliban'ın çeşitli devletlerle olan temasları, hareketin geçmişe kıyasla daha meşru bir aktör olarak algılanmasına kapı aralarken; ABD'nin Afganistan'da inşa ettiği düzenin yirmi yıllık süre zarfında tam üç defa çökme noktasına gelmesi, Afganistan devlet kurumlarına yolsuzluk ve rüşvetin egemen olması, ABD'nin düzenlediği operasyonlarda masum sivilleri de öldürmesi, Taliban'ın zekât adı altında vergi toplamayı sürdürmesi ve çeşitli madenleri işleterek ekonomik gelir elde etmesi; yani Taliban'ın finansal kaynaklarının engellenmemesi, bu hareketin varlığını sürdürmesine yol açmıştır. Dahası büyük çoğunluğu medrese eğitimi alan Afgan halkında Taliban'ın ideolojik bir karşılığının bulunduğu da anlaşılmıştır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken ABD'nin Afganistan'daki varlığının maliyeti ve yaşadığı can kayıpları, Amerikan kamuoyunda da işgal karşıtı söylemleri ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Amerikan halkının "Afganistan'da ne işimiz var?" sorusunu eskisinden daha yüksek sesle dillendirmeye başlamasının akabinde ABD,

2018 yılından itibaren dönemin ABD Başkanı Trump'ın çekilme yanlısı siyasetinin de etkisiyle Taliban'ı muhatap olarak kabul etmiş ve Doha'da müzakerelerde bulunmaya başlamıştır. Nitekim bahse konu olan görüşmelerde belirli bir mutabakatın sağlanmasının ardından 29 Şubat 2020 tarihinde Doha Anlaşması imzalanmıştır.

Bahsi geçen anlaşmanın akabinde Taliban, hızla Afganistan'ın çeşitli vilayetlerini ele geçirmiş, 15 Ağustos 2020 tarihinde Kabil'i kontrolü altına almış, Gani başta olmak üzere dönemin Afganistan Hükümeti yetkilileri ülkeyi terk etmiş ve tüm bu gelişmelere rağmen ABD ve müttefikleri, 31 Ağustos 2021 tarihinde Doha Anlaşması'nda verdikleri sözler çerçevesinde çekilme sürecini tamamlamıştır.

Bu süreçte Penşir Vadisi'nde muhalif bir hareket ortaya çıkmışsa da Taliban, Penşir'i de kısa süre içerisinde ele geçirmiştir. Bunun akabinde 7 Eylül 2021 tarihinde de hareket, Geçici Afganistan Hükümeti'nin kurulduğunu açıklamıştır. Böylece söz konusu ülkede yirmi yıllık aranın ardından ikinci Taliban dönemi resmen başlamıştır.

İkinci Taliban yönetimi hakkında uluslararası toplumun bazı endişeleri ve çeşitli beklentileri vardır. Bu kapsamda Afganistan'da tüm kimlik gruplarını içeren demokratik ve çoğulcu bir hükümetin kurulması, kadın hakları başta olmak üzere insan haklarına saygılı bir düzenin tesis edilmesi ve Taliban'ın El Kaide ve DEAŞ gibi terör örgütleriyle mücadele ederek Afganistan'ın terör örgütleri için güvenli bir limana dönüşmesini engellemesi istenmektedir. Taliban ise tanınma ve insani krizin aşılabilmesi için insani yardım talebinde bulunmakta ve uluslararası toplumun yaklaşımını önyargılı bulduğunu dile getirmektedir.

Mevcut durumda Taliban'ın kurduğu hükümet kapsayıcılık noktasında beklentileri karşılamamışsa da DEAŞ başta olmak üzere terörle mücadele hususunda bölge devletlerinin Taliban'la işbirliğine sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede bazı devletlerin Afganistan'a maddi yardımlarda bulunduğu ve temel yaşam gıdalarını gönderdiği görülmektedir. Ayrıca Taliban, İslami kaideler şerhini düşmekle birlikte hak ve özgürlükler konusunda yapıcı mesajlar vermektedir. Bu da “Taliban değişti mi?” sorusunu akıllara getirmektedir.

Taliban'ın İslami kurallara bağılı emirlik düzeni tesis etme konusunda bir değışim yaşamadığı açıktır. Kurulan kabineye bakıldığında, Peştuncu bir siyaset yaptığı yönündeki eleştirileri bertaraf edecek kapsayıcı bir tablonun oluşmadığı da söylenebilir. Lakin organizasyon, DEAş hücrelerine operasyonlar düzenlemekte, bölgesel işbirliği, barış ve refah ortamına katkı sağılayacak projelere dâhil olmak istediğini açıkça beyan etmekte ve insan hakları konusunda yapıcı açıklamalarda bulunmaktadır. Bu noktada ikinci Taliban döneminde hareketin geçmişten bazı dersler çıkarttığı ve işbirliğine yatkın bir aktör olarak konumlandığı ifade edilebilir.

Bununla birlikte Taliban'ın Doha'da verdiği taahhütleri yerine getirmesinin beklendiğı, resmi tanıma konusunun zaman içerisinde şekilleneceğı, halihazırda bazı aktörlerin Taliban karşıtı arayışları desteklediğı ve bazı devletlerin de harekete net bir şekilde karşı çıktığı görölmektedir. Fakat El Kaide ve DEAş'ın Afganistan'daki varlığı, meşruiyet sorununun çözölmemesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Üstelik kadın hakları ve özellikle de kız okullarının kapalı tutulması da uluslararası toplumun Taliban'a mesafeli yaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Taliban yönetimi ise uygulamalarıyla bu konuda herhangi bir geri adım atmayacağını mesajlarını vermektedir.

İşte bu ortamda "Taliban 2.0" şeklinde ifade edilen ikinci Taliban döneminin geleceğini hareketin eylemlerinin ve uluslararası toplumun yaklaşımının belirleyeceği öne sürölebilir. Hiç kuşkusuz uluslararası toplumun Taliban'ı dışlayan bir tavır takınarak Afganistan'ı dünyadan izole etmesi, Taliban'ın radikalleşmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durumda organizasyonun geçmişte yaptığı hataları tekrar etmesi de kaçınılmaz olacaktır. Lakin mevcut durumda Afganistan'ın yakın çevresindeki devletlerin ortaya koyduğu yapıcı yaklaşımın sürdürölmesi halinde, söz konusu ölkenin uluslararası projelere dâhil edileceğı ve bunun da Taliban'ı işbirliği zeminine çekeceğı öne sürölebilir. Karşılıklı bağımlılık anlayışı çerçevesinde geliştirilecek ilişkilerin Taliban'ı da rasyonel bir aktör olarak konumlandıracağı iddia edilebilir. Kısacası Taliban'ın geleceğinin şekillenmesinde diğere devletlerin yaklaşımı belirleyici olacaktır. Burada bir karşılıklılık durumunun bulunduğı; yani organizasyondan da Doha'daki taahhütlerini yerine getirmesinin beklendiğı göz ardı edilmemelisi gereken bir husus olarak ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

““BM: Taliban’la İlgili ‘Yargısız İnfaz’ Haberleri Güvenilir Kaynaklardan Geliyor”, BBC Türkçe, Erişim: 20 Eylül 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58312218>.

““Proud To Be The First President In Decades With No New Wars”: Donald Trump”, NDTV, Erişim 09 Şubat 2021, <https://www.ndtv.com/world-news/proud-to-be-the-first-president-in-decades-with-no-new-wars-donald-trump-2355040>.

“Afgan Sorunu’nda Konferans Diplomasisi”, ANKASAM, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://www.ankasam.org/afgan-sorununda-konferans-diplomasisi/>.

“Afganistan barış süreci - Donald Trump: Taliban ile barış görüşmeleri öldü”, BBC, Erişim: 9 Mayıs 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49632059>.

“Afganistan Konusunda ANKASAM Başkanı Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ile Bir Söyleşi”, Diplomatik Gözlem, Erişim: 12 Kasım 2021, https://diplomatikgozlem.com/_haber/afganistan-konusunda-ankasam-baskani-prof-dr-mehmet-seyfettin-erol-ile-bir-soylesi-.

“Afganistan, Türkiye’nin En Çok Kalkınma Yardımı Yaptığı Ülke”, Anadolu Ajansı, Erişim: 28 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-turkiyenin-en-cok-kalkinma-yardimi-yaptigi-ulke/1519720>.

“Afganistan’a yardımın yarısı Kabil’den dağıtılacak”, BBC, Erişim: 7 Mayıs 2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100720_afghanistan_latest.

“Afganistan’da Taliban’ın “Geçici Hükümeti””, Anadolu Ajansı, Erişim: 18 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/24806>.

“Afganistan’daki ABD Güçlerinin Komutanı: Rusya, Taliban’ı Silahlandırıyor”, BBC Türkçe, Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43516476>.

“Afganistan’daki Saldırıların Sonrası ABD’den Açıklama: Gerekirse Saldırırız”, Yeni Şafak, Erişim: 4 Ekim 2021,

<https://www.yenisafak.com/dunya/afganistandaki-saldirilar-sonrasi-abdden-aciklama-gerekirse-deasa-saldiririz-3689549>.

“Afghanistan Country Report 2022”, BTI Project, Erişim: 23 Kasım 2022, <https://bti-project.org/en/reports/country-report/AFG>.

“Afghanistan GDP”, Trading Economics, Erişim: 29 Nisan 2022, <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp>.

“Afghanistan Population-2021”, World Population Review, Erişim: 8 Kasım 2021, <https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>.

“Afghanistan: 16 police killed in US friendly-fire air strike”, BBC, Erişim: 8 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40685367>.

“Afghanistan: Taliban to Reap \$1 Trillion Mineral Wealth”, Deutsche Welle, Erişim: 10 Eylül 2021, <https://www.dw.com/en/afghanistan-taliban-to-reap-1-trillion-mineral-wealth/a-58888765>.

“Afghanistan”, The Factbook, CIA, Erişim: 28 Nisan 2021, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/#introduction>.

“Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which is not Recognized by the United States As A State and is Known As the Taliban and the United States of America”, State, Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>.

“Bush: ‘You Are Either With Us, Or With the Terrorists’”, Voice of America, Erişim: 12 Kasım 2021, www.voanews.com/content/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html.

“Bush: Bu bir haçlı seferi”, Milliyet, Erişim: 2 Mayıs 2022, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/bush-bu-bir-hacli-seferi-5275848>.

“China Prepares to Move into Afghanistan with \$62 Billion ‘Belt and Road’ Initiative as American Troops Leave”, Insider Paper, Erişim: 14 Kasım 2021,

https://insiderpaper.com/china-belt-and-road-afghanistan-us-forces-leave/amp/?__twitter_impression=true.

“China-provided Aid Arrives in Kabul, Afghanistan”, CGTN, Erişim: 23 Ekim 2021, <https://news.cgtn.com/news/2021-09-29/China-provided-aid-arrives-in-Kabul-Afghanistan-13Xrd1lRyBW/index.html>.

“China’s first batch of aid to Afghanistan to arrive in coming days: Chinese ambassador”, Global Times, Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1235208.shtml>.

“Constitutional history of Afghanistan”, Constitution, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://constitutionnet.org/country/afghanistan>.

“Çin Dışışleri Bakanı ile Görüşen Taliban’ın Siyasi Sorumlusu, ‘Afganistan Ayrılıkçı Üssü Olmayacak Güvencesi Verdi’”, Sputnik, Erişim: 14 Ekim 2021, <https://tr.sputniknews.com/20210728/cin-disisleri-bakani-talibanin-siyasi-isler-sorumlusuyla-gorustu-1045075510.html>.

“Çin: ABD Afganistan’da Karmaşa Yaratmaya Çalışıyor”, Aydınlık, Erişim: 2 Ekim 2021, <https://aydinlik.com.tr/haber/cin-abd-afganistan-da-karmasa-yaratmaya-calisiyor-250375>.

“Estimated Population of Afghanistan 2021-22”, National Statistics and Information Authority, Erişim: 29 Nisan 2022, <https://www.nsia.gov.af:8080/wp-content/uploads/2021/06/Estimated-Population-2-of-AFG-New-Design-13.pdf>

“EU agrees to rely on Afghanistan’s neighbours to avoid migrant crisis”, Euronews, Erişim: 10 Mayıs 2022, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/08/31/eu-interior-ministers-to-discuss-potential-afghan-migration-crisis>.

“Fighting across Afghanistan as Taliban opens offensive before talks”, Reuters, Erişim: 7 Mayıs 2022, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-afghanistan-taliban-idCAKCN1RP0CC-OCATP>

“Former Afghan VP’s Party Calls For Referendum On Federal System In Afghanistan”, MenaFn, Erişim: 25 Kasım 2022,

<https://menafn.com/1105112586/Former-Afghan-VPs-Party-Calls-For-Referendum-On-Federal-System-In-Afghanistan>.

“How Big A Security Threat Does China Face as Taliban Draws Closer to Border with Xinjiang?”, Global Times, Erişim: 14 Kasım 2021, <https://www.globaltimes.cn/page/202107/1228488.shtml>.

“In Welcoming The Taliban, Kremlin Opens Door To A Host Of Criticisms, Diplomatic Uncertainties”, RFERL, Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/taliban-russia-afghanistan/31363652.html>.

“Islamic State Khorasan Province (ISKP)”, EUAA, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://euaa.europa.eu/country-guidance-afghanistan-2021/14-islamic-state-khorasan-province-iskp>.

“İşgalden işgale Afganistan: Taliban’ın yükselişi ve yerelleşmesi”, Actafabula, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://actafabula.net/afganistanda-talibanin-yukselisi-ve-yerellesmesi/>.

“İran: Irak ve Afganistan’da ABD ile İşbirliği Yaptık”, Sputnik, Erişim: 12 Kasım 2021, <https://tr.sputniknews.com/20160629/iran-abd-rafsancani-afganistan-irak-1023630707.html>.

“Joe Biden-Donald Trump, Afghanistan-Taliban, US” AP News, Erişim: 30 Eylül 2021, <https://apnews.com/article/joe-biden-donald-trump-afghanistan-taliban-united-states-16cc1dd5b2f74d463311d212ad0d215a>.

“Kabil Havalimanı İçin Katar’dan Bir Ekip Afganistan’a Gitti”, Deutche Welle, Erişim: 22 Ekim 2021, <https://www.dw.com/tr/kabil-havaliman%C4%B1-i%C3%A7in-katardan-bir-ekip-afganistana-gitti/a-59056487>.

“Kabul Airport Arrack Who Are Daesh Khorasan”, Khalees Times, Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.khaleejtimes.com/region/mena/kabul-airport-attack-who-are-daesh-khorasan>.

“Kazakistan Afganistan’dan 35 Kişiyi Tahliye Etti”, TRT Haber, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-afganistandan-35-kisiyi-tahliye-etti-607781.html>.

“Kazakistan, Afganistan’ın Yeni Hükümetiyle İş Bağlantısı Kurmaya Hazır”, Haberler, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.haberler.com/kazakistan-afganistan-in-yeni-hukumetiyle-is-14384078-haberi/>.

“Kazakistan’dan Afgan Mülteci Kararı!”, Star, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.star.com.tr/dunya/kazakistandan-afgan-multeci-karari-haber-1646659/>.

“Kırgızistan Türkiye’den SIHA Alacak”, Anadolu Ajansı, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkiyeden-siha-alacak/2399442>.

“Kırgızistan, Afganistan’a İnsani Yardım Ulaştırdı”, TRT Avaz, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-afganistana-insani-yardim-ulas-tirdi/614dd45d01a30a114ce3045c>.

“Minister Di Maio attends the 2nd Italy – Central Asia Conference in 1+5 format”, Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation, Erişim: 10 Mayıs 2022, https://www.esteri.it/en/sala_stampa/archivionotizie/comunicati/2021/12/partecipazione-del-ministro-di-maio-alla-ii-conferenza-italia-asia-centrale-nel-formato-15/

“Osama Bin Laden Dead”, The White House, Erişim: 8 Mayıs 2022, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead>.

“Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık, Sinamalar ve Fırsatlar Uluslararası Konferansı”ndaki Konuşması”, ANKASAM, Erişim: 17 Eylül 2021, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sevket-mirziyoyevin-orta-ve-guney-asya-bolgesel-baglantisallik-sinamalar-ve-firsatlar-uluslararasi-konferansindaki-konusmasi/>.

“Population, Total-Afghanistan”, The World Bank, Erişim 28 Nisan 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2020&locations=AF&start=1960&view=chart>.

“Power Interconnection Project to Strengthen Power Trade Between Afghanistan, Turkmenistan, Pakistan”, Asian Development Bank, Erişim: 29 Eylül 2021,

<https://www.adb.org/news/power-interconnection-project-strengthen-power-trade-between-afghanistan-turkmenistan-pakistan>.

“Putin Says Russia Mulling Removing Taliban From Terrorist List”, RFERL, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/putin-taliban-terror-list/31523297.html>.

“Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan”, The White House, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan>.

“Remarks by the President on the Way Forward in Afghanistan”, The White House, Erişim: 8 Mayıs 2022, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/06/22/remarks-president-way-forward-Afghanistan>.

“Report: Recognition and the Taliban”, Brookings, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://www.brookings.edu/research/recognition-and-the-taliban-2/>.

“Resolute Support Mission in Afghanistan (2015-2021)”, NATO, Erişim: 3 Mayıs 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm.

“Saudi Arabia Expresses Its Support For TAPI Gas Pipeline Project”, Business Turkmenistan, Erişim: 29 Eylül 2021, <https://business.com.tm/post/7631/saudi-arabia-expresses-its-support-for-tapi-gas-pipeline-project>.

“şoygu: KGAÖ Ülkeleri Afganistan’daki Militaların Topraklarına Sızma İhtimaline Karşı Hazır Olmalı”, Sputnik Türkçe, Erişim: 11 Ağustos 2021, <https://tr.sputniknews.com/20210811/soygu-kgao-ulkeleri-afganistandaki-militanlarin-topraklarina-sizma-ihhtimaline-karsi-hazir-olmali-1047919692.html>.

“Taliban 10 günde Afganistan’da kontrolü nasıl sağladı?”, BBC, Erişim 8 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58242170>.

“Taliban Afganistan’daki Yeni Hükümeti Açıkladı”, Yeni şafak, Erişim: 17 Kasım 2021, <https://www.yenisafak.com/dunya/taliban-afganistandaki-yeni-hukumeti-acikladi-3691234>.

“Taliban announces new government in Afghanistan”, Al Jazeera, Erişim: 20 Kasım 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/7/taliban-announce-acting-ministers-of-new-government>.

“Taliban Government in Afghanistan: Background and Issues for Congress”, Congressional Research Service, Erişim: 20 Kasım 2022, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46955>.

“Taliban Heyeti, Kızılay’dan Yardım Talebinde Bulundu”, Hürriyet, Erişim: 25 Ekim 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/taliban-heyeti-kizilaydan-yardim-talebinde-bulundu-41917744>.

“Taliban kill six Islamic State members in raid in Kabul”, Reuters, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-kill-six-islamic-state-members-raid-afghan-capital-spokesman-2022-10-22/>.

“Taliban: Barış istiyoruz; Şeriat’a Göre Kadın Haklarına Saygı Göstereceğiz”, Erişim: 20 Kasım 2021, Euronews, <https://tr.euronews.com/2021/08/17/taliban-bar-s-istiyoruz-seriat-a-gore-kad-n-haklar-na-sayg-gosterecegiz>.

“Taliban’ın Afganistan’da kurduğu geçici hükümet ABD’yi kaygılandırdı”, BBC, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58487763>.

“Taliban”, *Britannica*, Erişim: 22 Kasım 2022, <https://www.britannica.com/topic/Taliban>.

“Talks between Afghan government and Taliban open in Qatar”, Al Jazeera, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/12/talks-between-afghan-government-and-taliban-open-in-qatar>.

“Tashkent to Host Conference on Regional Connectivity”, The Asia Today, Erişim: 21 Ekim 2021, <https://theasiatoday.org/news/central-asia/conference-titled-central-and-south-asia-regional-connectivity-challenges-and-opportunities-will-be-held-in-tashkent>.

“Transcript of Taliban’s first news conference in Kabul”, Al Jazeera, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/17/transcript-of-talibans-first-press-conference-in-kabul>.

“Trump says Taliban talks back on during visit with troops in Afghanistan”, France 24, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.france24.com/en/20191128-trump-says-taliban-talks-back-on-during-visit-with-troops-in-afghanistan>.

“Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri”, T. C. Dışışleri Bakanlığı, Erişim: 28 Eylül 2021, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa.

“Türkmenistan Dışışleri Bakanı Pakistan Cumhurbaşkanı ile görüştü”, ANKASAM, Erişim 11 Mayıs 2022, <https://www.ankasam.org/turkmenistan-disisleri-bakani-pakistan-cumhurbaskani-ile-gorustu/>.

“Türkmenistan Lideri: Afganistan Gerçekleri, İdeoloji ve Fobilerden Arınmış Yaklaşımı Gerektiriyor”, Business Turkmenistan, Erişim: 24 Ekim 2021, <https://business.com.tm/tr/post/7627/turkmenistan-lideri-afganistan-gercekleri-ideoloji-ve-fobilerden-ar%C4%B1nm%C4%B1sh-yaklash%C4%B1m%C4%B1-gerektiriyor>.

“UAE Special Forces continue participation with ISAF mission in Afghanistan”, Embassy of the United Arab Emirates, Erişim: 7 Mayıs 2022, <https://www.uae-embassy.org/news-media/uae-special-forces-continue-participation-isaf-mission-afghanistan>.

“US to Give Humanitarian Aid to Afghanistan, Taliban Say”, The Guardian, Erişim: 28 Ekim 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/oct/11/us-to-give-humanitarian-aid-to-afghanistan-taliban-say>.

“US to Review Afghan Peace Deal with Taliban”, Deutsche Welle, Erişim: 29 Ekim 2021, <https://www.dw.com/en/us-to-review-afghan-peace-deal-with-taliban/a-56320989>.

“US Troop Levels Cut to 2,500 Each in Afghanistan and Iraq, Lowest Mark in Two Decades”, France 24, Erişim: 29 Ekim 2021, <https://www.france24.com/en/americas/20210115-us-troop-levels-cut-to-2-500-each-in-afghanistan-and-iraq-lowest-mark-in-two-decades>.

“US Troop Levels Cut to 2,500 Each in Afghanistan and Iraq, Lowest Mark in Two Decades”, France 24, Erişim: 8 Kasım 2021,

<https://www.france24.com/en/americas/20210115-us-troop-levels-cut-to-2-500-each-in-afghanistan-and-iraq-lowest-mark-in-two-decades>.

“Ülke Profili: Afganistan”, TRT Haber, Erişim: 29 Nisan 2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ulke-profil-i-afganistan-573417.html>.

“Wang Yi Meets with Head of the Afghan Taliban Political Commission Mullah Abdul Ghani Baradar”, Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China, Erişim: 12 Kasım 2021, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1895950.shtml.

“Who are the Taliban?”, BBC, Erişim 29 Nisan 2022, <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11451718>.

“Why Withdrawing Syria and Afghanistan won’t Save Much Money”, Defense One, Erişim: 10 Şubat 2021, <https://www.defenseone.com/ideas/2019/02/why-withdrawing-syria-and-afghanistan-wont-save-much-money/155134/>.

“Will a Taliban Victory Advance TAPI?”, Atlantic Council, Erişim: 19 Eylül 2021, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/will-a-taliban-victory-advance-tapi>.

“Ильхама Алиева спросили прямо: “Готовы ли вы признать “Талибан”?”, Erişim: 25 Ekim 2021, Haqqin, <https://haqqin.az/news/222601>.

“کړدۍ آمادگ اعلام طالبان دولت بایه کار یې را ازیږد کړه تن”, Ufuq News, Erişim: 22 Ekim 2021, <https://ufuqnews.com/archives/188235>.

“یتۍ جنس دی اړته امر ته کب افغانه سد تن در طالبان زنان، سرک وب بیا: اروپا پ ارلمان”
شده است, AFINTL, Erişim: 23 Kasım 2022, <https://www.afintl.com/202211248481>.

“مجدد ظهور تا سقوط زافغانه سد تن؛ در طالبان حضور ده چند”, Anadolu Ajansı, Erişim: 11 Kasım 2021, <https://bit.ly/3FEIpps>.

“ندارد وجود یاصفحه نیچن”, Azadi Radio, Erişim: 29 Ekim 2021, <https://da.azadiradio.com/a/31524868.htm>.

یم ادامه ن افغانه سد تا در خود تی مامور به :اروپا هیات حاد؛ الملل نیب انی نظام خروج“
Azad Radio, Erişim: 23 Ekim 2021, <https://da.azadiradio.com/a/31281858.html>.

”طلا بان ریوزند خست معاون به ا ق زاق سد تان ژهی و ندهی مادی“
Tasnim News, Erişim: 23 Ekim 2021, <https://bit.ly/2XJzgf1>.

”اف تی انی پ افغانه سد تان اف به یدالر اردیلی م ۱۶ تهجد به ا وی وک ک ن فرانس“
The Daily Afghanistan, Erişim: 8 Ağustos 2021, http://www.dailyafghanistan.com/national_detail.php?post_id=125224.

”شد ت رور ف راه مرک ز در نی شیپ ینظام کی“
Etilaatroz, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://l24.im/n0DX>.

Acet G. S. – Doğan F. (2017). “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17/33.

Afghan Embassy, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://afghanembassy.com.pl/>.

Afsar, S.-Samples C.-Wood T. (2008). “The Taliban: An Organizational Analysis”, *Military Review*, 58-73.

Aksakal, H. (2011). “Ernest Gellner’in Ulusçuluk Kuramı Üzerine Bazı Dikkatler”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 53-62.

Al-Sudairi, M. (2014). “Chinese Salafism and the Saudi Connection”, *The Diplomat*, Erişim: 15 Eylül 2021, <https://thediplomat.com/2014/10/chinese-salafism-and-the-saudi-connection>.

Ametbek, D. (2018). “Türk Dünyasında Jeopolitik Öznelerin Devamlılığı ve Etkileşimi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 143-168.

Anderson, B. (1993). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması*, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.

Askeroğlu, S. (2021). “Moskova’da Taliban Zirvesi ve Sonuçlar”, ANKASAM, Erişim: 22 Ekim 2021, <https://www.ankasam.org/moskovada-taliban-zirvesi-beklentiler-ve-sonuclar/>.

Atalay, D. B. “ABD, Kabil Havalimanı saldırısını üstlenen DEAŞ/Horasan’ın elebaşına hava saldırısı düzenledi”, AA, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-kabil-havalimani-saldirisini-ustlenen-deas-horasanin-elebasina-hava-saldirisi-duzenledi/2348613>.

Avdaliani, E. “China’s Aims and Opportunities in Afghanistan Amidst America’s Exit”, China Observers, Erişim: 11 Kasım 2021, <https://chinaobservers.eu/chinas-aims-and-opportunities-in-afghanistan-amidst-americas-exit>.

Avrupa Sığınma Destek Ofisi Menşe Ülke Bilgisi (COI), Afganistan Hükûmet Karşıtı Unsurlar (HKU’lar) Menşe Ülke Bilgisi Raporu, European Asylum Support Office (EASO), 2020, 16, Erişim; 30 Nisan 2022, https://euaa.europa.eu/sites/default/files/20203606_Afghnaistan_AGEs.pdf.

Bachkov, D. “‘Great Game’ Redux in Afghanistan?”, The Diplomat, Erişim: 29 Ekim 2021, <https://thediplomat.com/2021/09/great-game-redux-in-afghanistan/>.

Balcı, A. “Taliban’ın Dünü ve Bugünü”, *Demokrasi Platformu*, 10/35, 2021, s. 102-117.

Barrett T. “Who are the Taliban?”, Conservative Truth, Erişim: 2 Mayıs 2022, <https://www.conservativetruth.org/article.php?id=1656>.

Başaran, D. (2021), İran’ın Afgan Barış Süreci’ndeki Rolü, ANKASAM, Erişim: 11 Aralık 2021, <https://www.ankasam.org/iranin-afgan-baris-surecindeki-rolu/>.

Başaran, D. (2021). “Yeni Büyük Oyun’un Dönüşümü: 11 Eylül’den Günümüze Büyük Güçlerin Afganistan Politikası (ABD, Rusya ve Çin Örnekleri)”, 21. Yüzyılda Bölgesel Sorunlar, ed. Onur Limon vd., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Başaran, D. “ABD’nin Kaosa Dayalı Liderlik Stratejisi: Afganistan’da DEAŞ Terörü”, ANKASAM, Erişim: 29 Ekim 2021, <https://www.ankasam.org/abdnin-kaosa-dayali-liderlik-stratejisi-afganistanda-deas-teroru>.

Başaran, D. “Afganistan’da Yükselen Taliban Gerçeği ve Çin’in Beklentileri”, ANKASAM, Erişim: 29 Ekim 2021, https://www.ankasam.org/afganistanda-yukselen-taliban-gercegi-ve-cinin-beklentileri/#_ednref2.

Başaran, D. “Oslo Görüşmeleri’nin Rusya’da Yarattığı Taliban Rahatsızlığı”, ANKASAM, Erişim: 12 Mayıs 2022, <https://www.ankasam.org/oslo-gorusmelerinin-rusyada-yarattigi-taliban-rahatsizligi/>.

Başaran, D. (2022). “Pakistan’ın Afganistan Politikası Bağlamında Hindistan-Taliban Yakınlaşması”, Erişim: 28 Ağustos 2022, <https://www.ankasam.org/pakistanin-afganistan-politikasi-baglaminda-hindistan-taliban-yakinlasmasi/>.

Bayar, E. (2021). “Afganistan’da Zealotçular mı Galip Geldi?”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5/2, 2021, 456-491.

Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13/2, 25-49.

Bokhari K. “The Friend America Needs in Afghanistan”, The Wall Street Journal, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.wsj.com/articles/the-friend-america-needs-in-afghanistan-taliban-aid-diplomacy-uzbekistan-11635708869>.

Borger, J. “Italy sends more troops to Afghanistan”, The Guardian, Erişim: 3 Mayıs 2022, <https://www.theguardian.com/world/2009/feb/06/italy-troops-afghanistan-taliban-obama>.

Borthakur, A. (2017). “An Analysis of the Conflict in the Ferghana Valley”, *Asian Affairs*, 48/2, 337-348.

Bozkurt, E. – Kanat, S. (2007). Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler, İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.

Bozkurt, G. S. (2006). “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler-Kırgızistan”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1), 118-138.

Brauch, H. G. (2012). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (ed.), Mustafa Aydın-Hans Günter Brauch-Ursula Oswald Spring-Necati Polat, Uluslararası İlişkilerden Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 167-199.

Bulut, F., “Talibancıların İslam anlayışının fikir ocağı: Diyobend Medreseleri”, Independent Türkçe, Erişim: 27 Ekim 2021, <https://www.indyturk.com/node/407381/t%C3%BCrki%C4%B1lar%C4%B1n-i%C4%B1n-i%C4%B1n-fikir-oca%C4%B1-diyobend-medreseleri>.

Canyurt, D. (2016). “Ermenistan Dış Politikası ve Konstrüktivizm: Türkiye Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/1, 102-123.

Checkel J. (1998). “The Constructivist Turn in International Relations Theory”, *World Politics*, 50/ 2.

Cohen, A. (2021). How the U.S. Withdrawal from Afghanistan Will Affect Russia and Eurasia, Strategic Studies Institute, US.

Çelik, K. E.-Erol, M. S. (2018). “Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD’nin İran Politikasının Analizi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3/2, 11-41.

Çıvgın, A. G. (2019). “Locke’da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç ve Hafıza”, *Kaygı*, 18/2, 374-390.

Çiftçi, K. (2009). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, 203-219

Dawlatyar, A. K. (2021). Zalmay Halilzad ve ABD’nin Afganistan’daki Başarısızlığı. ANKASAM, Erişim: 11 Kasım 2021, <https://www.ankasam.org/zalmay-halilzad-ve-abdnin-afganistandaki-basarisizligi>.

Demir, S. (2021). “Afganistan’daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5/1, 114-153.

Dettmer, J. “As Taliban Advances, Europe Fears an Afghan Migration Crisis”, VoA, Erişim: 14 Temmuz 2021, https://www.voanews.com/a/europe_taliban-advances-europe-fears-afghan-migration-crisis/6209072.html.

Dugin, A. (2014). Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism, UK: Arktos.

Elias, B. (2022). “Documents on the Structure and Leadership of the Taliban 1996-2002”, *Ns Archive* 2, https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB295/Taliban_Structure.pdf.

Ellsworth, Barry, “Canada will not recognize Taliban as government in Afghanistan”, Anadolu Agency, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://www.aa.com.tr/en/americas/canada-will-not-recognize-taliban-as-government-in-afghanistan/2338369>.

Ensari, B. A. (2015). Teorisi, Pratiği ve Tarihsel Arka Planıyla Taliban, trc. Nasiruddin Mazhari, İstanbul: Kayıt Yayınlar.

Erhan, Ç. (2017). “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56/4, 77-93.

Erman, K. (2019). “Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Afganistan”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 42, 169-191

- Erman, K. (2017). “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 394-420.
- Erol, M. S. (2009). “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, *Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, (ed.) Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Barış Platin Kitabevi, 7-55.
- Erol, M. S. (2012). “Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 1-20.
- Erol, M. S. “Yeni Özbekistan ve Trans-Afgan Koridoru”, ANKASAM, Erişim: 11 Mayıs 2022, <https://www.ankasam.org/yeni-ozbekistan-ve-trans-afgan-koridoru/>.
- Erol, M. S.-Amirbek, A. (2014), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya’nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14/1, 155-178.
- Erol, M. S.-Bingöl, O. (2012). “Afganistan’da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler”, *Gazi Akademik Bakış*, 5/10, 173-187.
- Erol, M. S.-Çelik, K. E. (2017). “Türk Dünyası’nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 15-32.
- Erol, M. S.-Kaya, E. (2021). “Afganistan Barış Süreci: Küresel ve Bölgesel Aktörler”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5/2, 414-416.
- Farr, G. “What Happened to the Afghan Peace Talks?”, E-International Relations, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.e-ir.info/2021/02/24/what-happened-to-the-afghan-peace-talks/>.
- Ferguson, J. (2011). *Taliban: The Unknown Enemy*, Da Capo Press: United Kingdom.
- Frear, T. (2012). “Influences that Shaped Taliban Ideology”, *E-International Relations*, 1-7.

Gannion, K. “Taliban form all-male Afghan government of old guard members”, AP News, Erişim: 20 Kasım 2022, <https://apnews.com/article/middle-east-pakistan-afghanistan-arrests-islamabad-d50b1b490d27d32eb20cc11b77c12c87>.

Giustozzi, A. (2019). *The Taliban at War 2001–2021*, London: Hust Company.

Gök, ř. (2021). “Başarırsız Devlet Olan Afganistan’ın Siyasal Hayatında Taliban”, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gökten, K. (2019). “Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Yeni Güney Asya Jeopolitiği”, *Fiscaoeconomia*, 3/1, 160-176.

Grayson, C. A. “Full text of the Statement delivered by the Delegation of Political Office of the Islamic Emirate in the International Pugwash Research Conference”, Activist 1, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://activist1.blog/2015/05/05/qatar-islamic-emirate-afghan-taliban-release-full-statement-delivered-at-international-pugwash-research-conference/>.

Grosby S. (2005). *Nationalism: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.

Güder, S. (2016). “Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü”, *İnsan ve Toplum*, 6/2, 7-25.

Güdül, S.-Labib Raof, F. (2020). “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun’un Anahtarı: Afganistan”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4/2, 13-46.

Gül, A. “Taliban: Calls for Halting War Before Afghan Peace Talks ‘Illogical’”, VoA, Erişim: 9 Mayıs 2022, https://www.voanews.com/a/south-central-asia_taliban-calls-halting-war-afghan-peace-talks-illogical/6192646.html.

Güneş, E. (2012), “Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 23, 78-101.

Hakimi, H.-P.-G., “Afghanistan: One year of Taliban rule”, Chatham House, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.chathamhouse.org/2022/08/afghanistan-one-year-taliban-rule>.

- Han, A. K. (2011). “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan’da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, 2/2, 57-96.
- Herold M. W. (2002). “US bombing and Afghan civilian deaths: the official neglect of “unworthy” bodies”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 26/3, 626-634.
- Hill, I. “Afghanistan: Russia Faces Its Own Risks and Uncertainty”, Lowy Institute, Erişim: 30 Eylül 2021, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/afghanistan-russia-faces-its-own-risks-and-uncertainty>.
- Huntington, S. P. (2017). “Medeniyetler Çatışması mı?”, (ed.), Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, İstanbul: Vadi Yayınları, 26-31.
- Jauhari, J. (2012). *Karzai Döneminde Afganistan-İran İlişkileri*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Kafura, C. “Public and Opinion Leaders’ Views on US-China Trade War”, Chicago Council on Global Affairs, Erişim: 13 Mayıs 2022, https://www.thechicagocouncil.org/sites/default/files/2020-11/public_and_opinion_leaders_views_on_us-china_trade_war.pdf
- Kalandarov, U. (2019). *Selefilğin Kırgızistan’a Girişi ve Faaliyetleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karakaya, İ.-Nazari M. İ. (2022). “Afganistan’da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, 142-169.
- Karakoç-Dora, ZÇ (2021). “The US-led “War on Terror” in Afghanistan: 2001-2021”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 172-185.
- Katılmış, C.-Güven, M. E. (2022). “Taliban’ın Toplumsal Gerçekliğinin Kurucu Zemini: “Biz” ve “Öteki” Oluşumu”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23/1, 107-120.

- Kaura, V. (2021), “Tajikistan’s evolving relations with the Taliban 2.0”, *MEI*, Erişim: 21 Kasım 2022, <https://www.mei.edu/publications/tajikistans-evolving-relations-taliban-20>,
- Kaya E.-Yıldırım, E. (2022). “Latin Amerika’da Solun İkinci Yükselişi”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 5/1.
- Kaya, E. (2011) “İran İşlam Cumhuriyeti–Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)”, (ed.) Necati İyikan, *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler: 1991-2010*, İstanbul: Hiperlink.
- Kaya, E. (2021). “Özbekistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları ve Afganistan”, *ANKASAM*, Erişim: 8 Ekim 2021, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-yumusak-guc-uygulamalari-ve-afganistan>.
- Kaya, E. “Afganistan Barış Süreci ve Bölgesel Aktörler”, *ANKASAM*, Erişim: 3 Kasım 2021, <https://www.ankasam.org/afganistan-baris-sureci-ve-bolgesel-aktorler>.
- Kaya, E.–Kodaman, T. (2021), “Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020)”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5/1.
- Kazlov, P.-Rynda, A. “Afghan Crisis: Russia Plans for New Era with Taliban Rule”, *BBC*, Erişim: 27 Eylül 2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-58265934>.
- Knyazev, A. (2011) “Avrasya’nın Büyük Güçlerinin Mevcut Afganistan Politikaları: Rusya, Çin, Hindistan ve İran”, *Ortadoğu Analiz*, 3/31-32, 74-82.
- Koyuncu, M. C. “Çin’in Afganistan Politikası”, *ANKASAM*, Erişim: 24 Ekim 2021, https://www.ankasam.org/cinin-afganistan-politikasi/#_edn4.
- Kösoğlu, N. (2006). *Küreselleşme ve Milli Kimlik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuehn, A. S. W. L. W. (2018). *The Taliban Reader: War, Islam and Politics*, New York: Oxford University Press.

Lake, D. A. (2006). "American Hegemony and the Future of East-West Relations", *International Studies Perspectives*, 7/1.

Larif, A. "Experts Say Pakistan's Role in Intra-Afghan Talks 'Crucial'", Anadolu Agency, Erişim: 11 Mayıs 2022, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/experts-say-pakistans-role-in-intra-afghan-talks-crucial/1974519>.

Larry P. G. (2001). *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics, and the Rise of the Taliban* United States of America: University of Washington Press.

Mackinder, H. (1904). "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23/4, s. 298-321.

Mackinder, J. (1942). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, London: Constable Publishers.

Maizland, Lindsay, "The Taliban in Afghanistan", CFR, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://www.cfr.org/background/taliban-afghanistan>.

Mardsen, P. (2002). *The Taliban: War and Religion in Afghanistan*, California: Zed Books.

Maşrik, "تفاوت طالبان و القاعده چیست", Erişim 29 Nisan 2002, <https://www.mashreghnews.ir/news/345246/تفاوت-طالبان-و-القاعده-چيست>.

Matveeva A. (2009). *The Perils of Emerging Statehood: Civil War and State Crisis* States Research Centre, 19-25.

Mehreen, N., "Pakistan and the Afghan Peace Process", The News International, Erişim: 11 Mayıs 2022, <https://www.thenews.com.pk/print/762940-pakistan-and-the-afghan-peace-process>.

Meredith L. Runion, *The History of Afghanistan*, Westport: Greenwood Press, 2007.

Metcalf, B. D. "'Traditionalist' Islamic Activism: Deoband, Tablighis, and Talibs", *ITEMS*, Erişim: 21.11.2022, <https://items.ssrc.org/after-september-11/traditionalist-islamic-activism-deoband-tablighis-and-talibs/>.

Naimi, M. (2019). Din ve Terör: Taliban Hareketi Üzerine Bir İnceleme, Ankara: Karakum Yayınevi, 2019.

Nasrat, Qaisar, (2021), Afganistan'da Parlamenter Sistemin Uygulanabilirliği Karşılaştırmalı Parlamenter Hükümet Sistemleri Işığında, Ankara: Astana Yayınları.

Nojumi, N. (2008). “The Rise and Fall of the Taliban”, *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, Robert Crews-Amin Tarzi, eds., 90-118.

Ofman, Daniel, “Chaos in Afghanistan creates power vacuum for ISIS, al-Qaeda to reorganize, counterterrorism expert says”, *The World*, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://theworld.org/stories/2021-08-25/chaos-afghanistan-creates-power-vacuum-isis-al-qaeda-reorganize-counterterrorism>.

Oğuz, Ş. (2017). “Is Hybryd Warfare Really New?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72/3, 525-540.

Okur, M. A. (2012). Emperyalizm, Hegemonya ve İmparatorluk, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Oruç, H., “Sekülerlikten Radikalleşmeye: İsrail’in Kurucu Felsefesinde Konstrüktivist Dönüşüm”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4/1, 156-186.

Örki, A-Yüksel Çendek, S.-Ruşen E. (2020), “Realizm ve Sosyal İnşacılık Çerçevesinde Korku ve Nefrete Dayalı Politika Oluşturmanın Çözümlemesi”, 4. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi 7-8 Ağustos 2020, Mardin, 48-64.

Özdoğan, M. (2019). “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8/1, 1-24.

Özkırımlı, U. (2010). Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, M. “Sovyetlerin Afganistan hezimetini ve ödenen ağır bedel”, *Anadolu Ajansı*, Erişim: 30 Nisan 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/sovyetlerin-afganistan-hezimetini-ve-odenen-agir-bedel/1065078>.

- Pannier, B. (2021). “What Happened When The Taliban Visited Turkmenistan?”, Erişim: 30 Ağustos 2021, RFE/RL, <https://www.rferl.org/a/taliban-turkmenistan/31098344.html>.
- Pirinççi, F. (2008). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63/1, 211-213.
- Polat, İ. (2006). “11 Eylül Saldırıları ve ABD’nin Afganistan Müdahalesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ramani, S. “What’s Russia’s strategy in Afghanistan?”, TRT World, Erişim: 30 Eylül 2021, <https://www.trtworld.com/opinion/what-s-russia-s-strategy-in-afghanistan-49065>.
- Ramani, S., “Russia and the Taliban: Prospective Partners?”, RUSI, Erişim: 13 Mayıs 2022, <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-and-taliban-prospective-partners>.
- Rasanayagam, A. (2003). *Afghanistan: A Modern History*, London: I. B. Tauris, 2003.
- Rasizade, A. (2002). The New “Great Game” in Central Asia after Afghanistan. *Alternatives*, 1(2), 125-146.
- Raşid, A. (2000). *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Rowlatt J. “Afganistan’daki ABD güçlerinin komutanı: Rusya, Taliban’ı silahlandırıyor”, BBC, Erişim: 13 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43516476>.
- Runion, M. L. (2007) *The history of Afghanistan*, Westport: Greenwood Press.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival* London: I.B.Tauris, 226-227.

Saul, B. ““Recognition” and the Taliban’s International Legal Status”, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-09-14/taliban-ask-for-more-foreign-aid-as-un-pledges-over-1-billion?leadSource=uverify%20wall>.

Sayed, K. S. “Afganlar arası müzakereler yeniden başladı”, AA, Erişim: 26 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganlar-arasi-muzakereler-yeniden-basladi/2307426>

Seren, M., “Afganistan’da güç savaşlarında yeni dönem”, AA, Erişim: 3 Mayıs 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afganistanda-guc-savaslarinda-yeni-donem/738489>.

Shah, K. M. (2019). “The Baloch and Pashtun Nationalist Movements in Pakistan: Colonial Legacy and the Failure of State Policy”, *ORF*, New Delhi.

Shahrani, M. N. (2008). “Taliban and Talibanism in Historical Perspective”, *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, Robert Crews-Amin Tarzi, eds., 155-161.

Shakir, S. (2020). Taliban ve Peştunistan Sorunlarının Afganistan-Pakistan İlişkilerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Shick, Camilla, “Taliban denies knowledge of al-Zawahiri’s presence in Kabul, with some members blaming its Haqqani faction”, CBS News, Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.cbsnews.com/news/ayman-al-zawahiri-killed-taliban-say-they-didnt-know-al-qaeda-leader-was-in-kabul/>.

Smith, A. D. (2004). Milli Kimlik, Çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

Spykman, J. N. (1944). *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace.

Stanzel, A. “Fear and loathing on the New Silk Road: Chinese security in Afghanistan and beyond”, ECFR, Erişim: 10 Mayıs 2022, https://ecfr.eu/publication/new_silk_road_chinese_security_in_afghanistan_beyond/.

Starr, S. F. “A ‘Greater Central Asia Partnership’ for Afghanistan and Its Neighbors”, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2005, Erişim: 9 Eylöl 2021, <http://www.silkroadstudies.org>.

Stent, A. “The impact of September 11 on US-Russian relations”, Brookings, Erişim: 4 Mayıs 2022, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/09/08/the-impact-of-september-11-on-us-russian-relations/>.

Stepansky, J. “US Military Presence in Central Asia Unlikely Amid Taliban Rise”, Al Jazeera, Erişim: 13 Ekim 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/23/us-military-presence-in-central-asia-unlikely-amid-taliban-rise>.

Subramanian N., “Explained: What are India’s investments in Afghanistan?”, The Indian Express, Erişim: 10 Mayıs 2022, <https://indianexpress.com/article/explained/explained-indias-afghan-investment-7406795/>.

Subramanian N.V., “Iran has Afghan Peace Role”, The Diplomat, Erişim: 11 Mayıs 2022, <https://thediplomat.com/2010/02/india-iran-key-to-afghan-peace/>.

Sushant, S. “On US’s withdrawal of troops from Afghanistan; India must be hard-headed”, ORF, Erişim: 11 Mayıs 2022, <https://www.orfonline.org/research/us-withdrawing-troops-from-afghanistan-instead-of-whining-softly-india-must-be-hard-headed-and-hard-hearted-too/>.

şahin, D. (2016). “Taliban’ın Ortaya Çıkması ve ABD’nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Faköltesi Dergisi*, 1, 226-245.

şeyhanlıoğlu, H. (2008). “18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan’ın Jeostratejik Önemi”, *Avrasya Etüdleri*, T.C. *Türk İşbirliğı ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, 14(34), 61-82.

şimşek, U. (2009). “Milliyetçilikler ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/2, 81-96.

Tanner, S. (2002). *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*, Cambridge: Da Capo Press.

Tanzeem, A. “Afgan Direniş Hareketi Heyeti Taleban’la Görüştü”, VoA, Erişim: 9 Mayıs 2022, <https://www.amerikaninsesi.com/a/afgan-direnis-hareketi-heyeti-taleban-gorustu/6017255.html>.

Teifukova, R. (2018). “İran Dış Politikasında Değişen Taliban Faktörü”, *ANKASAM Stratejik Bakış*.

Tellal, E. (2005). “Eski Sovyet Coğrafyasında “Devrimler””, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60/2, 273-278.

Templin, J. D. (2015). “Religious Education of Pakistan’s Deobandi Madaris and Radicalisation”, *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 7(5), 15-21.

The United States Senate Committee on Foreign Relations Minority Report, LEFT BEHIND: A Brief Assessment of the Biden Administration’s Strategic Failures during the Afghanistan Evacuation (Washington DC: Foreign Relations Committee, February 2022), <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/Risch%20Afghanistan%20Report%202022.pdf>.

Tolkun, S. (2019). “Güney Türkistan’da (Afganistan) Özbek Türkçesiyle Yeni Yayınlar -III”, *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 122-130.

Tromifov, Y.-Dengin, C. (2019). “Afghanistan’s Taliban, Now on China’s Border, Seek to Reassure Beijing”, *Wall Street Journal*, Erişim: 19 Ekim 2021, <https://www.wsj.com/articles/afghanistans-taliban-now-on-chinas-border-seek-to-reassure-beijing-11625750130>.

Tuna, O. (2021). “Yeni Büyük Oyun: Çin, Rusya ve Taliban”, *Independent Türkçe*, Erişim: 20 Ekim 2021, <https://www.indyturk.com/node/401791/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/yeni-b%C3%BCy%C3%BCk-oyun-%C3%A7in-rusya-ve-taliban>.

Tunç, H. “Preemption in the Bush Doctrine: A Reappraisal”, *Foreign Policy Analysis*, 5(1), 4-5.

Turan, E. (2011). “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1/1.

Uchoa, P. (2021). “Afganistan: Taliban’ın İktidarda Olması Diğer Uluslararası Aktörlere Ne Kazandırır, Ne Kaybettirir?”, BBC Türkçe, Erişim: 20 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58388393>.

Ural, A., (2009). “ABD’nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”, *Akademik Orta Doğu*, 3/2, 131-147.

Wasted, O. A. (2017). “The Cold War and America’s Delusion of Victory”, *The New York Times*, Erişim: 16 Ekim 2021 <https://www.nytimes.com/2017/08/28/opinion/cold-war-american-soviet-victory.html>.

Watkins, A., “One Year Later: Taliban Reprise Repressive Rule, but Struggle to Build a State”, *USIP*, Erişim: 25 Kasım 2022, <https://www.usip.org/publications/2022/08/one-year-later-taliban-reprise-repressive-rule-struggle-build-state>.

Weitz, R. (2006). “Averting a New Great Game in Central Asia”, *The Washington Quarterly*, 29/3, 155-167.

Wendt, A. (1995). “Constructing International Politics”, *International Security*, 20/1.

Xing, D. “The Taliban is Persuading China to Invest in Afghanistan, but It Is Not An Easy Task”, *ABC News*, Erişim: 30 Eylül 2021, <https://www.abc.net.au/news/2021-08-29/the-taliban-trying-to-persuade-china-to-invest-in-afghanistan/100408696>.

Yedani, E. (2018). “US Policy towards the Islamic World”, *Alternatives*, 7/2, 37-46.

Yeğin, A. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: SETA.

Yesevi, Ç. G. (2021). “Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 12/22, 52-74.

Yıldırım, Y. (2019). Fransız Devrimi’nde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme, 21, 251-271.

Yılmaz, S. (2010). “Orta Doğu’ya Demokrasiyi Getirmek”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3/5, 2010, 63-82.

Zaeef, A. S. (2010). *My Life With Taliban*, New York: Columbia University Press.

Zeki İ. (2019). *Afganistan’da Hakimiyet Mücadelesi: Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019*, Konya: Çizgi Kitapevi.